

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Pracoviště historické sociologie

Bc. Martina Krůsová

**Konverze a kontinuita komunistické
politické identity v českých zemích
s důrazem na transformace po roce 1989**

Diplomová práce

Vedoucí práce: D.E.A. Nicolas Maslowski, Ph.D.

Praha 2014

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 27. června 2014

Martina Krůsová

Na tomto místě bych ráda poděkovala D.E.A. Nicolasi Maslowskému, Ph.D. za odborné vedení mé práce.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce se zabývá konverzí a kontinuitou komunistické politické identity v českých zemích. Klade důraz na transformace, které proběhly po roce 1989. Politickou identitu KSČM však nelze zkoumat bez znalosti širšího historického kontextu. Část práce se proto zaměřuje i na KSČ. Snaží se zodpovědět otázku: k jakým došlo proměnám politické identity KSČM za jejího působení v demokratické společnosti za dvacet pět let, a to na základě zkoumání její ideově-programové orientace, organizační struktury, politických strategií, volební úspěšnosti, vztahu k předlistopadové minulosti či snahy vyrovnat se se svou minulostí. Identita strany však není utvářena pouze na úrovni národní, proto se tato práce zaměřuje i na úroveň komunální a reflektuje názory i členské základny. K zodpovězení výzkumné otázky byly použity kvalitativní metody, a to studium dokumentů a rozhovory.

Klíčová slova:

Ideologie, socialismus, komunismus, politická identita, paměť, Komunistická strana Československa, Komunistická strana Čech a Moravy, volební geografie, komunální politika

ABSTRACT

This thesis deals with conversion and continuity of communist political identity in Bohemia. It emphasizes the transformations that took place after the year 1989. However to explore political identity of KSČM is not possible without deeper knowledge of historical context. For that reason part of the thesis focuses on KSČ as well. The thesis seeks to answer one question: how did the political identity of KSČM transformed while functioning in democratic society in last twenty-five years by studying its ideologically programmatic orientation, organisational structure, political strategies, election ratings and successfullness, relation to their past before Velvet Revolution or their effort to conciliate with their past. As an identity of a political party is not shaped only on national level the thesis also focuses on civic level and reflects views of member base. Qualitative methods, in particular studies of documents and inteviews, were used to anwer the research question.

Key words:

Ideology, socialism, communism, political identity, memory, Communist Party of Czechoslovakia, Communist Party of Bohemia and Moravia, electoral geography, civic politics

OBSAH

ÚVOD	8
1 TEORETICKÁ VÝCHODISKA A METODOLOGIE.....	11
1.1 Politická ideologie komunistických stran	11
1.1.1 Politická ideologie	11
1.1.2 Socialismus	13
1.1.3 Komunismus	15
1.1.4 Typologie krajní levice.....	16
1.2 Politická identita a paměť	19
1.3 Vyrovnávání se s komunistickou minulostí v české společnosti	21
1.4 Volební geografie České republiky a komunální politika.....	25
1.5 Metodologie.....	29
2 FORMOVÁNÍ KOMUNISTICKÉ POLITICKÉ IDENTITY	
DO ROKU 1989.....	33
2.1 Vnější a domácí zdroj moci	33
2.1.1 Zrod českého komunismu	33
2.1.2 Převaha vnějšího zdroje moci.....	38
2.1.2 Přechod do ilegality	42
2.2 Vzestup vnějšího zdroje moci na úkor domácího a opačná tendence	43
2.2.1 Převzetí moci.....	43
2.2.2 Uvolňování poměrů	48
2.3 Síla vnějšího zdroje moci a jeho postupné ochabování	50
2.3.1 Intervence cizí moci	50
2.3.2 Společnost zužovaná čistkami	53
2.3.3 Období ztráty komunistické identity	55

3 KONSTRUKCE NEBO REKONSTRUKCE KOMUNISTICKÉ POLITICKÉ IDENTITY OD ROKU 1989?	59
3.1 Tranzice k demokracii a přizpůsobování se novým podmínkám.....	59
3.2 Hledání nové identity a legitimizace vlastní existence	69
3.3 Vnitrostranický boj o komunistickou identitu	74
3.4 Jasný směr	80
3.5 Síla komunistické identity	87
3.6 Otázka modernizace strany	95
3.7 Současná tvář strany a její další směřování	100
ZÁVĚR.....	108
LITERATURA	112

ÚVOD

Tématem této diplomové práce je konverze a kontinuita komunistické politické identity. Tato práce je teoreticko-empirického charakteru. Je jakousi historickou sociologií Komunistické strany Československa (KSČ) a Komunistické strany Čech a Moravy (KSČM). Primárním cílem je postihnout vývoj politické identity KSČM. Avšak její polistopadový vývoj nelze zkoumat bez znalosti historického kontextu jak na mezinárodním poli, tak i specifických podmínek v české společnosti. Proto se část práce zaměřuje i na KSČ a konverze a kontinuity její politické identity. Poté se snaží odpovědět na otázku: k jakým proměnám identity došlo během jejího působení v demokratické společnosti za dvacet pět let.

KSČM tvoří od svého vzniku stabilní součást v českém stranickém systému. Co se jejího úspěchu týče, ve volbách do Poslanecké sněmovny České republiky (či dříve České národní rady) dosahuje zisku průměrně třinácti procent platných hlasů. V současné době drží pozici třetí nejsilnější strany. Není pochyb o tom, že KSČM v blízké době nadále zůstane významnou součástí české politické scény. I to je důvodem, že se KSČM stává předmětem zájmu mnoha diskuzí – jak odborných, vládních, tak i laické veřejnosti – týkajících se v první řadě otázek demokratičnosti strany či vysokého a dokonce narůstajícího voličského potenciálu.

K volbě tématu vedla především jeho aktuálnost. Problematikou komunismu a komunistickou stranou, ať už KSČ či KSČM, se již zabývala řada významných politologů, historiků i sociologů. Někteří se zaměřili na její antisystémovost [Kubát 2006; Kunštát 2008], jiní si všímali voličské základny [Linek 2008], pozicí KSČM ve stranickém systému [Pšeja 2005], konkrétních voleb či jejím vývojem [Fiala a kol. 1999]. Práce zabývající se vývojem mají však často deskriptivní charakter nebo se převážně věnují pouze období tranzice k demokracii a několika lety následujícími. Toto období samozřejmě není možné opomíjet, neboť vývoj komunistické strany na přelomu osmdesátých a

devadesátých let – její transformace z pozice státostrany v součást pluralitního stranického systému – zásadně ovlivnily její následující a současnou politickou identitu. K porozumění současné situace je bezpodmínečně nutné vnímat minulost.

Tato práce se snaží doplnit klasické politologické bádání o historicko-sociologickou dimenzi a podat ucelený výklad. Záměrem práce je zhodnotit kontinuitu (případně konverzi) politické identity KSČM na základě její ideově-programové orientace, personální či organizační struktury, politických strategií, volební úspěšnosti, vztahu k předlistopadové minulosti, snahy vyrovnat se se svou minulostí a podobně. Při sledování konverze a kontinuity politické identity KSČM je tedy nutné zohlednit jak vlivy vnitřní – elita, členská základna, sympatizanti, voliči, tak i vnější vlivy – jednak na úrovni národní, v rámci českého stranického systému a jednak mezinárodní.

Struktura práce je chronologická. První částí jsou teoretická východiska. Jedná se o zasazení problematiky do širšího rámce. Zabývá se komunistickou ideologií a ideologií obecně, charakteristikou socialismu a jeho odnožemi i typologií krajní levice. Následující část práce je věnována použitým metodám v rámci výzkumu. Další část práce se věnuje konverzím a kontinuitě politické identity KSČ. Poslední částí je vlastní analýza identity KSČM po roce 1989.

Identitu české komunistické strany však neutváří pouze její vrcholní představitelé, nestačí tudíž pouze reflektovat stranické dokumenty, názory a postoje reprezentantů utvářené pouze na národní úrovni, jistou výpovědní hodnotu budou mít i názory členské základny a komunistických funkcionářů na úrovni komunální. Proto se tato práce tento nedostatek snaží doplnit prostřednictvím rozhovorů s představiteli okresní organizace KSČM v Klatovech. Snaží se tím do určité míry odpovědět na otázku, jak se liší rétorika na národní a lokální úrovni. Práce vychází z předpokladu, že na místní úrovni bude rétorika o něco radikálnější. Je nutné však podotknout, že komunistická strana v Klatovech je vzhledem k historii a geografické poloze poněkud specifickým příkladem.

Diplomová práce se opírá jak o názory odborníků již vydaných publikací, tak o vlastní analýzu oficiálních dokumentů KSČM, jejích projevů či projevů konkrétních osob a rozhovorů s jejími představiteli. Úkolem této práce rozhodně není nastolit jakýkoli normativní rámec, nýbrž podat objektivní analýzu k uvedené problematice.

1. TEORETICKÁ VÝCHODISKA A METODOLOGIE

1.1. Politická ideologie komunistických stran

1.1.1. Politická ideologie

K tomu abychom mohli zkoumat identitu komunistické strany, komunistickou ideologii a její případné proměny, je nutné nejprve vymezit pojem ideologie. Termín ideologie je v současnosti těžko uchopitelným pojmem, poněvadž v jeho definování neexistuje všeobecná shoda. Avšak uspokojivou definicí je například ta, jež tvrdí, že „ideologie je více či méně provázaný soubor idejí, které se stávají základem organizovaného politického postupu, ať už má tento postup stávající systém moci zachovat, pozměnit nebo svrhnout“ [Heywood 2008: 29]. Zjednodušeně řečeno je politická ideologie tedy souborem idejí, které tvoří základ politického jednání, stávají se hlavním zdrojem pro definování, hodnocení a vyžadování politické reality či zjišťování politické identity. Pro všechny ideologie je podle Heywooda [2008: 30] tedy společné, že přichází, aby hodnotili stávající uspořádání, obvykle v podobě nějakého „světonázoru“, předkládají vizi žádoucí budoucnosti a vysvětlují, jak by k oné politické změně mělo dojít.

Pojem ideologie původně zmínil francouzský osvícenecký filozof Destutt de Tracy, přičemž se snažil rozvinout nový vědní obor, který nazval ideologií,¹ můžeme tudíž říct jakousi vědu o idejích. Postupně se ideologie přestala vztahovat pouze k vědě o myšlenkách a začala zahrnovat i myšlenky samotné. Jedná se tedy o souhrn myšlenek, které byly prohlášeny za chybné a odtržené od praktické skutečnosti politického života [Oxfordský slovník světové politiky 2000: 262]. Marx a Engels jej používali jako kritický nástroj – pro názory,² jež

¹ Doslova vědou myšlenek.

² V díle „Německá ideologie“ (1845) kritizovali K. Marx a B. Engels názory filozofů, mladohegelovců: L. Feurbacha, B. Bauera či M. Stirnera. Jejich názory považovali za ideologické.

považovaly za plně abstraktní a nesouvisející s materiálními podmínkami sociálního a politického dění – a komplexní součást nového teoretického systému. V dalších dílech položil K. Marx základní prvek novějšího pojetí ideologie. Konstatoval, že ve společnostech rozdělených do odlišných tříd by mohly myšlenky sehrát důležitou úlohu při skloubení sporných cílů a zájmů různých sociálních vrstev. Myšlenky by rovněž mohly utvářet způsob, jakým jednotlivci pojmají sociální svět a své vlastní umístění v něm, čímž by mohli zasáhnout do sociální a politické přeměny [Oxfordský slovník světové politiky 2000: 262]. Marxisté zastávali názor, že ideologie je nepostradatelná pouze za určitých společenských podmínek, výhradně v období feudalismu a kapitalismu, avšak věřili, že s příchodem komunismu bude ideologie konečně překonána [Scruton 1999: 49].

V průběhu 20. století značně narůstal počet pojednání o ideologii a tento odborný pojem se vyskytl v mnoha obdobích. Nemarxistické pojetí ideologie hovoří o tom, že se jedná o systematizované politické doktríny formující se na přelomu 19. a 20. století. Nejobecnější klasifikační schémata ideologií tak mnohdy stojí na konvenčním třídění do pravolevého spektra [Rosůlek 2007: 123]. Ideologiemi jsou často označovány moderní politické režimy, strany či sociální a politická hnutí. Ideologie v rukou politických stran a hnutí je žádoucím nástrojem komunikace a manipulace, jejichž cílem je působení na masy a jejich ovládnutí. Ideologie přejímá v moderní, vysoce industrializované a sekularizované společnosti funkci, kterou v tradičních společnostech sehrávalo náboženství [tamtéž: 124]. Podle Scrutona [1999: 49] má ideologie tři základní funkce: legitimovat, mystifikovat a utěšovat.

1.1.2. Socialismus

Programovým cílem KSČM je socialismus... [www.kscm.cz]. Socialismus vznikl jako negativní reakce na sociální a ekonomické podmínky, které utvářel sílící průmyslový kapitalismus. Původ slova je tudíž datován na počátek 19. století.³ Ve druhé polovině 19. století se charakter socialismu postupně měnil s tím, jak se zlepšovaly životní podmínky dělnické třídy [Heywood 2008: 118]. Socialismus je ze všech politických ideologií nejrozsáhlejší a zahrnuje širokou škálu teorií a tradic. Analytici a kritici socialismu se liší při hledání jeho základních charakteristik. Rozpětí socialismu sahá od utopického komunismu, přes marxismus-leninismus, neomarxismus, stalinismus, reformní komunismus, eurokomunismus, fenomén státu blahobytu, hnutí sociálně demokratických stran, Třetí cestu, sociální liberalismus, křesťanský socialismus až po sociální konzervatismus. V komunistických systémech znamenalo označení socialismus přechodnou fázi na cestě od kapitalismu ke komunismu. Pro socialismus platí, že jej nelze postihnout bez zohlednění jeho časového a místního kontextu [Rosůlek 2007: 139]. Oxfordský slovník světové politiky [2000: 785] rozděluje socialistické směry na komunistický neboli utopický socialismus, marxistický a sociálně demokratický. V následující části budou představeny tyto tři proudy.

Utopický socialismus je možné označit za směr komunistický. Vzniká na konci 18. a počátku 19. století, tedy ještě před K. Marxem a B. Engelsem. Myšlenkové dědictví utopického socialismu sahá až k Platónově „Ústavě“ a „Utopii“ T. Moora. Utopický socialismus je spjat se jmény francouzských autorů jako Saint-Simona a Ch. Fouriera a v Británii R. Owena. Utopičtí socialisté usilují o ideálně uspořádanou společnost, která bude založena na společném vlastnictví. Utopisté chtějí svých cílů dosáhnout poklidnou cestou, nikoliv revolucí [Heywood 2008: 118].

³ Svě názory jako „socialismus“ na počátku třicátých let 19. století označovali stoupenci R. Owena a Saint-Simona. Přibližně ve čtyřicátých letech 19. století již bylo toto slovo běžně používáno v řadě industrializovaných zemí.

Co se týče marxistického směru, „Komunistický manifest“ (1848) byl nejvýznamnějším programovým dokumentem vědeckého komunismu. Jeho výchozím bodem je přesvědčení, že „dějiny všech dosavadních společností jsou dějinami třídních bojů“ [Marx, Engels 1972: 17]. Marx a Engels byli neústupní v myšlence, že by proletariát mohl získat moc jiným způsobem než svržením buržoazie. „Komunisté pokládají za nedůstojné, aby tajili své názory a úmysly. Prohlašují otevřeně, že jejich cílů lze dosáhnout jen násilným svržením celého dosavadního společenského řádu. Necht' se panující třídy třesou před komunistickou revolucí! Proletáři v ní nemají co ztratit, leda své okovy. Dobýt mohou celý svět“ [Marx, Engels 1972: 43]. Tezi o nesmiřitelném protikladu zájmů dělnické třídy a zájmů buržoazie zastával taktéž V. I. Lenin [1949: 21]. Kritické směry v socialismu nejsou dle jeho názoru „ničím jiným než novou odrůdou oportunistů“ [Lenin 1949: 15]. Zastánce revizionismu a oportunistu a příznivce vyjednávání s buržoazií osočoval z jakéhosi přísluhovačství buržoazii, neboť je dotyčný „nejenom oprávněn vstoupit do buržoasního ministerstva, nýbrž je dokonce povinen vždy o to usilovat“ [tamtéž]. Tato marxistická linie se stala jedním ze základních principů jeho revoluční politiky. Lenin si byl též vědom toho, že jednou z nejvýznamnějších charakteristik komunismu je vedoucí úloha komunistické strany a vytvořil pro tuto skutečnost teoretické předpoklady. Základy k totalitní ideologii 20. století tak byly položeny [Rosůlek 2007: 140-142].

Jedním z nejtypičtějších představitelů sociálně-demokratického socialismu je od třicátých let 20. století sociální demokracie ve Švédsku. Vznik sociálně-demokratických stran byl vyvolán rozšířením dělnického hnutí v Evropě v období let 1890 – 1914. Tento směr se stal ideologií evoluční cestou, která se poté stala reálnou demokratickou alternativou vůči liberalismu či konzervatismu [Rosůlek 2007: 144].

1.1.3. Komunismus

Termín komunismus vychází z latinského pojmu „communis“, což můžeme přeložit jako „společný“. První ideje komunismu se – jak již bylo řečeno – objevuje už v Platonově „Ústavě“, pokračuje přes T. Morea, J. Rousseaua k úvahám P. Kropotkina a M. Bakunina, předchází tudíž K. Marxe o více než dvě tisíciletí. Záměrem ideálního komunismu je jak konec soukromého vlastnictví a bohatství, tak i odlišný způsob života, jenž je založen na vzájemné spolupráci a solidaritě [Drda, Dudek 2006: 53]. „Komunistický ideál byl vždy vyzdvihován jako protilátka egoismu, zvláště egoismu vlastnického. Příklady ideálního komunismu jsou však v praxi vzácné. Uskutečněn může být s největší pravděpodobností jen v náboženských společenstvích, některých světských komunách a mezi několika málo „primitivními“ lidmi, u nichž dělit se představuje způsob života. Nezdá se, že by se něco takového uskutečnilo v komunistických zemích“ [Blackwellova encyklopedie politického myšlení 2003: 215]. Jedno z mála společenství, kde se komunismus jako ideál podařilo vybudovat a několik desetiletí bez diktatury udržet, byly izraelské kibucy. V původní podobě však kibucy do současnosti nepřežily, i přestože je pojilo něco více než pouhá ideologie [Drda, Dudek 2006: 53].

V zemích, kde komunisté vládli, je komunismus především označením pro režim, ve kterém měla komunistická strana svůj monopol moci, je to režim totalitní či autoritativní. Toto zřízení má ovšem svůj vývoj, své krize, svůj národní charakter, není samozřejmě ve všech zemích totožný. Vždy však jeho zakladatelé vycházejí z jedné doktríny „bolševické“ či „marxisticko-leninské“ [Courtois a kol. 1999: 10].

Samotní současní komunisté, viz např. P. Degťar [2013], uvádějí, že za komunistu může být považován ten, kdo se ztotožňuje a hodlá naplňovat následující body: konečným cílem komunistické strany je „vybudování beztřídní, komunistické společnosti jako smysl její existence a činnosti; třídní proletářský charakter strany; její úloha avantgardy v revolučním boji proletariátu; proletářský

internacionalismus; ideová jednota strany na vědecké bázi marxismu-leninismu, program, strategie a taktika vycházející z této báze, šíření marxisticko-leninských idejí v řadách proletariátu a jeho spojenců; princip demokratického centralismu v organizační výstavbě a činnosti strany; činnost základních organizací jako základ veškeré činnosti strany, jako základ jejího spojení s masami; souhlas s programem strany, materiální podpora a osobní podíl jejích členů na činnosti jedné z organizací strany jako podmínka členství; nesmiřitelný boj s revizionismem a oportunistem v ideologii a organizačních otázkách“ [Degt'ar 2013].

1.1.4. Typologie krajní levice

Soudobou krajní levici v Evropě je možné do značné míry označit za heterogenní, jak z ideového hlediska, tak z hlediska organizačních forem, ve kterých působí [Mareš 2006: 566]. Za nejkomplexnější výzkum této problematiky považuje Mareš [2006: 566] ten, který realizovali L. March a C. Mudde, jenž operovali s pojmem radikální levice. Řada politologů však považuje za vhodnější termín krajní levice. Přesto jejich typologie patří dnes mezi nejcitovanější. Radikální levice podle Marche a Muddeho [2005: 25] musí splňovat tři základní podmínky: 1. odmítat základní socioekonomickou strukturu soudobého kapitalismu, jeho hodnoty a praxi; 2. zastávat alternativní ekonomické a mocenské struktury zahrnující redistribuci zdrojů od existujících politických elit; 3. internacionálnost, a to jak ve smyslu jejich úsilí o nadnárodní vazby a solidaritu, tak i v názoru, že národní a regionální sociálně-politické problémy mají své strukturální příčiny v imperialismu či v globalizaci. Uvedená tři kritéria je možné doplnit dalšími sekundárními rysy, jako je antiamerikanismus, odpor k euroatlantickému společenství a NATO a v různé míře i odmítání evropské integrace [Hloušek, Kopeček 2010: 61]. Radikálně levicové politické strany March a Mudde [2005: 26-36] dělí na 1. demokratické socialistické strany; 2.

komunistické strany; 3. sociálně populistické strany a konečně 4. zelené strany a strany nové politiky.⁴ Kategorie komunistických stran se nejčastěji dělí na 1. reformované či částečně reformované marxisticko-leninské strany (či přímo reformě komunistické strany); 2. dogmatické nereformované marxisticko-leninské strany; 3. maoistické strany a 4. trockistické strany [March, Mudde 2005: 26-36; Mareš 2005: 138].

Vznik většiny komunistických stran v Evropě následoval po bolševické revoluci v Rusku. Do počátku dvacátých let 20. století byly zformovány téměř ve všech evropských zemích. Zjednodušeně řečeno jejich vzniku předcházelo odmítnutí reformistického odklonu sociálnědemokratických stran od Marxovy představy o revoluční změně politického režimu. Za svou přijali marxisticko-leninskou ideologii, k jejímž nejdůležitějším součástem patřil třídní boj a představa vybudování společnosti založené na diktatuře proletariátu v čele s jejím předvojem, komunistickou stranou [Hloušek, Kopeček 2010: 56].

Značnou roli v identitě komunistických stran hrál demokratický centralismus jako základní princip, na němž byly založeny. Ačkoliv je v tomto případě slovo demokratický do značné míry zavádějící, tento princip předpokládá disciplínu uvnitř strany a striktní podřízení nižších stranických orgánů vyšším. Jakákoliv diskuze byla omezena mantinely marxismu-leninismu a bylo vyloučeno, aby nerespektovala příkazy moskevského centra Kominterny, které stálo na vrcholu pomyslné pyramidy. Podřízenost Kominterně byla jednou z podmínek vstupu do internacionály. Komunistické strany byly jejími pouhými sekce. V praxi to znamenalo podřízenost nejdříve Leninovu a následně Stalinovu vedení Sovětského svazu [tamtéž: 57]. Promoskevskou orientaci si zachovala část komunistických stran až do roku 1989, přičemž v Moskvě docházelo k částečným ideovým posunům od leninismu ke stalinismu a po chruščovovském částečně nekonzistentním mezidobí k brežněvizmu. Část stran se ovšem od Moskvy odklonila a vydala se cestou trockismu, maoismu nebo

⁴ Jiné dělení nabízí například M. Mareš [2005: 138], jenž krajní levici dělí na 1. anarchistické a autonomní strany; 2. demokratické socialistické strany; 3. komunistické strany; 4. levicově-populistické zelené strany; 5. sociálně-populistické strany.

eurokomunismu a později sociál-demokratizace, případně přechodu k radikálnímu demokratickému socialismu [Mareš 2006: 568].

V návaznosti na předchozí, mnoho autorů poukazuje na rozdílnost průběhu vývoje u bývalého západního a východního bloku. Svě tradiční komunistické identity se v zemích bývalého východního bloku zřekla většina tehdejších státostran a zahájila tak po roce 1989 proces reformace. Přičemž jednotlivé strany se od sebe různí právě rozsahem provedené reformy. Doposud však přetrvaly i autentické komunistické strany vycházející z marxismu-leninismu, které v různě velké míře (či dokonce vůbec) akceptují reformní prvky v ideologii [tamtéž].

Co se týče západního bloku, valná většina komunistických stran upustila od moskevské linie počínaje nástupem eurokomunismu. Eurokomunismus je politická ideologie ovlivněná principy marxismu, socialismu a pluralismu, jež se snažila prosadit komunismus v západní Evropě v sedmdesátých letech 20. století. Eurokomunismus tak můžeme označit za jakousi reakci na sovětskou intervenci v roce 1968. Většina západoevropských komunistických stran totiž sovětskou intervenci odsoudila, což může být vykládáno jako uvolňování jejich závislosti na Moskvě. Ale již před tím byly u většiny z nich zaznamenávány snahy o modifikaci identity, které ji přizpůsobovaly měnícím se společensko-politickým podmínkám.

Komunistické strany v západní Evropě jím chtěly vytvořit nový typ komunismu, jenž by byl radikálně odlišný od toho, který existoval v Sovětském svazu a celém východním bloku. Snahou bylo distancovat se od tzv. sovětského poručníkování, odmítnout revoluční změnu demokratického politického režimu, akceptovat demokracii založenou na pluralitním systému více stran a vytyčit cíl postupného nastolení demokratického socialismu [Hloušek, Kopeček 2010: 59-60]. Hloušek a Kopeček [2010: 60] si tudíž pokládají otázku, zda je v tomto případě možné ještě hovořit o komunismu, pokud byl ochoten akceptovat buržoazní demokracii, v odporu vůči níž se zrodil. Obecně lze podle autorů považovat eurokomunismus za pomíjivou skutečnost, která ale nepochybně

ovlivnila redefinici identity některých západoevropských stran, na čemž se dále podepsal rozpad východního bloku a poté i Sovětského svazu.

Vrátíme-li se ještě k typologii Marche a Muddeho, KSČM považují za „relativně nereformovanou komunistickou stranu“⁵ a je možné ji tak zařadit do skupiny částečně reformovaných marxisticko-leninských stran [March, Mudde 2005: 29]. Na tyto skutečnosti však bude poukázáno později.

1.2. Politická identita a kolektivní paměť

Každá politická strana má svou politickou identitu, která je odlišná od jiných politických stran a je schopna tuto identitu určitým způsobem vyjadřovat a reprodukovat. K. Marx a B. Engels své ideje představili v „Manifestu komunistické strany“, jenž je ještě dnes základem pro ustavení komunistické identity.

Pojem identita není lehké jednoznačně definovat. K lepšímu vymezení a pochopení tohoto pojmu si můžeme vypůjčit text F. Mayerové. Podle Mayerové [2009: 30] už jen snaha vysvětlit identitu slovy znamená vstupovat do různých typů diskurzů. Identitu je možné považovat za něco vykonstruovaného, vymyšleného či za něco imaginárního. Imaginární není však chápáno jako deformování reality, ale tak, že je využíváno obrazů a symbolů, skrze které dává určitý smysl realitě přítomné i minulé a vyjadřuje hodnoty. Imaginární znamená, že se vztahuje ke skupinám či jednotlivcům, kteří přispívají ke vzniku a k transformaci těchto obrazů a symbolů. Znamená to pohlížet na identitu v její plastičnosti a společenském rozměru. Identita se totiž neustále transformuje a přetváří ve vícero diskurzech. Identita však nepřesahuje skupinu, je tím, čím skupina existuje jako taková [Mayer 2009: 30]. Pro uchopení identity lze užít pojmu „společenská představa“, který B. Bacsko [1984] chápe jako „pole vytváření smyslu, jímž si společenské skupiny vytvářejí jistou představu o sobě,

⁵ Ačkoli lze u ní nalézt i rysy stran sociálně populistických či zelených.

aby tak zdůvodnily své jednání, své vztahy k institucím, k moci, k jejich řádu“ [Baczko 1984 in Mayerová 2009: 30].

Chceme-li poznat skutečnou identitu české komunistické strany, nelze se zaměřit pouze na její politickou reprezentaci. Je nutné sestoupit o patro či dvě níže, neboť svou politiku KSČM poměrně usilovně vyjadřuje v krajských a obecních zastupitelstvech. Nepostačí tudíž reflektovat názory a postoje představitelů na národní úrovni, veřejné programové či stranické dokumenty, jistou výpovědní hodnotu budou mít i komunističtí funkcionáři na úrovni lokální.

Pokud jde o termín kolektivní paměť, musíme si nejprve přiznat, že ne vždy je tento pojem jednoznačně uchopen. Koncept kolektivní paměti „vychází z předpokladu, že minulé fakta jsou uvnitř sociálních skupin rekonstruována tak, aby odpovídala přesvědčení a duchovním potřebám přítomnosti a vyjadřovala určitou skupinovou identitu“ [Kunštát 2013: 117]. To se děje prostřednictvím fragmentárního rozvzpomínání, kdy dochází z nejrůznějších důvodů k vynechávání či dokonce tabuizování určitých událostí [Novotný 2007]. Nebo naopak jsou některé reinterpretovány, zdůrazňovány či oslavovány pomocí současné zkušenosti, neboť pro každou vzpomínku či prožitek existují sociálně konstruované organizační principy. M. Halbwachs kladl důraz na sociální podmíněnost paměti jako kontinuitu kolektivně sdíleného vědomí. Paměť chápal jako určitý vnitřní prostor, který obsahuje sumu symbolických a verbálních konvencí a který má svůj sociální rozměr. Což v praxi značí, že pouze to, co má vztah k přítomnosti, se dostane do procesu vzpomínání [tamtéž].

Paměť je udržována kulturou a napomáhá procesu uvědomování sebe sama tím, že utváří identitu nebo identity sociálních skupin, zároveň představuje systém, podle kterého lze odlišit, co je banální a nepodstatné od toho významného a podstatného. Pomocí selekce vybíráme pouze historické události a vzpomínky na ně, které jsou významné jak pro další existenci, tak i kontinuitu vlastní sociální skupiny. Historické vědomí je možné považovat za jeden z projevů komunistické skupinové mentality či skupinové identity. Může být chápáno jako suma obecných dojmů a představ o minulosti, to znamená

hodnotících pohledů na dějiny vlastního národa nebo země, založených buď na odborných poznatcích, či na neodborném, laickém povědomí, kterými disponuje konkrétní sociální skupina [Kunštát 2013: 117-119]. V této práci se jedná o představitele KSČM.

1.3. Vyrovnávání se s komunistickou minulostí v české společnosti

V České republice se ke komunistické ideologii neustále hlásí několik organizací, ať už se jedná o různá občanská sdružení či neregistrovaná lokální uskupení, pro tuto práci jsou nejpodstatnější registrované politické strany. Avšak jediná Komunistická strana Čech a Moravy má výraznou podporu mas.

Po pádu komunistických režimů v Evropě docházelo k procesům, při nichž se objevovaly problémy konfliktních interpretací minulosti, způsobů zúčtování s minulostí, na které by nově vznikající režimy stavěly svou legitimitu, odkrývání utajené minulosti a její inkorporace do interpretace přítomnosti [Šubrt 2011: 150].

Vztah k minulosti je po roce 1989 jádrem procesu budování nové identity. Způsobů, jak se vyrovnat s minulostí existuje mnoho. Středoevropské postkomunistické režimy svou legitimitu po roce 1989 budují na odvržení komunistické zkušenosti a svou novou identitu stavějí na mýtu o zániku komunismu. Přičemž tento zánik zdůrazňují množstvím oficiálních gest jako je přejmenování států, státních znaků, přejmenování míst či strhávání soch bývalých elit. Každá země se vedle těchto symbolických opatření snaží vlastní cestou vyrovnat s komunismem jakožto ideologií, režimem či systémem hodnot. K vyrovnání se s minulostí využívají státy různých prostředků, například zpřístupňují své archivy či rozvíjejí soudobé dějiny. Jedno je ale zřejmé, komunismus po roce 1989 nezanikl, nýbrž existuje dál, i když v jiných podobách [Mayerová 2009: 53].

Jakým způsobem se jednotlivé země rozcházejí s bývalým režimem a vymaňují se z područí komunismu? F. Mayer [2009: 53] hledá vysvětlení jak v minulosti, tak i v přítomnosti. Rozhodnutí nového režimu mohla být ovlivněna řadou různých faktorů: specifičností režimu před jeho pádem, způsobem, kterým došlo k samotnému zvratu, tím, do jaké míry se komunisté podíleli na transformaci, společenskými záměry, mezinárodní situací. Dále poznamenává, že česká společnost v tomto ohledu vykazuje řadu paradoxů, neboť za zdánlivě homogenním odvržením komunismu se rýsuje několik rozporů, jež svědčí o tom, jak je politický a společenský vztah k minulosti dvojstranný. Zdůrazňuje, že Češi společně s Němci v procesu legislativního vyrovnávání se s komunistickou minulostí došli ve střední Evropě nejdále. Naše legislativa totiž přijala od roku 1990 soubor dalekosáhlých politických opatření – počínaje rehabilitacemi obětí komunistických zločinů, s nimiž se započalo v roce 1990, přes restituce majetku konfiskovaného po komunistickém převzetí moci v únoru roku 1948 až po lustrace, na základě jejichž výsledků bylo bývalým spolupracovníkům a agentům Státní bezpečnosti jakož i vysokým komunistickým funkcionářům zakázáno po dobu pěti let zastávat vysoké funkce ve vládě, armádě a policii, soudnictví a státní správě, nikoli však v parlamentu [Rupnik 2002b]. Na straně druhé představuje Česká republika ve středoevropském prostoru jisté unikum v tom, že v žádné z postkomunistických zemí nehraje komunistický a z komunistické strany vzešlý subjekt tak výraznou roli ve stranickém systému [Kunštát 2004]. Zároveň se jedná o zemi, která se až donedávna bedlivě vyhýbala širší diskuzi o specifickém místě komunismu v současných českých dějinách a politice [Rupnik 2002b].

Mayerová [2009: 20] si rovněž klade otázku, jak je možné vysvětlit neustálé převládání komunismu ve společnosti, která se tak ráda hlásí k antikomunismu. A co tedy znamenají zákony odsuzující určitou minulost a zároveň dovolující, aby se k ní její dědicové otevřeně hlásili? V očích Mayerové zde pozoruhodně společně soupeří nutková potřeba distancovat se od minulosti s jistou formou zapomnění nebo lhostejnosti a panuje zvláštní nesoulad mezi

obviňováním a známkami zakrývání, mezi povinným odkazem na minulost využívaným v každé národní i politické identifikaci jak kolektivní, tak individuální a jakýmsi závojem halícím zkušenost čtyřiceti-jedna let. Tyto paradoxy podle ní v každém případě ukazují, že vztahy k minulosti jsou mnohem složitější, než by napovídala hojnost legislativních opatření v této oblasti nebo antikomunistických prohlášení politických elit.

Obdobnou otázku si pokládá J. Rupnik [2002b], který se táže, jak je možné, že se české společnosti podařilo dosáhnout dekomunizace dříve než státům sousedským a rovněž ji dotáhnout dále. Nabízí několik vysvětlení. První se týká povahy dědictví zanechaného komunistickou diktaturou nebo „mírou zločinnosti“ starého režimu. Podle Rupnika [tamtéž] je zřejmé, že v Československu byl rozchod s komunismem po dvaceti letech trvajícím režimu G. Husáka odlišný než loučení s dobrotivým autoritářstvím J. Kádára v Maďarsku. Druhé vysvětlení se váže na povahu procesu tranzice. Jeden případ značí radikální rozchod, druhý zase kompromis dosažený vyjednáváním. Pro československý – obdobně jako pro východoněmecký – případ byla příznačná náhlá změna režimu, tyto změny nebyly zdaleka ani tak poznamenány jednáním shora jako spíše tlakem zdola a zvenčí. Třetí hypotéza se vztahuje k souvislosti mezi dekomunizací a silou odporu společnosti (v obrácené úměře). Přičemž pokud se jedná o polský případ, šlo o společnost, jež vzdorovala komunistickému režimu nejhouževnatěji a v nejmasovějším měřítku – přinejmenším od druhé poloviny 50. let a od dělnických stávek v roce 1970, následně s rostoucí intenzitou. Nicméně lustrační zákon se v Polsku podařilo prosadit až ve druhé polovině 90. let. Česká společnost⁶ se oproti tomu projevovala relativně skrovným otevřeným odporem vůči systému, respektive podporou disidentského hnutí za lidská práva. Přesto docházelo k legislativním dekomunizačním krokům již v období prvních tří let probíhající tranzice [Rupnik 2002b].

Fiala a kol. [1999: 5] je toho názoru, že příčina stálé přítomnosti komunismu nespočívá jen ve faktu, že určitá část společnosti na situaci před

⁶ Uplatitelné ještě ve větší míře na NDR.

rokem 1989 vzpomíná s nostalgií a je připravena ustavičně akceptovat některé části komunistické ideologie, ale významným prvkem je také dědictví komunistického systému, neboť na různých úrovních přetrvávají mechanismy, mocenské vazby, postupy, specifické způsoby uvažování či zájmové sítě, jež vycházejí z období komunismu. Podle Mayerové [2009: 21] v Praze pád komunismu jasně nevymezil pole vítězů a poražených o nic víc než jinde. Zákony o minulosti vykreslují obrazy oficiální paměti nového režimu. Vztah veřejnosti k minulosti v každé společnosti v období tranzice úzce souvisí s tím, jaký obraz svůj a svého režimu politici prezentují a zpravidla vycházejí ze zavržení předcházející zkušenosti. Obraz oficiální paměti již nastínil V. Havel při svém prvním projevu v roce 1989. Podle řady studií je přístup V. Havla k otázce vyrovnávání se s komunistickou minulostí považován za dosti ambivalentní. Na jedné straně se hovoří o jeho disidentství, odporu a boji proti komunistické diktatuře, na straně druhé je považován za toho, kdo stanovil základy určité lhostejnosti vůči komunistické minulosti, jejímž důkazem může být nepřítomnost významnějších justičních verdiktů nad komunistickou reprezentací.

V řadě zemí bývalého východního bloku došlo po revoluci k přejmenování a různým úpravám činnosti bývalé komunistické státostrany. Po většinou se z těchto stran oddělila část, která lpěla na kontinuálním pokračování dosavadní ideologie, zachování názvu a starých pořádků. Naopak v České republice komunistická strana nikdy přejmenována nebyla. Ani členská základna – jak bude podrobněji vysvětleno později – nemá zájem na změně názvu či základní ideologie [Fiala 1999: 223].

Při posuzování identity KSČM si tudíž nelze odmyslet historický kontext ani kolektivní paměť společnosti. Je nutné však poznamenat, jak dokazuje Znalecký posudek vypracovaný pro Ministerstvo vnitra ČR ve věci podání návrhu na pozastavení činnosti KSČM, že „současná společnost (zejména politická reprezentace) nevěnuje dostatek pozornosti odborné veřejnosti z oblasti badatelské na poli historie této etapy našich dějin a uchyluje se při hodnocení této části naší historie ke stereotypům a politickým klišé, které jsou však často na

škodu věci objektivního hodnocení historie. Na škodu věci jsou tyto stereotypy mimo jiné proto, že zahrnují mezi zločiny komunismu veškeré aktivity, přičemž je zcela zjevné (a současná společnost tak naši historii do roku 1989 chápe), že ne všechny aktivity byly zločinného charakteru a ne všechny složky a součásti systému do roku 1989 byly založeny na pošlapávání lidských práv“ [Svoboda 2011: 29]. Toto generalizování naopak zakrývá opravdové zločiny minulého režimu, k nimž docházelo obzvláště v 50. letech.

V 90. letech bylo z úst řady politiků často deklarováno, že rychlost zhroucení komunismu byla dána skutečností, že dávno již odumřel zevnitř. A že politická strana, která jej ztělesňovala, se ocitla na okraji politické scény, přičemž za své volební úspěchy vděčí starším generacím, což nepředpokládá její dlouhodobou životnost [Mayer 2009: 20].

1.4. Volební geografie České republiky a komunální politika

Zkoumání vývoje politické identity KSČM na úrovni jednotlivých měst a obcí patří – až na některé výjimky – spíše k okrajovým tématům současného vědeckého bádání. Většina prací se snaží zachytit mechanismy probíhající výhradně na úrovni národní. Vzhledem k vysoké centralizaci strany je tato snaha pochopitelná. Avšak k porozumění opravdové identity komunistické strany v České republice (nejen té, kterou se snaží utvářet vrcholní představitelé a centrum v Praze), je nutné se zaměřit i na jinou než národní úroveň, v našem případě úroveň lokální. Přičemž tato práce vychází z předpokladu, že se zde můžou objevovat odlišné (i když omezené) trendy, už jen díky historickému a geografickému kontextu, ale také díky místním podmínkám, ať už se jedná o ekonomickou situaci, sociální strukturu či místní představitele.

Otázka, zda je komunální politika jedna či zda má tolik podob, kolik je obcí, je zřejmě nezodpověditelná. Jestliže však chceme poskytnout souhrnnou informaci s jistou výpovědní hodnotou o postavení jejích aktérů v průběhu času,

je nutné se přiklonit ke generalizaci a zabývat se souhrnnými volebními výsledky, které jsou důkazem jak síly, tak slabosti jednotlivých politických stran. Nelze však tuto informaci označit za jednoznačnou⁷ [Balík 2009: 137].

Zajímavostí je, že existují taktéž případy, kdy se výsledky voleb komunálních stanou centrem pozornosti v politice vrcholné. S. Balík [2009: 137] uvádí příklad, kdy po československých komunálních volbách v roce 1919, které znamenaly jasnou převahu sociální demokracie, solidní podporu agrárníků a jen slabou podporu národní demokracie, došlo k pádu Kramářovy vlády, tedy všenárodní koalice a nastolení prvního kabinetu socialisty V. Tusara a tudíž rudozelené koalice. Jako novější příklad uvádí demisi portugalského socialistického kabinetu v prosinci 2001 po prohraných komunálních volbách.

Komunistická strana Čech a Moravy ve vrcholné politice nadále zůstává izolovaným subjektem. Na krajské a komunální úrovni se komunistům daří tuto izolovanost od ostatních stran překonávat. Avšak komunální a regionální politika je do značné míry formována právě obecnými trendy v politice ústřední. Ve volebních kampaních a při vytváření nových místních politických reprezentací zvláště působí silný vliv centra, tedy celková image strany. Většina voličů se stále rozhoduje podle příslušnosti místních kandidátů ke straně. Je známým trendem, že ve velkých městech či krajích silná místní či regionální uskupení bodují jen mimořádně, mnohem častěji v menších městech okresního typu [Šulák 2003].

Při zkoumání dlouhodobých volebních trendů po roce 1992 došel M. Pink [2012] k závěru, že voličské jádro se nachází v oblastech do určité míry sociálně vyloučených, v oblastech, kde důsledky transformace z devadesátých let nebyly zcela příznivé či v bývalých Sudetech. V porovnání s ČSSD má KSČM nejvyšší podporu v některých regionech v Čechách a na jižní Moravě, na rozdíl např. od průmyslového Ostravska. Významnou oblastí voličské podpory je pás táhnoucí

⁷ Neboť v různě velkých obcích se liší počet obyvatel připadajících na jeden mandát, což v celkových souhrnech zvýhodňuje strany se zakotvením v menších obcích, stejně tak na straně druhé reálně vyšší počet hlasů od voličů obcí s většími zastupitelstvy oproti menším, což naopak v počtech hlasů zvýhodňuje strany se zakotvením ve větších obcích [Balík 2009: 137].

se podél hranice s Německem ze severních do západních Čech, který pojímá Chomutovsko, Litoměřicko, Lounsko, Mostecko a Rakovnicko, tedy Plzeňský, Středočeský a Ústecký kraj. Nesmíme opomenout velmi specifickou oblast, kde míra podpory komunistické strany dlouhodobě zůstává na prvním místě z celé České republiky a je jí okres Tachov. Na jižní Moravě se vysoká volební podpora objevuje na Mikulovsku, Třebíčsku, Vyškovsku, Znojemsku a oblasti kolem Ivančic a Oslovan. Nepřehlédnutelná podpora je také v menších, vyčleněnějších lokalitách, jako je Cheb (Karlovarský kraj), Bruntálsko (Moravskoslezský kraj) nebo pomezí mezi Pardubickým a Olomouckým krajem. Naopak mizivá podpora KSČM se objevuje nepochybně v Praze, Královéhradeckém a Zlínském kraji [Kunštát 2013: 217].

Geografické rozložení volební podpory komunistické strany bylo od svého počátku poměrně stabilního charakteru. Elektorát se měnil primárně jen v závislosti na významnějších změnách demografických (např. demografické změny v pohraničí ovlivnily do značné míry volby v roce 1946 do ústavodárného Národního shromáždění, neboť nově příchozí osídlenci byli často voliči KSČ). Již v období první republiky projevovalo voličstvo výraznou stabilitu a koncentrovalo se výhradně kolem velkých průmyslových měst, mnohdy s hornickou tradicí. Nejsilnější konfliktní linii lze za první republiky spatřovat v náboženském vyznání, přičemž většina voličů KSČ byla bez vyznání [Král 2013: 111-112].

Ve volbách komunálních a krajských získává KSČM vyšší počet hlasů, to způsobuje především nižší volební účast, ale také to, že se strana nepodílí na vládě, neboť právě vládní strany zpravidla nejsou v těchto volbách úspěšné. Typický volič KSČM je obvykle nižšího vzdělání, bez vyznání a žije na venkově a v oblastech s vysokou nezaměstnaností. Naopak nízká podpora KSČM se objevuje ve větších městech, což je podstatný rozdíl od doby první republiky, kdy tomu bylo právě naopak [Král 2013: 112-113].

Situaci jednotlivých okresů samozřejmě nelze jednoznačně generalizovat. Zpráva ÚV KSČM hovoří o tom, že se liší nejen úrovní politickoorganizační a

politicko-ideové práce OV, ale rovněž odlišnými okolnostmi, za kterých pracují. Některé charakteristiky lze označit za obecné či alespoň převažující v řadě okresů. Všechny jsou ovlivňovány současným stavem členské základny, primárně její věkovou strukturou. Přičemž síla strany závisí na neustále živé obměně členské základny, především na příchodu mladších zájemců o členství. Závažnou okolnost spatřuje v nízkém počtu ekonomicky aktivních členů strany v jednotlivých okresech [Dokumenty IV. sjezdu: 37].

Tato práce se zaměřuje na okresní organizaci v Klatovech. Pro pochopení jejího fungování či názorů jejích členů je nutné přiblížení širšího kontextu a specifčnosti tohoto okresu. V první řadě významnou roli hraje pohraniční charakter okresu Klatovy. Jednak díky dřívější dislokaci armády a Pohraniční strážce. S tím úměrně korespondovalo i jejich zastoupení v orgánech OV KSČ. Ba právě důstojníky z pohraničních posádek a Pohraniční strážce je možné zařadit do jedné z nejkonzervativnějších skupin strany. Tomu podle L. Valeše [2004: 154] odpovídalo i nekompromisní stanovisko k politické opozici či podpoře zásahů proti protirežimním demonstracím a podobně.⁸

Dalším neopomenutelným faktorem, jak potvrzuje např. L. Valeš [2004: 155-156], byla blízká československo-německá hranice. Přičemž vliv Německa byl i přes dlouholetou neprůchodnost hranice mezi oběma státy výrazný. Zatímco se oficiální propaganda snažila o Německu utvářet negativní obraz, obyvatelé pohraničí jej vnímali odlišně. Jednak bylo Německo vnímáno jako určitý model demokracie a jednak jako země bohatství a konzumu. To umocňoval také příjem německého televizního signálu a rozhlasových stanic jako např. Svobodná Evropa, Hlas Ameriky, BBC apod.⁹ Dále to byla existence střeženého pohraničního pásma. Jelikož si právě osídlenci pohraniční více než kdokoli jiný

⁸ Významnou úlohu hrálo i to, že za důstojníky a vojáky těchto útvarů byli přijímáni jen ti nejspolehlivější. Podobně důležitý byl i jejich regionální výběr. Byli to většinou lidé z jiných regionů, a tak často nesplynuli se zdejší komunitou a zároveň nebyli vázání na pozitivní ohledy na své spoluobčany [Valeš 2004: 154]

⁹ „Ty zajišťovaly nadstandardní informovanost lidí v pohraničí a nahrazovaly velkou vzdálenost okresu od centra“ [Valeš 2004: 156].

uvědomovali existenci železné opony, mohlo tak u nich častěji docházet k určitému pocitu frustrace [Valeš 2004: 155-156].

Vzhledem k dříve nastíněnému kontextu a charakteristice okresu, jistě není překvapením, že v Klatovech KSČM se neobjevuje na vrcholných příčkách ve výsledcích komunálních voleb. Nyní má KSČM v Klatovech čtyři zastupitele z dvaceti sedmi. Jedním pražským straníkem¹⁰ byli klatovští komunisté označeni za *kovanější*. Což je možné vysvětlit pomocí citace jednoho klatovského funkcionáře: *dost často jsme vystupovali ostře proti názorům vedení*.¹¹

1.5. Metodologie

Výzkumnou otázkou této práce je: jak se proměnila politická identita české komunistické strany. Důraz je kladen na transformace po roce 1989. Diplomová práce se zaměřila na její personální či organizační strukturu, programatiku, volební podporu a členskou základnu. Neopomíná rovněž její ideologickou stránku. Zabývá se primárně národní úrovni, ale snaží se poukázat na některá fakta na úrovni komunální. Půjde konkrétně o analýzu jednání, názorů a veřejných projevů představitelů KSČ/KSČM a o analýzu stranických dokumentů v kontextu projevů jejich představitelů, případně členské základny.

Stranické dokumenty jsou přístupné jednak na oficiálním webu KSČM – www.kscm.cz a jednak v knihovně KSČM pro širokou veřejnost – Knihovna Bohumíra Šmerala v ulici Politických vězňů.

Analyzovanými stranickými dokumenty jsou – dokumenty ze sjezdu strany; programy – základní, akční, volební; různá prohlášení (např. Prohlášení k občanům ČSSR 1989) a stranické tiskoviny – „Naše pravda“, „Haló noviny“.

Chceme-li zkoumat orientaci některé z politických stran, tak u většiny z nich mají určující charakter v první řadě její stranické a programové dokumenty.

¹⁰ S nímž nebyl proveden rozhovor, bylo to pouze v rámci shromažďování stranických dokumentů.

¹¹ Funkcionář Klatovy B. J.

V případě KSČM tomu tak není, neboť identitu strany je možné nalézt nejen ve stranických a oficiálních dokumentech určených pro širokou veřejnost, ale i ve vyjádřeních a postojích určených pouze „dovnitř“ strany. Nebo ve vyjádřeních členské základny samotné. Obě pole jsou však provázané a prolínají se. Dohromady mají významnou výpovědní hodnotu. Druhé často vysvětluje skryté rysy té první [Drda, Dudek 2006: 52-53]. Proto se tato práce zaměří také na některá vyjádření či výroky určené pouze pro členskou základnu. Významnou výpovědní hodnotu mají i názory řadových členů. Zkoumány byly názory členů okresní organizace v Klatovech. Klatovy byly vybrány jednak díky snadnému přístupu výzkumníka „do terénu“ a tedy snadnějšímu počátečnímu kontaktování informátorů „přes známé“ a jednak díky znalosti charakteristiky a specifčnosti klatovského okresu.

Pro zjednodušení lze výzkum politické identity KSČM rozdělit do několika úrovní.

- První úrovní jsou oficiální dokumenty (ze kterých lze vyčíst orientaci strany, hlavní témata její politiky).
- Druhou úrovní je rétorika strany určená členské základně.
- Další úrovní jsou postoje k tématům – jako je vyrovnávání se s komunistickou minulostí, či ke snahám politických sil o zjednání určitých náprav komunistických křivd apod.
- Poslední úrovní jsou postoje a názory řadových členů.

Ve vývoji identity strany sleduji především, jak strana identifikuje sama sebe, ideologická a historická východiska a případnou proměnu témat politiky strany, postoj KSČM k její „předchůdkyni“ KSČ, postavení k předlistopadovému období celkově. A jak již bylo řečeno – soustředím se na otázku vyrovnávání se strany se svou minulostí a postoje ke snahám zajistit nápravy komunistických nespravedlností.

Výzkumná otázka byla zodpovězena pomocí kvalitativního výzkumu. Jako hlavní metody byly použity studium dokumentů, konkrétně obsahová analýza, diskurzivní analýza a rozhovory.

Pro zjištění povahy a charakteru dokumentů a dále pak toho, jakým tématem se dokument zabýval a jaké byly jeho hlavní teze, byla použita obsahová analýza. Další použitou metodou byla diskursivní analýza. Pro diskursivní analýzu totiž samotný obsah textů není jediným, co je zkoumáno. „Diskurzivní analýza není (pouze) analýzou argumentace nebo korelováním určitých názorů s jinými společenskými fakty. Jazyk a jazykové projevy mají podle ní svůj vlastní význam a specifické chování, ať už tento názor vychází ze sémiotiky či například etnometodologické konverzační analýzy“ [Vávra 2006: 51]. Pro tuto práci je podstatné, že diskurzivní analýza zahrnuje studium textu i jeho kontextu, ve kterém je užíván.¹²

Další metodou byly rozhovory. Rozhovory jsem prováděla s osmi informátory. Samozřejmě jsem si vědoma skutečnosti, že pro lepší zachycení postojů a názorů členské základny a okresní organizace v Klatovech jako celku, by bylo vhodné rozhovorů více. Avšak tato práce se nesoustředí pouze na členskou základnu a okresní organizaci, ale snaží se zachytit dlouhodobý vývoj politické identity KSČ/KSČM. Rozhovory se tak snaží zachytit pouze její určitou část. Respondenty jsem se snažila vybírat tak, aby bylo zastoupeno více věkových kategorií, přičemž významnou roli sehrává vstup do strany, dalším kritériem byly také funkce straníků. Většinu respondentů jsem získávala pomocí metody sněhové koule.

Konkrétně jsem prováděla polostrukturované rozhovory na základě předem stanovených okruhů otázek. Informátoři byli předem seznámeni s účelem výzkumu a s jejich pozicí a důležitostí v něm. Byla zaručena naprostá anonymita a zdůrazněna možnost rozhovor kdykoliv ukončit. Rozhovory byly ve většině případů zaznamenávány elektronickým médiem. V některých případech informátoři nesouhlasili s nahráváním a některé byly naopak provedeny neplánovaně, přičemž jsem se přesto informace z těchto rozhovorů rozhodla použít, neboť jejich obsah byl relevantní. V těchto případech jsem si psala

¹² „Diskurz lze definovat v makrohistorickém, foucaultovském smyslu jako strukturu, která reguluje konkrétní způsoby řeči, psaní a myšlení, která produkuje jak myšlení, tak konkrétní praktiky“ [Szaló 2003: 23].

poznámky, které byly ihned po rozhovoru doplněny. U některých respondentů panovaly předem určité obavy ze zneužití materiálů, což je k tématu práce pochopitelné. Proto byli respondenti opakovaně ujištěni, že rozhovory slouží opravdu jen pro mě a pro účel mé práce.

Problémem některých rozhovorů se ukázalo být to, že počáteční odpovědi některých informátorů sklouzávaly k názorům vedení a obecným odpovědím prezentovaných v médiích, než ke skutečným názorům a myšlenkám informátora, což se ukázalo v průběhu rozhovoru.

Rozhovory byly prováděny v období čtyř měsíců. Často bylo obtížné domluvení termínu schůzky (samozřejmě ze strany informátorů). Otázky byly koncipovány na základě funkce a vstupu do strany. Jednalo se konkrétně o jejich názory a postoje, ale i popis určitých událostí. Rozhovory trvaly zhruba od 30 do 90 minut. Z důvodů zachování naprosté anonymity jsou uváděny pouze smyšlené iniciály informátorů. A nejsou uveřejněny jejich konkrétní funkce, aby nebylo umožněno konkrétní osoby dohledat. Rozhovory byly následně přepsány a analyzovány pomocí programu Atlas.ti metodou otevřeného kódování.

Z důvodů zachování úplné anonymity pouze stručný nástin respondentů.
Poslanec – Poslanec Poslanecké sněmovny Parlamenty České republiky, vstup do strany v roce 1985.

Funkcionář Klatovy B. J. – vstup do strany v roce 1961, voják z povolání.

Funkcionář Klatovy K. M. – vstup do strany v roce 1987, v roce 1990 členství přerušeno, později bylo členství obnoveno, voják z povolání.

Funkcionář Klatovy S. M. – vstup do strany v roce 1972, voják z povolání.

Člen KSČM Klatovy L. D. – vstup do strany v roce 1986.

Členka KSČM Klatovy – vstup do strany v roce 1983.

Člen KSČM Klatovy M. Z. – vstup do strany v roce 2009.

Člen KSČM Klatovy K. J. – vstup do strany v roce 2008.

Poslední dva uvedení členové jsou mladší 40 let. Ostatní straníci patří do kategorie nad 50 let.

2. FORMOVÁNÍ KOMUNISTICKÉ POLITICKÉ IDENTITY DO ROKU 1989

Tato kapitola se zabývá formováním komunistického hnutí v českých zemích, vznikem Komunistické strany Československa a konverzí a kontinuitou její politické identity. Politická identita komunistické strany do roku 1989 je ovlivňována dvěma základními skutečnostmi. Prvním z nich je možné vymezit pomocí konceptu S. Tarrowa tzv. struktur politických příležitostí, který se – jednoduše řečeno – snaží zachytit uspořádání vnějšího prostředí, v jehož rámci studování aktéři operují [Císař, Navrátil, Vráblíková 2011: 149], jsou to tedy mezinárodní vztahy či mezinárodní situace. V této práci bude hovořeno o „vnějším zdroji moci“, neboli moci „shora“, který v tomto období představuje silný vliv SSSR. Druhým zdrojem identity, neméně důležitým, je samotné dělnické hnutí, tedy moc „zdola“, můžeme ho označit jako „domácí zdroj moci“. Kapitoly jsou členěny podle objevujících se konverzí ve vývoji politické identity KSČ.

2.1. Vnější a domácí zdroj moci

2.1.1. Zrod českého komunismu

Komunistické hnutí v českých zemích se formuje na základě dvou jemu nakloněných skutečností. Objevují se zde okolnosti, které utváří dokonalé prostředí pro vytvoření komunistické strany. První skutečností je její domácí zdroj moci, neboť: „Kořeny komunistického hnutí na území Čech, Moravy a Slezska je třeba spatřovat již v radikálních proudech dělnického hnutí ve druhé polovině 19. století“ [Bastl a kol. 2011: 18]. Druhá polovina 19. století se totiž pro Čechy stává ideální érou pro počátek dělnického hnutí, neboť Čechy byly první oblastí střední a východní Evropy, kde v ekonomické a sociální sféře

dochází k průmyslové revoluci [Rupnik 2002a: 18]. Zatímco česká buržoazie i přes poměrně rychlou industrializaci Čech setrvala do roku 1880 v malém zastoupení, německý kapitál spravoval klíčová průmyslová odvětví. Útlak sociální je tedy pro českého dělníka umocňován útlakem národnostním. „Paradoxně se tak síla dělnictva v české společnosti i dopad národní ideologie v socialistickém hnutí vysvětlují poměrnou slabostí české buržoazie“ [Rupnik 2002a: 19].

Co se týče druhé skutečnosti, tedy vnějšího zdroje moci, začíná se utvářet jeho prvopočátek. Během první světové války a pozdějších ozbrojených střetů se skupina Čechů, kterou tvořili zejména zajatci z ruské fronty, začlenila do bolševických jednotek, a to i v průběhu občanské války v Rusku [Bastl a kol. 2011: 18]. Ti následně představovali základ československého komunismu uvnitř Komunistické strany Ruska (bolševiků) (KSR(b)). Přičemž prvním veřejným vyjádřením se stal apel k českým vojákům, aby vstupovali do Rudé armády¹³ [Rupnik 2002a: 43]. První sjezd české sekce KSR(b) se konal 25. – 27. května 1918 v Moskvě. Tehdy se dá hovořit o vzniku Československé komunistické strany v čele s A. Munou. Následující rok se její zástupci navrátili do nově vzniklého Československa, zdejší revoluční atmosféra a složitá situace se jevila příznivě pro naplnění jejich cíle, jímž bylo založení komunistické strany, která by se v dohledné době zapojila do komunistického hnutí a participovala tak na předpokládaném revolučním rozkvětu evropského proletariátu [Fiala a kol. 1999: 11].

Tato první československá komunistická praxe podle Rupnika [2002a: 44] ponouká ke dvěma připomínkám. V první z nich podotýká, že toto uskupení bylo pouze odnoží ruské strany. S Čechy bylo zacházeno jako s jednou ze sovětských národností. Na Komisariátu pro národnosti byl rovněž ustaven český odbor, který poprvé podléhal bezprostředně J. Stalinovi. Rupnik [tamtéž] pokládá tuto skutečnost za „předzvěst vztahů“, které poté udržovala československá komunistická strana s ústředím Komunistické internacionály v Moskvě. Za

¹³ Podepsán 14. dubna 1918 i Jaroslavem Haškem.

druhé: tato československá komunistická skupina svou aktivitu soustředila na získání českých zajatců pro Rudou armádu na obranu ruské revoluce a neexistovalo napojení na socialistické hnutí v Československu [Rupnik 2002a: 44].

Počátkem 20. století český komunismus „jako doktrinální naplnění revolučního socialismu“ imitoval spor mezi revizionistickým pojetím marxismu a přístupem, který v praxi znázorňovala bolševická revoluce roku 1917 a vybudování prvního socialistického státu, a to sovětského Ruska. V řadě zemí střední a východní Evropy nepřítomnost čistě marxisticko-leninských stran a převaha revizionistické doktríny z hlediska taktiky evropských sociálně demokratických stran směřovaly k utváření levicových křídel, které prosazovaly nezbytnost revoluční akce a dodávaly třídnímu konfliktu mezi proletariátem a buržoazií vnitřní dynamiku [Fiala a kol. 1999: 11-12].

Po roce 1918 se v Československé sociálně demokratické straně dělnické začaly utvářet dvě hlavní názorové frakce, a to na základě rozepře mezi nacionalistickým proudem a skupinou oportunistů kladoucích důraz na sociální aspekty marxismu. Tento spor kopíroval konflikt revizionistů s ortodoxně marxistickým uskupením v sociálně demokratickém hnutí. Reformní křídlo¹⁴ preferovalo sociálně spravedlivé a solidaristické uspořádání na základě postupného zavádění sociálních změn a demokratického vývoje. Na opačné straně sílilo uskupení sdružující se kolem Bohumíra Šmerala a Václava Šturce¹⁵, jejichž konečným cílem bylo nastolení beztřídní společnosti, a to bezprostřední revoluční změnou [Fiala 1999: 12-13]. Tyto konflikty uvnitř sociální demokracie, vyvolávané Třetí internacionálou, vyvrcholily boji o Lidový dům v roce 1920. Po tomto neúspěchu v prosinci 1920 se o několik měsíců později zrodila jedna z nejsilnějších komunistických stran v Evropě [Rupnik 2002a: 51].

¹⁴ Dříve nacionalistické, které však bylo upokojeno vznikem samostatného státního celku

¹⁵ Podporované také skupinou A. Muny

V Československu se komunistická strana rozvíjela od periferie k centru. To znamenalo od hnutí marxistické levice národnostních menšin¹⁶ k českému dělnickému hnutí a k Praze, tedy centru politického života [Rupnik 2002a: 54]. Vznik komunistického prostředí je podle Holubce [2008: 72], především ovlivněn dvěma fakty. Za první existencí analogického sociálně demokratického prostředí před první světovou válkou, které bylo tvořeno tradicí jak dělnických spolků, tělocvičných jednot, dětských organizací, kulturních organizací, tak i tradicí dělnického denního či zájmového tisku. A za druhé zkušeností s první světovou válkou a ruskou revolucí, které vedly k radikalizaci části dělnické sféry, prohloubení zášti k buržoazii a posílení perspektivy na nástup nové společnosti. Vzestup leninismu, ruská revoluce i občanská válka, to vše přispívalo k utužení autoritářských tendencí v rámci levice. Názorně to podle Holubce [tamtéž] představují podmínky vstupu do Komunistické internacionály a utváření organizované strany podle vojenských zásad. S tím se měl shodovat i soukromý život jejich aktivistů. Tady se setkáváme s původem ostrého separování se komunistického prostředí od společnosti a kontrolou nad svými členy. „Velmi tvrdý rozkol v sociální demokracii byl příčinou, proč se komunistické prostředí neizolovalo pouze od prostředí buržoazního, ale též od těch, kteří zůstali v sociální demokracii“ [Holubec 2008: 72].

Ustavující sjezd komunistické strany v Československu se jak pod tlakem Moskvy, tak snah jednotlivých prokomunistických frakcí v Československu konal ve dnech 14. – 16. května 1921. Tento sjezd přijal 21 podmínek pro vstup do Komunistické internacionály¹⁷. Do funkce předsedy strany byl zvolen V.

¹⁶ Komunistické národnostní menšiny udržovaly vztahy se spojenci mimo Československo, němečtí komunisté se socialistickým a později německým a rakouským komunistickým hnutím.

¹⁷ 21 podmínek schválených na II. kongresu KI, který se konal 19. Července – 7. Srpna 1920. Připomenuty budou především ty, které v období 1924 – 1929 sehrály významnou roli: 2. podmínka se týká zejména představy striktní loajality a vypořádání se s problémem sociálně-demokratických stran, přičemž reformismus a centrismus je neakceptovaný: „Každá organizace, která se chce připojit ke Komunistické internacionále, je povinna plánovitě a soustavně odstraňovat z každého odpovědnějšího místa v dělnickém hnutí ... reformisty a stoupence centrismu a nahradit je spolehlivými komunisty, bez ohledu na to, že zpočátku bude někdy nutno nahrazovat „zkušené“ pracovníky prostými dělníky.“ Ve 3. podmínce se objevuje prvek násilné revoluce, problém třídního boje se dramaticky vyostřuje, komunisté musí být připraveni na ilegální činnost i revoluci jako takovou. „Téměř ve všech zemích Evropy a

Štunc a jako místopředseda B. Šmeral. III. kongres Kominterny, který se konal 22. 6. – 12. 7. 1921, měl významný vliv pro další fungování komunistických stran včetně KSC, tento kongres vymezil novou taktiku „jednotné fronty dělnické třídy“. Tyto události vypovídaly o neustále sílícím vnějším zdroji moci. Identita KSC byla výhradně určována Kominternou. Prozatímní spolupráce na odborové úrovni se měla distancovat od politiky sociálně demokratické a reformistické skupiny uvnitř strany měly být potlačeny. Úsilím komunistických stran mělo být ovládnutí co nejširší dělnické a rolnické vrstvy, což mělo přispět ke vzniku platformy pro následný revoluční proces a nastolení diktatury proletariátu [Fiala a kol. 1999: 17]. Tímto krokem měla strana podchytit i druhý zdroj legitimacy, tedy moc „zdola“.

Na ustavičný nátlak Kominterny byly v listopadu roku 1921 sjednoceny všechny komunistické organizace založením Komunistické strany

Ameriky vstupuje třídní boj do období občanské války. Za takových podmínek nemohou mít komunisté důvěru k buržoazní zákonnosti. Jsou povinni všude zřizovat paralelní ilegální aparát, který by v rozhodující chvíli pomohl straně splnit její povinnost vůči revoluci. Ve všech zemích, kde komunisté v důsledku stavu obležení nebo výjimečných zákonů nemají možnost provádět veškerou svou práci legálně, je bezpodmínečně nutné spojit legální práci s prací ilegální.“ 12. podmínka: „Strany, patřící ke Komunistické internacionále, musí být vybudovány podle zásady demokratického centralismu. V současném období zostřené občanské války může komunistická strana splnit svou povinnost jen tehdy, bude-li organizována co nejcentralističtější, bude-li v ní vládnout železná kázeň hraničící s kázní vojenskou, a bude-li stranické centrum mocenským autoritativním orgánem, vybaveným rozsáhlou plnou mocí a těšícím se všeobecné důvěře členů strany.“ Komunistická strana musí být uspořádána hierarchicky, každá nižší instance musí být absolutně poslušná těm vyšším. Ve 13. podmínce se objevují kořeny toho, co se později objevuje v Československu (viz text): „Komunistické strany všech zemí, kde komunisté pracují legálně, musí pravidelně provádět čistky (novou registraci) členstva stranickým organizací, aby strana byla soustavně očišťována od maloburžoazních živlů, které se do ní nezbytně vetřou.“ 16. podmínka hlásá absolutní podřízenost Komunistické internacionále: „Všechna usnesení kongresů Komunistické internacionály, jakož i usnesení jejího výkonného výboru, jsou závazná pro všechny strany, patřící ke Komunistické internacionále. Komunistická internacionála, pracující za nejostřejší občanské války, musí být vybudována mnohem centralizovaněji, než jak tomu bylo v II. internacionále. Přitom jsou Komunistická internacionála a její výkonný výbor přirozeně povinny mít ohled na různost podmínek, za kterých bojují a pracují různé strany, a musí činit všeobecně závazná usnesení pouze o takových otázkách, o kterých je to možné. 17. podmínka: „V souvislosti s tím musí všechny strany, které chtějí patřit ke Komunistické internacionále, změnit své jméno. Každá strana, chtějící patřit ke Komunistické internacionále, musí mít název: komunistická strana té a té země (sekce III., Komunistické internacionály). Otázka názvu není jen formální, nýbrž je velmi důležitá. Komunistická internacionála vypověděla rozhodný boj celému buržoaznímu světu a všem žlutým sociálně demokratickým stranám. Je nutno, aby každému prostému pracovníku byl zcela jasný rozdíl mezi komunistickými stranami a starými oficiálními „sociálně demokratickými“ nebo „socialistickými“ stranami, které zradily prapor dělnické třídy“ [www.totalita.cz].

Československa. Sjednocená a centralizovaná strana umožňovala naprostou kontrolu a zjednodušovala vztahy s Kominternou. Komunistická strana Československa jako sekce Komunistické internacionály svou účast v československých politických institucích koncipuje jako součást globální revoluční strategie mezinárodního komunistického hnutí, přičemž centrem je Kominternu v Moskvě [Rupnik 2002a: 56-57].

Na počátku 20. let v KSČ převládala názorová nejednotnost a vnitřní spory o politickou identitu strany. Tyto spory lze označit za odkaz po mateřské sociálně demokratické straně. Tyto ideové neshody vedly ke vzniku několika frakcí. Můžeme hovořit o třech základních směrech, přičemž cílem prvního bylo prosazování větší závislosti KSČ na vnějším zdroji moci, naopak snahou zbylých dvou směrů bylo jeho utlumení:

1. Levicové křídlo – do kterého můžeme zařadit např. V. Bolena či K. Gottwalda – kritizovalo vedení za ledabylé prosazování ustanovení Kominterny, nepatrnou aktivitu a spolupráci s reformisty.
2. Střed – v jehož čele stál B. Šmeral a A. Zápotocký – nebyl na rozdíl od levice v záležitosti bolševizace tak razantní, jeho záměrem bylo ponechat masový charakter strany cestou kompromisu mezi jednotlivými frakcemi.
3. Pravicové křídlo chtělo především prosadit boj za jednotlivé sociální a politické požadavky, užší taktický vztah se sociální demokracií či menší závislost na Moskvě. [Fiala a kol. 1999: 19].

2.1.2. Převaha vnějšího zdroje moci

Sílicí růst vnějšího zdroje moci dokazuje požadavek na bolševizaci KSČ, který vyslovil pátý kongres Kominterny probíhající 17. 6. – 8. 7. 1924. Cílem bylo jak utužení demokratického centralismu a ideologické čistoty, tak i zvýšení vlivu KSČ mezi rolníky a národnostními menšinami [Fiala a kol. 1999: 19]. Smysl také spočíval ve stabilnějším začlenění KSČ do mezinárodního

komunistického hnutí a v tom, aby její působení a ideologie kopírovala ruskou komunistickou stranu [Rupnik 2002a: 57]. Tento požadavek projednal a vyslovil s ním souhlas II. sjezd KSČ (31. 10. – 4. 11. 1924). Veřejně tak bylo deklarováno, že KSČ již není samostatnou stranou, ale sekcí Kominterny [Marek 2005: 712]. II. sjezd KSČ se usnesl na novém organizačním řádu a akcentoval tyto programové body: 1. – proniknout na venkov prostřednictvím vyvlastnění půdy a jejího rozdělení chudým; 2. – budování komunistických frakcí v reformistických odborech [Fiala a kol. 1999: 19-20]. Období tzv. bolševizace je v československých dějinách ohraničeno obdobím od roku 1924 do roku 1929. „Chápeme-li však „bolševizaci“ především jako institucionalizaci podřízenosti KSČ vůči Kominterně, musíme začátek tohoto období posunout až k založení KSČ v roce 1921 a za jeho konec považovat až čistku provedenou pod bdělým zrakem zástupců Kominterny na V. sjezdu KSČ v roce 1929. Tehdy se do čela strany dostal Gottwald se svou skupinou, a vedení mu pak zůstalo až do převzetí moci v únoru roku 1948“ [Rupnik 2002a: 58].

Konec setrvávajících vnitrostranických sporů bylo úkolem III. sjezdu KSČ (26. – 28. září 1925), přičemž východisko z problému poskytovala směrnice Kominterny zveřejněná v Rudém právu.¹⁸ Ta vymezila čtyři hlavní témata, na která se měla strana v první řadě koncentrovat:

1. Boj za udržení životní úrovně dělnické třídy.
2. Skutečné uskutečňování svazku proletariátu s nejchudším rolnictvem.
3. Uskutečňování svazku s potlačovanými národnostmi.
4. Boj za jednotu všech proletářských sil, za jednotnou rudou frontu dělníků [Fiala a kol. 1999: 20].

Sjezd však žádný konsensus nepřinesl a stranické spory pokračovaly nadále. I přesto však v listopadových parlamentních volbách ukázala KSČ svou silnou pozici, když skončila na druhém místě za Republikánskou stranou zemědělského a malorolnického lidu. KSČ získala v těchto volbách 934 223 (13,14 %) hlasů a 41 mandátů [Volby do Národního shromáždění 1920 až 1935].

¹⁸ Autorem byl D. Manuilskij.

Rok 1928 je klíčovým momentem k vysvětlení pozdějšího nástupu KSČ k moci. Tohoto roku se strana ocitá v „nejdramatičtější“ krizi, která přináší rozchod s dosavadní socialistickou tradicí a úplné podřízení Moskvě. Zásadní zlomový okamžik přichází na počátku roku 1928, kdy Stalin jak na domácí, tak i zahraniční půdě nahrazuje současnou taktiku jednotné fronty takzvanou strategií „třídy proti třídě“, která byla schválena v roce 1928 exekutivou i VI. kongresem Kominterny [Rupnik 2002a: 77]. Tato strategie znamenala v první řadě odmítnutí spolupráce s reformními socialistickými subjekty a odstranění pravicových křídel z komunistických stran [Fiala a kol. 1999: 22]. V. sjezd (18. – 23. února 1929) pro KSČ znamenal nástup stalinistického křídla v čele s K. Gottwaldem, přičemž se strana zcela odpoutala od tzv. „šmeralistů“ a trockistů. Jako svědectví vítězství „stalinského“ křídla v KSČ cituje Fiala a kol. [1999: 22-23] pasáž z „Protokolu V. řádného sjezdu Komunistické strany Československa“: *Nepřátelé komunismu, nepřátelé pracujícího lidu jásalí nad krizí strany. Kojili se nadějí na definitivní úpadek komunistického hnutí, viděli se být zbaveni hlavního nepřítele svého; zdálo se jim, že mají volnou cestu k uskutečnění svých zločinných plánů. (...) Komunistická strana může upadnout v oportunistus, komunistická strana může načas ztratit spojení s pracujícími masami – leč komunistická strana najde správnou cestu. (...) Komunistická strana vyjde z krize zocelena, vyspělejší, schopnější vést masy pracujícího lidu do boje proti buržoazii. Kapitalismus tvoří svého vlastní hrobaře, proletariát. Proletariát tvoří si svého vůdce, komunistickou stranu. Komunistická strana jakožto část proletářské třídy je nezničitelná jako proletariát sám. (...) Proletariát si ostří a zdokonaluje svou zbraň. Pro boj za denní požadavky, pro rozhodnou ránu proti buržoazii. Buržoazie se marně raduje z úpadku komunismu. Komunistická strana Československa půjde pod prapory Komunistické internacionály nezadržitelně cestou k vítězství proletariátu.*

V tomto období se komunistické prostředí rázně rozchází s mnoha intelektuály a lidmi, kteří byli politicky spřízněni s tradicí sociálně demokratickou. Z komunistické strany odchází většina členů [Holubec 2008: 73].

Její členská základna se za rok trvání krize zmenšila o tři čtvrtiny, ze 100 000 na 25 000 osob [Rupnik 2002a: 79]. Dalším „otřesem“ se pro stranu stala porážka ve volbách v roce 1929, KSČ se umístila na 4. místě s celkovým počtem 753 220 hlasů (10,2 %) [Volby do Národního shromáždění 1920 až 1935].

V období od konce 20. let se také proměnilo její voličstvo. KSČ přišla o část podpory v etnicky českém prostředí, voliči se zde rekrutovali ve značné míře z prostředí lumpenproletariátu a téměř vymizela spojitost strany s tzv. „středem“ dělnictva. Vzrůstající podporu měla naopak na Slovensku mezi venkovskými vrstvami [Lipták 1998 in Hloušek a Kopeček 2010]. Počínaje rokem 1930 se stala hlavním programovým bodem ekonomická situace v Československu. Hospodářská krize přinesla řadu problémů, na které byla KSČ schopna reagovat organizováním výborů nezaměstnaných, demonstracemi, stávkami či protestními pochody. Upevnění poměrů ve straně potvrdil VI. sjezd KSČ (7. – 11. března 1931). Na sjezdu byly přijaty programové teze, které kladly důraz na plnění hospodářských a politických požadavků dělnické třídy i řešení problémů agrárních a národnostních. KSČ se ve svých programových prohlášeních snažila reagovat na nastupující nacismus v Německu. Stavěla se do pozice jediné důsledné antifašistické strany v Československu [Fiala a kol. 1999: 24].

V květnových parlamentních volbách, které se konaly 19. 5. 1935, získala KSČ 849 495 (10,32 %) hlasů, obhájila tak čtvrté místo z předchozích voleb s mírným nárůstem voličů [Volby do Národního shromáždění 1920 až 1935]. Určitou změnu přinesla volba prezidenta roku 1935, přičemž KSČ podpořila kandidaturu Edvarda Beneše a tím poprvé aktivně zasáhla do domácí politiky Československa a prokázala tak vlastní politický potenciál [Fiala a kol. 1999: 25-26].

Za první republiky KSČ představovala typický stranický subjekt i navzdory své antisystémovosti. Byla třídní, světonázorovou stranou kádrového typu. V organizační struktuře panoval silný vnitřní centralismus. Významnou roli sehrávala členská, i když často proměnlivá, základna. Tu nejčastěji tvořili dělníci s nižšími příjmy. Roli ideové opory sehrávala část levicové inteligence. KSČ

ztělesňovala jediný subjekt, který pomíjel pestrou etnickou strukturu v Československu a šel napříč všemi národnostmi [Fiala a kol. 1999: 29-30].

2.1.3. Přejít do ilegality

Ve druhé republice byla KSČ zakázána. Její činnosti byla úředně zastavena 20. října 1938 s odůvodněním, že KSČ působí jako sekce Kominterny a že usiluje o násilnou změnu státní formy a zavedení diktatury proletariátu. 27. prosince 1938 ministerstvo vnitra nařídilo její rozpuštění. Činnost strany však neskončila, KSČ přešla do ilegality. Legální vedení strany – reprezentované J. Dolanským a A. Zápotockým – vystřídalo vedení moskevské a v lednu 1939 bylo zřízeno zahraniční byro KSČ [Fiala a kol. 1999: 33]. Když byla v roce 1943 Komunistická internacionála rozpuštěna, oba orgány se sloučily a v Moskvě vzniklo zahraniční byro KSČ [Marek 2005: 720]. Přestože KSČ byla zakázána, ještě před nacistickou okupací zbylé části Čech, Moravy a Slezska vybudovala ilegální struktury [Bastl a kol. 2011: 18]. Později se stala významným aktérem protinacistického odboje. 14. 6. 1939 Komunistická internacionála schválila Směrnici o politické práci strany v zahraničí, čímž měla být načrtnuta linie pro další vývoj KSČ. Jako výchozí cíl pro stranu během války bylo stanoveno dosažení „co nejširšího sjednocení sil národa do jedné národní fronty“ [Československé dějiny v datech 1987 in Fiala a kol. 1999: 34].

2.2. Vzestup vnějšího zdroje moci na úkor domácího a opačná tendence

Výraznou konverzí ve vývoji KSČ je nepochybně rok 1948 a 50. léta jako vyvrcholení procesů několika předchozích let. KSČ se dostává k moci jak díky voličské podpoře (domácímu zdroji moci), tak i rostoucímu vlivu SSSR (vnějšímu zdroji moci). Rok 1948 a 50. léta znamenají pro KSČ politickou identitu určenou shora, a to na úkor domácího zdroje moci. Rysy vnitrostranického vývoje se tedy utvářely na pozadí toho, že bylo Československo zařazeno do sovětského tábora. Zlomovým momentem pro stranu je úmrtí jak J. Stalina, tak i K. Gottwalda, přičemž postupně dochází k opačným tendencím.

2.2.1. Převzetí moci

Během druhé světové války padlo za oběť 25 000 členů Komunistické strany Československa, ale již po válce – vzhledem ke změně zahraničně politické konstelace a posílení vlivu SSSR – se stala článkem československého stranického systému, který nestojí na okraji, ale přímo v jeho centru. Neboť tyto vnitropolitické a geopolitické transformace, které se odehrály v uvedeném období, „tomuto stranickému subjektu umožnily zbavit se nálepky antisystémového prvku,¹⁹ tedy ideově nepřijatelného pro ostatní strany, a dokonce vedly k situaci, v níž se KSČ mohla po válce vrátit na osvobozené území jednak jako uznávaný partner Sovětského svazu (tedy jednoho zdroje legitimacy), jednak jako činitel ztělesňující nastávající etapu obnovování československého státu a určující charakter tohoto procesu, ba diktující si podmínky“ [Fiala a kol. 1999: 34]. Tato proměna strany jí snáze umožňovala

¹⁹ Doposud byla KSČ považována za stranu antisystémovou.

realizaci své revoluční strategie. KSČ tak na rozdíl od ostatních politických stran dokázala setrvat a udržet kontinuitu i přes válečné období [Pernes 2005: 1131].

Květen 1945 znamená pro československý stát počínající fázi přechodu k totalitní soustavě. Charakteristickým znakem toho byla loajální účast všech čtyř znovu obnovených politických stran v jedné vládní koalici, Národní frontě, jejímž základem byl Socialistický blok, konglomerát tří socialistických stran – Komunistické strany Československa, Československé strany sociálně demokratické a Československé strany národně socialistické [Fiala 1999: 37].

Do květnových voleb v roce 1946 vstupovala KSČ s heslem „Republice více práce, to je naše agitace“ a programem „pokojné cesty k socialismu“. Program se opíral o demokratické hodnoty jako parlamentarismus, politickou pluralitu, názorovou svobodu či respekt k privátnímu vlastnictví [www.totalita.cz]. Tyto první volby po druhé světové válce a tedy i domácí zdroj legitimacy přispěly k pozdějšímu převzetí moci,²⁰ neboť komunistická strana vzešla z voleb jako vítěz. Strana získala 40, 17 % hlasů [www.totalita.cz].

Po těchto volbách prezident E. Beneš jmenoval vládu, v jejímž čele stál premiér K. Gottwald. Příčiny tohoto úspěchu tkví rovněž v silném domácím zdroji moci. Ten Fiala a kol. [1999: 40 – 41] spatřuje jednak masovosti komunistické strany, jednak její značné aktivitě, rozsáhlé agitaci, která zasahovala široké vrstvy voličstva, srozumitelném a umírněném programu, v rozšiřujícím se majetkovém zázemí, také ve značné moci na komunální úrovni, přičemž především soustavu národních výborů strana považovala za klíčovou, dále v proniknutí na venkov, schopnosti správy silových ministerstev, infiltrace systému jednotných masových organizací, zejména odborů a jednak uskutečňování vlivu jak personálního, tak i názorového a materiálního vlivu na kulturu i informační zdroje a média. Významnou voličskou podporu měla KSČ v Sudetech u nových osídlenců v pohraničí.

Dlouhodobým úsilím KSČ bylo dostat veškerou státní moc do vlastních rukou a vytvořit tak mocenský monopol. Komunisté měli v podstatě stanovené

²⁰ Uchopení moci bylo již připravováno během války s podporou SSSR.

dvě priority. Za první prosazení strany do čela národa jako vlastenecké síly. A za druhé – samozřejmě po převzetí moci – porážka a likvidace politických soupeřů. V duchu stalinské ideologie měla být nastolena diktatura proletariátu, což mělo být nástrojem k uskutečnění společenských změn. Charakteristikou a cestou k socialismu byla v jejich očích diktatura proletariátu a monopol moci [Pernes 2005: 1133]. Strana se snažila obsazovat významné pozice jak ve Sboru národní bezpečnosti, tak armádě i jiných mocenských složkách a postupně vytvářela ozbrojené Lidové milice. Postupnému komunistickému tlaku na kontrolu a spravování státních struktur již nebyly demokratické strany schopny vzdorovat [Bastl a kol. 2011: 18]. A strategie KSČ tak byla naplněna.

KSČ přebírá moc 25. února 1948. Komunisté tuto událost vnímali následovně: „Únorové vítězství upevnilo lidově demokratický stát vnitropoliticky a mezinárodně. Definitivně dořešilo otázku moci ve prospěch dělnické třídy a ostatních pracujících a urychlilo tak další cestu Československa k socialismu. KSČ se stala vládnoucí stranou, zodpovědnou za další vývoj československé společnosti. Ostatní politické strany a masové organizace uznaly vedoucí úlohu komunistické strany jako nejzkušenější a politicky nejvyspělejší síly společnosti. (...) Únor 1948 znamenal vítězství socialistické orientace v první průmyslově vyspělé zemi, v zemi s dlouhými a hlubokými buržoazně demokratickými tradicemi. Potvrdil tak rovněž mezinárodní platnost marxismu-leninismu“ [Přehled dějin Československa a KSČ v letech 1945 – 1948, 1972: 226].

Únorem 1948 se KSČ stává hegemonní politickou stranou, jež realizovala klasickou bolševickou metodu uchopení moci a pomocí represivního aparátu tak dosáhla plné kontroly nad společností. Komunismus se tak stává státní ideologií. Únorové vítězství posvětily výsledky voleb do Národního shromáždění, přičemž jednotná kandidátní listina Národní fronty získala 89,2 % hlasů voličů. 14. června 1948 byl novým prezidentem zvolen K. Gottwald a do premiérské funkce byl jmenován A. Zápotocký. Pro další směřování KSČ je charakteristické vzájemné propojení a personální nadřazení stranické reprezentace státní. „Vnitrostranická geneze komunistické strany se tak z hlediska své deskripce

dostává do nebývalé blízkosti oficiální historiografické roviny dějin československého státu“ [Fiala a kol. 1999: 44]. V průběhu postupného zavádění totalitních mechanismů docházelo k přejímání moci orgány KSČ nejen v Praze, ale i na úrovni českých měst a obcí. Ústavní zákon č. 150/1948 Sb. ustanovil národní výbory za „nositele a vykonavatele státní moci v obcích, okresech a krajích“, tím byla zrušena i dosavadní existence územní samosprávy v Československu. Národní výbory se tak staly nejnižšími články státní správy, které jí byly plně podřízeny [Valeš 2003: 81].

Na IX. sjezdu 25. – 29. května 1949 KSČ přednesla program generální linie výstavby socialismu. Tento programový dokument vyjadřoval reálné ideové i praktické směřování strany. Co se týče hospodářské části, program zdůrazňoval plánované hospodářství znárodnění veškerého průmyslu, rozvoj socialistického sektoru, vybudování materiálně-technické základny socialismu podporou těžkého průmyslu, industrializaci Slovenska, upevnění socialistických výrobních vztahů, propojení československé ekonomiky s trhy lidově demokratických států a razantní řešení otázky soukromovlastnických vztahů ve městech. Tím docházelo k postupnému ovládnutí každodenního života společnosti a k praktické realizaci sociálněpolitického uspořádání totalitního systému. V oblasti sociální politiky bylo zavedeno bezplatné sociální a zdravotní pojištění, bezplatné zdravotnictví, závodní stravování, regulace nájemného i cen energií. Tyto prostředky tvořily spolu s fixací monopolu ideového (marxismus-leninismus), kulturního (socialistický realismus) a informačního (cenzura) všední realitu socialistické společnosti [Balík, Holzer, Šedo 2005: 1243-1244].

Pro první polovinu 50. let jsou charakteristické politické procesy, které prokazují jak ztrátu „autonomie“ Československa v sovětském bloku, tak nepokoje ve straně či personální nejistotu její elity. Zde je očividný odklon od domácího zdroje moci ke zdroji vnějšímu. K realizaci své doktríny je strana připravena použít jakékoli prostředky včetně rozsáhlých represí a justičních vražd [Fiala a kol. 1999: 48]. Charakteristickým znakem komunistické doktríny na konci 40. a na začátku 50. let byla likvidace možných autonomních center.

Rozsáhlé politické procesy postihovaly tzv. „odpůrce“ komunistického režimu, kteří nesouhlasili s jeho oficiální linií, jednalo se například o příslušníky nekomunistických politických stran a zájmových sdružení, katolické duchovní a intelektuály, podnikatelskou a statkářskou vrstvu či nemarxistickou inteligenci a řadu dalších skupin [Balík, Holzer, Šedo 2005: 1244]. Represe se dotýkaly i samotné komunistické strany. „Tento fakt přirozeně odrážel logiku fungování i vnitrostranickou praxi všech komunistických subjektů, pro něž aktivismus a permanentní hledání ideové čistoty²¹ nutně znamenaly neustálou snahu o odhalování skrytého vnitřního nepřítele“ [Balík, Holzer, Šedo 2005: 1245]. Zhruba 10 tisíc osob se týkaly personální čistky ve státním aparátu. Úmrtí K. Gottwalda²² v březnu 1953 znamenalo určitý zlom ve vývoji KSČ. Ještě určité období po úmrtích K. Gottwalda i J. Stalina přetrvávaly neúprosné, represivní tendence zavedené v roce 1949, „ovšem postupně se z něj vytrácelo počáteční odhodlání realizovat stranickou linii bez ohledu na konkrétní, především hospodářské a sociální okolnosti“ [Fiala a kol. 1999: 49]. Docházelo tedy k postupnému zeslabování vnějšího zdroje moci. V 50. a 60. letech docházelo k postupnému upouštění od programových zásad z konce 40. let a k přistoupení k pragmatičtějších metodám. První změny se tedy objevily v ekonomice²³ [Balík, Holzer, Šedo 2005: 1245-1246].

Volby do Národního shromáždění se konaly 28. listopadu 1954. Strana v nich získala 97,89 % hlasů a tak potvrdila svou jednoznačnou dominanci. V průběhu let 1948 – 1955 KSČ zdárně uskutečnila svou politickou doktrínu, od marxisticko-leninské teorie přistoupení k bezprostřední politické praxi, začlenit se mezi totalitní státy, změnit zahraniční politiku státu a radikálně přestavět ekonomický a politický systém Československa. Již při XI. sjezdu KSČ ve dnech

²¹ Jedním z nejvýraznějších procesů byla kauza „protistátního spikleneckého centra“, přičemž k trestu smrti byl odsouzen mimo jiné strůjce několika předchozích procesů Rudolf Slánský.

²² Gottwald prosadil v KSČ důslednou bolševickou linii po sovětském vzoru a dokázal ji přivést do hegemonního až monopolního postavení.

²³ Zde se selhání komunistické ideologie a doktríny projevilo nejzřetelněji.

18. – 21. června 1958 dosahovala členská základna 1,4 milionu členů. Sjezd se soustředil na problematiku dovršení socialistické výstavby v ČSR [Fiala 1999: 49-52]. Tuto etapu uzavírá náhrada dosavadní ústavy ústavou novou tzv. socialistickou, a to v červenci 1960. Ohlašuje vrchol v budování a vítězství socialismu v Československu. „Socialismus v naší vlasti zvítězil! Vstoupili jsme do nového období našich dějin a jsme odhodláni jít dále k novým, ještě vyšším cílům. Dovršující socialistickou výstavbu, přecházíme k budování socialistické společnosti a shromažďujeme síly pro přechod ke komunismu“ [Ústava Československé socialistické republiky 1960]. Československo je zde poprvé vnímáno jako Československá socialistická republika (ČSSR). Ve 4. článku ústavy je zakotveno, že „vedoucí silou ve společnosti i ve státě je (...) Komunistická strana Československa.“ Přičemž „veškerá kulturní politika v Československu, rozvoj vzdělání, výchova a vyučování jsou vedeny v duchu vědeckého světového názoru, marxismu-leninismu“ (viz článek 16) [Ústava československé socialistické republiky 1960].

2.2.2. Uvolňování poměrů

K postupnému uvolňování poměrů dochází v 60. letech, a to především v oblasti kultury. Děje se tak z několika příčin: v souvislosti s nástupem N. Chruščova v SSSR dochází ke zmírnění mezinárodního napětí a tedy určitému sblížení Východu a Západu. Druhou příčinou je jistá generační výměna. Přičemž na místa vedoucích pracovníků se nyní dostávají vzdělaní lidé (ti vystudovali již za režimu) a vystřídali tak tzv. „dělnické kádry“. Třetí příčina tkví v poklesu účinnosti oficiální politiky a neschopnosti režimu vytvářet podmínky pro plynulý chod společenského života [www.totalita.cz]. V první polovině 60. let tak v KSČ začíná reforma zdola a vrcholí v roce 1968 Pražským jarem. Z hlediska vývoje komunismu v Československu rok 1968 sehrává zásadní zlom, který je podle řady autorů možný srovnávat pouze se změnami, které přinesly jak V. sjezd KSČ

v roce 1929, tak únor 1948. Rok 1968 „dokumentoval nejen vnitřní rozpornost komunismu jako politické ideologie (...), ale také vlastní systémovou nereformovatelnost, naivitu vizí o interním potenciálu KSČ směřovat k pluralitnímu demokratickému uspořádání a plnou orientaci strany na fixaci získané moci“ [Fiala a kol. 1999: 55].

Personální otázky na počátku roku 1968 se týkaly v první řadě L. Svobody a jeho zvolení prezidentem Československé socialistické republiky. V době, kdy svou pozornost KSČ soustředila na personální záležitosti, docházelo ke ztrátám kontroly nad veřejným děním, to se projevilo ve značné radikalizaci atmosféry v české (méně pak slovenské) společnosti. Programovým dokumentem Pražského jara – který byl pokusem získat zpět ztracenou iniciativu – se stal Akční program Komunistické strany Československa, vize pro XIV. sjezd KSČ [tamtéž: 57].

Akční program představoval reálný pokus o reformu socialistické společnosti na konci 60. let. Reforma se měla dotýkat otázek ekonomických, politických, sociálních i kulturních. Cílem tohoto programu nebyla destrukce socialismu, ale pokus o „třetí cestu“. Záměrem byla idea „socialismu s lidskou tváří“. *Jde o to přetvořit celý politický systém tak, aby umožňoval dynamický rozvoj socialistických společenských vztahů, slučoval demokracii s vědeckým, odborně kvalifikovaným řízením, upevňoval společenský řád, stabilizoval socialistické vztahy, napomáhal kázni a společenské disciplíně. Základní vazby politického systému musí přitom poskytovat pevné záruky proti návratu ke starým metodám subjektivismu a mocenské libovůli.*²⁴ Tato nová idea odmítala stalinské metody permanentní revoluce i diktaturu proletariátu, avšak na druhou stranu však nepřipouštěla individualismus, svobodu občana a myšlenku volného trhu, tedy základní rysy kapitalismu [Balík, Holzer, Šedo 2005: 1247]. Strana si v programu stanovila překonání příčin hluboké společenské krize, rozvíjet demokracii a odstraňovat rovnostářství, umožnit utváření prostoru pro společenskou iniciativu, stabilizovat socialistickou společnost či obnovit kázeň a

²⁴ Akční program 1968: 10.

disciplínu. Co se zahraniční politiky týče, měl být posílen socialistický tábor, a to utužením vazby jak se Sovětským svazem, tak se všemi mírovými a protiimperialistickými světovými silami [Fiala 1999: 58].

Další vývoj v KSČ provázelo vnitřní štěpení doposud jednotné strany. Důvodem této fragmentace bylo jednak prohlubování kroků transformace, které podporovala skupina sdružující se kolem Dubčeka a jednak individuální postoje k aktuálním tématům. Proti Dubčekovi²⁵ stála platforma, jež ho sice podpořila na přelomu let 1967 – 1968,²⁶ ale nechtěla se vzdát svých mocenských pozic a vazby na SSSR a komunistický blok [Balík, Holzer, Šedo 2005: 1259].

2.3. Síla vnějšího zdroje moci a jeho postupné ochabování

Vstup vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 a období normalizace, které započalo v roce 1969, je další konverzí ve vývoji KSČ. Je to etapa rozsáhlých čistek. V této fázi vývoje je politická identita KSČ dána především okupací a věrností moskevskému centru. Dochází k postupné ztrátě důvěry v elitu. Etapu od druhé poloviny 80. let do roku 1989 je možné nazvat obdobím postupné ztráty zdrojů komunistické identity. Dochází ke ztrátě jak vnějšího zdroje moci, tak i zdroje domácího, strana již není schopná přesvědčit veřejnost o svém reformním zaujetí.

2.3.1. Intervence cizí moci

Pražské jaro ukončil vstup vojsk Varšavské smlouvy 21. srpna 1968 a následující přizpůsobování se takzvané Brežněvově doktríně. Stejně tak jako nebyla Komunistická strana Československa typickou politickou stranou, nebylo

²⁵ Dubček byl současně často podporován i klasickou nomenklaturou.

²⁶ Podpora souvisela s odstraňováním Novotného.

Československo suverénním prvkem na mezinárodní půdě. „Srpnová okupace tak pouze dosvědčila přirozená, již předem daná omezení a dokumentovala hlubokou vnitřní tragiku celého tzv. obrodného procesu“ [Balík, Holzer, Šedo 2005: 1259]. V návaznosti na tuto událost KSČ vydala tzv. Provolání ÚV KSČ z 21. srpna 1968.²⁷ Nejednotnost ve straně a existence několika vnitrostranických uskupení byla charakteristická pro další vývoj KSČ. Jak potvrdil takzvaný vysočanský sjezd 22. srpna 1968, ve straně existovalo poměrně významné proreformní křídlo. Tento sjezd zvolil nový ústřední výbor, který personálně navázal na dosavadní stranické vedení,²⁸ bylo požadováno navrácení ústavních činitelů do funkcí a agrese zemí Varšavské smlouvy byla odsouzena. Podporu sice nezískal návrh vystoupení Československé socialistické republiky z Varšavské smlouvy, ale byl projednáván bezpodmínečný odchod cizích vojsk a dodržování mezinárodních norem. Na zasedání Ústředního výboru KSČ byla s odvoláním na text moskevského protokolu odmítající stanovisko vysočanského sjezdu²⁹ odsouhlasena dočasná vojenská přítomnost armád zemí Varšavské smlouvy na území Československé socialistické republiky. Strana se rovněž zavázala k personálním změnám, zastavení činnosti protisocialistických sil a podřízení procesu normalizace československého vývoje kontrole ostatních socialistických států [Balík, Holzer, Šedo 2005: 1260].

Národní shromáždění 16. října 1968 schválilo Smlouvu o podmínkách a dočasném pobytu sovětských vojsk na území Československé republiky a 27. října 1968 federalizaci státu. Toto období znamenalo pro KSČ přizpůsobování na

²⁷ Provolání znělo: *Včera dne 20. srpna 1968 kolem 23. hod. večer překročila vojska SSSR, Polské lidové republiky, Německé demokratické republiky, Maďarské lidové republiky a Bulharské lidové republiky státní hranice ČSSR. Stalo se tak bez vědomí prezidenta republiky, předsednictva Národního shromáždění, předsednictva vlády i prvního tajemníka ÚV KSČ a bez vědomí těchto orgánů. (...) Předsednictvo ÚV KSČ považuje tento akt za odporující nejen základním zásadám vztahů mezi socialistickými státy, ale za popření základních norem mezinárodního práva* (Předsednictvo ÚV KSČ (Vydáno v deníku Práce, 21. 8. 1968) [www.rozhlas.cz].

²⁸ Včetně některých v Moskvě internovaných osob

²⁹ První zpochybnění se objevilo již na mimořádném sjezdu Komunistické strany Slovenska 26. – 29. srpna 1968, zde Husák interpretoval ostrý nesouhlas Komunistické strany Sovětského svazu s programovými i personálními změnami vyřčený na moskevském „jednání“.

novou politickou realitu [Fiala a kol. 1999: 62]. Reformní proud postupně ztrácel svoji jednotu a slábl, nebyl již schopen či ochoten využít podpory širší veřejnosti. To se projevilo především při obsazování funkce předsedy Federálního shromáždění, přičemž reformisté netrvali na obsazení této pozice Smrkovským, ačkoliv docházelo k demonstracím a petičním akcím na jeho podporu. Na opačné straně stál tábor protireformní, který nyní spojoval několik doposud různorodých skupin, a to „ultralevé“ dogmatické křídlo v čele s Biřákem, křídlo „pragmatiků“ kolem Štrougala a Husákův „střed“. Postupně se sbližovaly s bývalými Novotného kádry [Balík, Holzer, Šedo 2005: 1261].

Až na některé individuální výjimky nebyl odklon od reformy spojován s projevy odporu. Reformní hnutí bylo ukončeno 17. dubna 1969 zasedáním Ústředního výboru Komunistické strany Československa, kde se hovořilo o neschopnosti současného vedení k odstranění krizových jevů a započetí konsolidace země. Prvním tajemníkem strany se stal Husák³⁰ [Balík, Holzer, Šedo 2005: 1261-1262]. A tak se i v personální rovině symbolicky uzavřel reformní rok 1968. Záměrem byla obnova vnitrostranické jednoty a dominantní pozice Komunistické strany Československa ve společnosti, neboť byla během několika předchozích měsíců ztracena [Fiala 1999: 62]. Nová stranická garnitura se bránila jakýmkoliv reformním pokusům jak v politické, tak i ekonomické oblasti, zároveň odmítla ideu demokratizačního procesu roku 1968. Na oplátku za loajalitu obyvatelstva k režimu strana slibovala zajištění sociálních jistot, nedodržení této loajality však bylo sankcionováno³¹ [Bastl a kol. 2011: 19].

³⁰ Husák nahradil Dubčeka, jenž přešel na post předsedy Federálního shromáždění, kde zůstal do zářijového zasedání ústředního výboru.

³¹ Avšak mírnějšími prostředky než v 50. letech.

2.3.2. Společnost zužovaná čistkami

Období takzvané normalizace³² bylo započato v roce 1969. V jejím prvopočátku docházelo k početným stranickým čistkám. Můžeme hovořit o třech vlnách čistek. První fáze proběhla na stranické půdě, zaměřila se na opoziční struktury ve stranickém vedení a funkcionáře na nižších úrovních hierarchie. K zesílení této vlny čistek došlo po zářijovém zasedání Ústředního výboru KSČ. Legalita vysočanského sjezdu byla odmítnuta a mandáty jeho delegátů byly zrušeny. Hlavní představitelé tzv. pravicových a oportunistických myšlenek byli z komunistické strany vyloučeni. Druhá vlna čistek probíhala současně s vlnou první. Šlo o kádrovou proměnu armády, bezpečnostních struktur, masových organizací, mediích, odborových sdružení, politických stran, státní správy, zájmových organizací či zákonodárných orgánů. Průvodním jevem se stalo pozastavení časopisů, rozpouštění redakcí, rušení kulturních svazů a institucí a přeměna řady organizací. Třetí, konečná fáze se opět týkala čistek na stranické půdě. Forma čistek byla projednána na zasedání Ústředního výboru KSČ 28. – 30. ledna 1970. Mělo se jednat o výměnu stranických legitimací. Při výměně, která probíhala od února do konce roku 1970, bylo prověřkovými komisemi vyloučeno 70 000 straníků a přibližně 260 000 bylo vyškrtáno. Od srpna 1968 do zahájení výměny legitimací opustilo Komunistickou strany Československa zhruba 150 000 členů. V roce 1971 tak strana čítala méně jak 1 200 000 členů³³ [Balík, Šedo, Holzer 2005: 1262-1263].

Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti může posloužit jako stranický výklad událostí konce 60. let a kodifikaci nastupující státně politické doktríny: *Poučení z velkých zkoušek, zápasů i tvrdých bojů zavazuje naši stranu,*

³² Kunštát [2013: 84-91] hovoří o třech obdobích normalizace. Někteří autoři jako „normalizaci“ ve vlastním smyslu chápou pouze první vývojovou etapu v letech 1969 – 1972, tedy dobu čistek a konsolidace režimu. Druhá etapa normalizace je podle Kunštáta protikladem „dynamické normalizace“ první etapy a nazývá ji „normalizací stabilní“, jedná se o období od roku 1972 do druhé poloviny 80. let. Třetí závěrečné období normalizace časově vymezuje od druhé poloviny 80. let s vrcholem v roce 1989.

³³ Od roku 1948 tak nízký počet členů strana ještě neměla.

každého komunistu, každého čestného socialisticky smýšlejícího občana naší země chránit a rozvíjet socialismus a nedopustit již nikdy a nikým jeho ohrožení, byť se schovával za sebekrásnější slova a hesla. To je naše revoluční, národní, třídní a internacionální povinnost. Zárukou toho může být jedině komunistická strana, která stojí pevně na principech marxismu-leninismu, strana zocelená v třídním boji s nepřítelem, očištěná od všech vlivů oportunistu a revizionismu (...). Hluboce si uvědomujeme leninskou zásadu, že síla naší strany je v jejím spojení s lidem. (...) vidíme svou svatou povinnost – bojovat a pracovat s lidem pro lid, pro jeho blaho a mírový život. To je odkaz revolučních a internacionálních tradic Komunistické strany Československa, odkaz nejlepších synů strany, Kl. Gottwalda, který tvoří nedotknutelný základ existence a síly naší strany v celé její padesátileté historii. Na tyto principy navázal kurs, který ústřední výbor KSČ nastoupil po dubnu 1969 a který důsledně ve své politice uplatňuje. Jsme pevnou součástí světového socialistického společenství. Naše úspěchy v minulosti i naše cesta vpřed jsou těsně spojeny s první zemí socialistické revoluce – Sovětským svazem. Bez jeho pomoci bychom nemohli řešit a zvládnout tak složité a velké úkoly.³⁴

Čistky, které se dotkly statisíce osob, byly zásluhou G. Husáka, ten v novém stranickém vedení představoval středovou linii. Husákova taktika – nastolit centristický kurz absolutní normalizace, jenž postihoval všechny klíčové stranické a státní struktury a zároveň předcházet totální represi³⁵ a procesům, které by nutili obyvatelstvo zaujmout obrannou pozici – umožnila poměrně hladký průběh normalizace, kodifikovala pasivitu značné části obyvatel Československa a nastolila přibližně dvacetiletou etapu centralistické byrokratické diktatury, která byla v první řadě charakteristická svou nehybností či mrtvolností sociálního dění [Fiala a kol. 1999: 65]. XIV. sjezd strany se konal ve dnech 25. – 29. května 1971. Do funkce generálního tajemníka byl potvrzen

³⁴ Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ 1972: 29.

³⁵ Výjimkou je potlačení masových demonstrací.

G. Husák.³⁶ Sjezd na stranické úrovni představoval ukotvení normalizační linie se svými doprovodnými rysy a mechanismy na řešení problémů: prohloubením ideové jednoty a vedoucí úlohy strany, dominantní úlohou dogmaticko-byrokratických struktur, úplnou kontrolou společnosti pomocí systému kádrových oddělení a upevnění internacionálních vazeb na pokrokové světové dělnické hnutí. Pro upevnění vlastní pozice českoslovenští komunisté využili jednak nehybnosti Brežněvovské linie a jednak proměny mezinárodní situace a názorových posunů ve vnímání sovětského bloku západními státy [Balík, Holzer, Šedo 2005: 1264]. Tuto nastoupenou linii posvětily volby do všech volených orgánů (Federálního shromáždění, Národní rady a národních výborů), které se konaly v listopadu 1971. Ve volbách do Federálního shromáždění získala Národní fronta 99,78 % hlasů, přičemž byl potvrzen dozor KSČ nad československou společností [www.totalita.cz]. Aby KSČ měla nad společností komplexní kontrolu, opírala se nadále o síť masových zájmových a společenských organizací, které postihovaly téměř všechny sociální skupiny obyvatelstva [Fiala a kol. 1999: 66].

2.3.3. Období ztráty komunistické identity

Mírné reformní procesy započaly již ve druhé polovině 80. let. Jednak v ekonomické oblasti, kde docházelo ke vzniku takzvaných státních podniků, rozšiřování přidružené výroby i povolování drobných soukromých živností apod., zmírněn byl také tlak na kulturu, v médiích se mohly objevovat i určité kriticky zaměřené reportáže vůči dříve tabuizovaným dílčím nedostatkům systému. Tyto změny byly veřejností vnímány jako jisté povolování poměrů, které bylo však více přisuzováno M. Gorbačovi než samotné KSČ [Fiala a kol. 1999: 85].

³⁶ Tuto pozici obhájil na třech následujících sjezdech.

Pro toto období je podle řady autorů příznačná určitá rezignace obyvatelstva na politické dění. Určitá strnulost se objevila i u stranických struktur, aparát strany se tak postupně měnil v nehybný prvek. K jakýmkoliv změnám, ať už organizačním či personálním docházelo zřídka, například vedení obou komor Federálního shromáždění zvolené ve volbách v roce 1971 se nezměnilo za patnáct let a L. Štrougal vedl federální vládu od ledna 1970 do října 1988. Rovněž XV. sjezd strany (12. – 16. dubna 1976) nepřinesl žádné výraznější změny, probíhal v duchu vnitrostranické i vnitrostátní stability. Oproti předchozímu sjezdu byl zaznamenán nárůst počtu straníků zhruba o 200 000 osob [Balík, Šedo, Holzer 2005: 1265]. V 70. letech a první polovině 80. let si KSCĚ společně se Socialistickou jednotnou stranou Německa v NDR počínala jako hodnověrný partner SSSR ve střední Evropě [Fiala a kol. 1999: 66]. Počátkem 80. let počet straníků opět překročil 1 500 000. Členem strany se mohl opětovně stát i ten, kdo po roce 1968 přišel o členství. Nárůst počtu straníků lze jednoznačně vysvětlit rolí, kterou nyní sehrávalo členství v komunistické straně v životě těch, kteří usilovali o profesní realizaci, kariérní růst a s tím související sociální vzestup [Balík, Holzer, Šedo 2005: 1263-1264]

Stabilita předchozího období, která přetrvávala až do první poloviny 80. let znamenala pro komunistickou stranu realitu takovou, že se mohla spolehnout na ochrannou ruku, kterou představoval vnější zdroj moci, tedy Sovětský svaz. Mechanismy, které fungovaly v interní politice, udržovaly veřejnost ve stavu akceptování dané reality. Za tzv. apolitičnost, loajalitu vůči režimu či pasivní přístup ke společenskému dění byla občanům poskytnuta pokojná existence a v rámci možností solidní sociální standard. Propaganda v první řadě zdůrazňovala obhajobu „reálného socialismu“ a vštěpovala občanům hrozící nebezpečí, jestliže by se společnost vyvíjela jiným než pro ni akceptovaným způsobem. Jednalo se o jakýsi „sociální kontrakt“ mezi obyvatelstvem a stranou [Balík, Šedo, Holzer 2005: 1265], který spočíval v zamezení fundamentálních zásahů do společnosti [Pullman 2011: 104]. Naopak zhruba v polovině 80. let se KSCĚ začala dostávat do složité situace, neboť přestala zde fungovat takzvaná

prapodstata činnosti komunistického hnutí, a to důsledné sledování programových zásad KSSS. V doposud jednotném sovětském bloku se začaly projevovat trhliny, to bylo důvodem k tomu, aby se KSČ jakožto jeden ze satelitů musela v praktické rovině přizpůsobit na nové podmínky a hledala samostatně možnosti řešení krizových situací [Fiala a kol. 1999: 68].

Ve druhé polovině 80. let začala v československé společnosti panovat nespokojenost obyvatelstva s dosavadním režimem. K tomu vedlo několik příčin: za prvé neschopnost vládnoucích orgánů dostát závazkům v rámci doposud fungujícího „sociálního kontraktu.“ Za druhé stále častější konfrontace obyvatel s informacemi o životních standardech v západní Evropě. Dále pak vzrůst občanské nespokojenosti s neschopností stranických a státních struktur řešit požadavky a nároky v oblastech nesouvisejících s materiální stránkou života, jako například nespokojenost se znečištěním životního prostředí apod. [Balík, Holzer, Šedo 2005: 1265]. Konec absolutní moci Komunistické strany Československa a nadvlády komunismu v československé společnosti souvisí s proměnou celého východního bloku, „se kterým byla KSČ spjata pupeční šňůrou znemožňující jí zaujmout vlastní linii z hlediska marxisticko-leninské teorie paradoxně pravověrnou, neboť taktika perestrojky a glasnosti, se kterou přichází na jaře roku 1985 M. Gorbačov, se ostré bolševické strategie vzdala“ [Fiala a kol. 1999: 68]. Nástup Gorbačova znamenal jak absenci dohledu Moskvy nad personálním a programovým směřováním strany, tak i nemožnost opřít se o ekonomický, ideologický, surovinový či vojenský potenciál SSSR [tamtéž: 70]. Pro Komunistickou stranu Československa by dosavadní konsekventní orientace na Komunistickou stranu Sovětského svazu znamenala uznání možné potřeby a zároveň realizaci jistých reforem, což pro ni bylo značně nepřijatelné. Jakákoli změna ve stranické struktuře mohla znamenat oslabení dosavadních mechanismů, které udržovaly stabilitu režimu [Balík, Holzer, Šedo 2005: 1266].

XVII. sjezd strany se uskutečnil 24. – 28. března 1986. Taktika tohoto sjezdu – měnící se okolnosti ignorovat – zapříčinila vznik latentního rozporu ve straně. Na jednom břehu stál proud, jehož záměrem bylo jednak udržet mocenský

monopol KSČ pomocí opatrných ekonomických reforem a jednak nalézt východiska pro nejzásadnější ekonomické a ekologické problémy.³⁷ Tuto skupinu reprezentovali pragmaticky orientovaní technokraté jako např. L. Adamec, F. Pitra či L. Štrougal. Na opačné straně stála ideologicky ortodoxní platforma – např. J. Fojtík, M. Jakeš a M. Štěpán – jež se obávala ztráty mocenského monopolu, kterou mohla zapříčinit jakákoli změna [Balík, Holzer, Šedo 2005: 1266].

V následujícím období nastalo několik personálních změn. V prosinci 1987 došlo k odloučení prezidenta a generálního tajemníka Ústředního výboru Komunistické strany Československa. Novým generálním tajemníkem byl zvolen M. Jakeš. Ve své knize „Dva roky generálním tajemníkem“ (1996) M. Jakeš představuje svůj plán velkých reforem, které se týkaly jak ekonomické a politické sféry, tak i organizační struktury strany. K valné většině nastíněných reforem však nikdy nedošlo. Podle Otáhalo [1994: 81-82] však nikdy nebylo úmyslem, aby došlo k jejich realizaci, neboť skutečnost byla taková, že se předsednictvo Ústředního výboru včetně M. Jakeše reforem obávalo a cítily z nich jisté ohrožení, proto návrhy na reformy často nenašly odezvu. V říjnu 1988 z funkce předsedy federální vlády odstoupil L. Štrougal³⁸ a novým předsedou se stal L. Adamec. Odstoupení ultraortodoxního V. Biláka z ÚV KSČ na podzim roku 1988 na protest proti závěrům dohod z vídeňské konference o lidských právech se stalo symbolem neudržitelnosti současného stavu [Balík, Holzer, Šedo 2005: 1266-1267].

Adekvátní reakci na probíhající politické procesy a měnící se podmínky ve druhé polovině 80. let do značné míry znesnadňovala hluboká vnitřní destrukce a rozpad jak mocenských, tak i informačních a kontrolních mechanismů v KSČ. Jedním z rozhodujících kritérií pro podobu a obsah nově

³⁷ Jak ukázal pozdější vývoj, neexistence vlivného reformního křídla v komunistické straně (to se po čistkách počátkem 70. let ocitlo mimo KSČ) v Československu způsobilo, že na rozdíl od Maďarska a Polska proběhly reformy pouze částečné a značně zpožděné. Výraznější reformy v Maďarsku a Polsku měly totiž zásadní vliv na další vývoj a přeměnu strany [Kopeček 2001].

³⁸ Důvodem byl spor s M. Jakešem.

vznikajícího režimu byla dominance a potenciál jedné z dvou proti sobě stojících platforem a její schopností najít vhodný způsob předání moci [Fiala a kol. 1999: 69-70].

3. KONSTRUKCE NEBO REKONSTRUKCE KOMUNISTICKÉ POLITICKÉ IDENTITY OD ROKU 1989?

Poslední a zároveň nejvýraznější konverzí v dosavadním vývoji komunistické strany je bezpochyby listopad roku 1989. Přičemž nadobro mizí jeden zdroj moci KSČ, který doposud hrál Sovětský svaz a zároveň dochází k výrazné změně na domácím poli. Nastává dlouhý proces hledání nové identity, který ani dnes není zcela uzavřen.

3.1. Tranzice k demokracii a přizpůsobování se novým podmínkám

Listopadové události zastihly KSČ téměř nepřipravenou a rovněž vnitřně rozloženou [Fiala, Mareš, Pšejka 2005: 1413]. Prvními požadavky Občanského fóra bylo jednak okamžité odstoupení členů předsednictva ÚV KSČ bezprostředně spojených s přípravou intervence v roce 1968³⁹ a policejními zásahy v Praze⁴⁰ a jednak propuštění politických vězňů [Provolání Občanského fóra 1989]. V období mezi 17. a 24. listopadem je podle řady autorů pro KSČ charakteristická pasivita. Ze stranických dokumentů vyplývá, že tehdejší stranické vedení podcenilo prudké vystupňování občanské nespokojenosti po zásahu na Národní třídě. *Mnozí členové představenstva ÚV KSČ nebyli zřejmě ještě ani v neděli 19. listopadu informováni o závažnosti situace, někteří dokonce*

³⁹ Jmenovitě se jednalo o G. Husáka, M. Jakeše, J. Fojtíka, M. Zavadila, K. Hoffmanna a A. Indru.

⁴⁰ Jednalo se o M. Štěpána a F. Kincla.

*neměli představu, k čemu došlo.*⁴¹ Důkazem toho byly první reakce vedení, které v žádném případě nekorespondovaly se závažností situace. Ještě několik dní po 17. listopadu byly tyto události vnímány jako izolovaná provokace vnitřních a zahraničních protisocialistických sil, jež nemá širší podpory obyvatelstva.⁴²

V případě, že by KSČ chtěla i nadále setrvávat na politické scéně a její představitelé měli v úmyslu hrát významnou roli, existovala pro ni dvě možná řešení. Buď potlačit revoluci pomocí násilných prostředků, nebo okamžitě přistoupit na jeho požadavky a tím umožnit alespoň části KSČ, aby se stala příznivkyní reforem. Na stranu revolučního proudu se přidala značná část členů [Fiala a kol. 1999: 90-91]. L. Adamec začal prosazovat aktivní politiku dialogu a při jednání s Občanským fórem zdůrazňoval svou „reformní image“ v ekonomice. Avšak nevydařené vystoupení na Letenské pláni 26. listopadu 1989 zmařilo jeho možnost na oslovení širší veřejnosti.⁴³ To, že nebyl bezprostředně svolán Ústřední výbor KSČ, považují komunisté za jednu z nejzávažnějších chyb.⁴⁴ Proto také „nemohli zaujmout žádný relevantní postoj, který by nasměroval i další aktivity věrné členské základny“ [Fiala a kol. 1999: 91]. Docházelo k masivnímu úbytku členské základny, neboť vedení strany na její valnou část přestalo mít vliv. Zatímco k 1. lednu 1989 čítala členská základna 1 701 085 členů, k 30. červnu 1990 činil počet straníků 756 120 [Dokumenty 18. sjezdu KSČS: 31]. Ústřední výbor KSČ zasedal až 24. – 26. listopadu 1989, proběhly zde výrazné změny ve složení předsednictva. Vedení strany v čele s K. Urbánkem se snažilo o překonání vzrůstající izolace KSČ pomocí některých kádrových změn.

⁴¹ Písemná zpráva ÚV KSČS pro 18. Sjezd KSČS. In Dokumenty 18. sjezdu KSČS: 25.

⁴² Tamtéž.

⁴³ L. Adamec ve svém vystoupení zpochybnil nutnost generální stávk. Jeho projev byl tak demonstrujícími odmítnut [Fiala a kol. 1999: 92-93].

⁴⁴ Písemná zpráva ÚV KSČS pro 18. Sjezd KSČS. In Dokumenty 18. sjezdu KSČS: 25.

„Praktiky KSČ pro boj s Občanským fórem. Instrukce řadovým členům KSČ a ZO KSČ“ jsou interním dokumentem z 26. listopadu 1989. Text obsahoval například následující body:

- Smířit se s tím, že KSČ nebude mít vedoucí úlohu garantovanou v Ústavě. Brzdit však další změny v Ústavě.
- Tvrdit, že jsme poučeni chybami a že za všechno mohlo vedení. Poukazovat na to, že vedení nevyhovovalo ani řadovým komunistům.
- Akční program pro sjezd se bude obsahově překrývat s programem Občanského fóra.
- Vést dialog s Obrodou jako součástí Občanského fóra, prosadit co nejvíce členů do Obrody a tím současně do Občanského fóra, i když s některými jejich požadavky nebudeme souhlasit.
- Nenechat rozšiřovat Občanské fórum ve městech a obcích.
- Oddělit studenty od Občanského fóra.
- Ekonomický program rozvíjet pouze na bázi socialismu.
- Trvat na tom, že Občanské fórum je demagogií.
- Oddělit od Občanského fóra ostatní složky Národní fronty.⁴⁵

Demokratické fórum se v komunistické straně utvořilo již na konci listopadu 1989. To odsoudilo dosavadní politiku stávajícího vedení a žádalo důslednou reformu [Fiala, Mareš, Pšejja 2005: 1413-1414]. Ústavně zakotvená vedoucí úloha Komunistické strany Československa ve společnosti byla Federálním shromážděním zrušena k 29. listopadu 1989 [Ústavní zákon č. 135/1989 Sb.].

Již během listopadových událostí se komunisté snažili zachovat svou významnou pozici a eliminovat jakékoliv ztráty, které mohl představovat úbytek voličské podpory, radikální dekomunizace, kriminalizace komunismu či zrušení strany [Linek 2008: 319]. Tím, že komunisté přijali spíše obrannou roli, si tak dokázali zachovat významné pozice. Tomu podle Fialy a kol. [1999: 93]

⁴⁵ Praktiky KSČ pro boj s Občanským fórem.

napomohly jak „konstruktivní“ postoje Občanského fóra a snaha předejít vyhocenému konfliktu a tak i vlastní ústupová strategie. První vládu od roku 1948, která nebyla sestavena výlučně z komunistů, 10. prosince jmenoval G. Husák. Následně G. Husák oznámil svou rezignaci. Primárním cílem nové vlády byla příprava demokratických voleb. Odstoupením G. Husáka z funkce prezidenta a vytvořením nové vlády byla ukončena podstatná fáze revoluce.

Dialogy „u kulatého stolu“ znamenaly pro komunistickou stranu významné vládní a parlamentní pozice až do konání prvních voleb. Tak Občanské fórum bylo schopné přijmout její legitimitu, tzn. její název i vůdčí funkcionáře [Fiala a kol. 1999: 96]. Mimořádný sjezd KSČ konaný ve dnech 20. – 21. prosince 1989 v Praze přijal některá reformní opatření a odpovědnost za předchozí politiku. Delegáti sjezdu schválili „Prohlášení k občanům ČSSR“ či „Provolání k bývalým členům KSČ, vyloučeným a vyškrtnutým po období 1968-69“. Schválený Akční program „Za demokratickou socialistickou společnost“ deklaroval úmysl KSČ stát se moderní demokratickou stranou v pluralitním systému. Byl odsouzen stalinský model strany i různé deformace marxismu. Sjezd vyslovil některé garance lidských práv: např. zákony sdružovací, shromažďovací, tiskový, vysokoškolský zákon, zákon o petičním právu atd., vytvoření Ústavního soudu apod. Strana se vyjádřila pro zavedení některých forem vlastnictví při zachování rozhodujícího podílu vlastnictví společenského. Sjezd rozpustil Lidové milice a „Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu“ bylo považováno za neplatné. Strana se omluvila za předchozí chyby a omyly. *Naše doznání všech chyb, omylů, všech deformací proti lidskosti a demokracii není jen prázdné gesto.*⁴⁶ Omluva rovněž směřovala také k tzv. „osmašedesátníkům“, kteří byli pobízeni k návratu. *Pojďme dále společně pracovat pro lid, lepší budoucnost ve jménu socialistických ideálů. Komunisté této republiky čekají a přejí si váš návrat, kterým dokážete, že můžeme uzavřít smutnou stránku naší minulosti.*⁴⁷

⁴⁶ Prohlášení k občanům ČSSR 1989.

⁴⁷ Provolání k bývalým členům KSČ, vyloučených a vyškrtnutých po období 1968-69, 1989.

Podle těchto dokumentů nemůžeme tvrdit, že by strana nechtěla učinit nebo nevykonala žádné postupy, které by vedly k vyrovnání se s minulostí. Ovšem některé pozdější výroky a vyjádření at' už strany či konkrétních jedinců toto stanovisko jednoznačně znehodnocují.

Došlo k radikálnímu zredukovaní stranického aparátu – mimo jiné byly zrušeny krajské výbory. Rovněž proběhla dvojí reorganizace aparátu ÚV KSČS, jejímž výsledkem bylo snížení aparátu ústředního výboru z tisíce na 59 pracovníků ÚV KSČS. Došlo také k průběžnému snižování aparátů okresních výborů strany, avšak nezbytnost takového kroku se nesetkávala vždy a všude s pochopením. Pod nejrůznějšími záminkami a obcházením směrnic se řada okresních orgánů snažilo uchovat nefunkční a nadbytečný počet pracovníků aparátu.⁴⁸ Pod značným společenským tlakem byla ukončena činnost základních organizací strany na většině pracovišť, přičemž valná většina členů se po ukončení činnosti své základní organizace na pracovišti ke členství ve straně již nepřihlásila. Největší část členské základny byla soustředěna v uličních organizacích,⁴⁹ kde pracovalo přes 44 % členů.⁵⁰ Předsedou strany byl zvolen L. Adamec a místopředsedou V. Mohorita. [Fiala, Mareš, Pšeja 2005: 1414].

Avšak na rozdíl od jiných komunistických stran ve střední Evropě bývalého východního bloku si strana nadále zanechala název, v němž je obsaženo slovo „komunistická“. Zákon o politických stranách z 23. ledna 1990 umožnil komunistické straně vklouznout do nových poměrů bez výraznějších omezení. Tento zákon znamenal jedno z několika právních uznání legitimacy existence Komunistické strany Československa. Od počátku roku 1990 se objevovaly nejrůznější strategie zúčtování s bývalým režimem – v podnicích, úřadech zastupitelských sborech v celé zemi [Suk 2011: 26].

⁴⁸ Této redukci předcházela stav, kdy měly některé okresní výbory až dvacet pracovníků.

⁴⁹ Viz pozdější citace z rozhovoru.

⁵⁰ Písemná zpráva ÚV KSČS pro 18. Sjezd KSČS. In Dokumenty 18 sjezdu: 31.

Stejně tak jako J. Svoboda⁵¹ interpretuje pád komunistického režimu řada starších komunistických představitelů jako jistý komplot. Na rozdíl od nich však J. Svoboda nachází kořeny tohoto spiknutí již v 60. letech, než u jednotlivců vidí jeho příčiny spíše v samotném sovětském systému. Průběh listopadových událostí závisel na faktu, že si komunisté neuvědomili nebo nechtěli vzít na vědomí, že se vztah se SSSR již opotřeboval, nechápali signály z Moskvy a zároveň si nedokázali představit jinou cestu a tak zůstali dezorientovaní. Pád komunismu připisuje státní bezpečnosti, neboť byla jednak dobře informována o tom, co se ve společnosti děje a jednak v úzkém vztahu s Moskvou, podporovala určitou tendenci oficiální politiky ve smyslu glasnosti [Mayerová 2009: 89]. Toto období také charakterizuje jako etapu, kdy se ve vedení strany snažila prosadit reformní platforma. Například o rehabilitaci osmašedesátého roku usiloval L. Štrougal, avšak tato úsilí zmařila Gorbačovova cesta do Prahy v roce 1988 a tak reformní strategie byla nahrazena odevzdaností. Podle J. Svobody prvořadou úlohu v událostech, které vedly k jednání u kulatého stolu, sehrála StB (a jejím prostřednictvím KGB). V rozhovoru Svoboda dále upozorňuje na zmatek, který převládal na prosincovém sjezdu, „sjezdu roztříštěném, kde se ozývaly nejrůznější frakce. Od ortodoxních po liberály. Žádná ale nepřišla s řešením, nikdo nevěděl, jak z toho ven.“ Tato atmosféra přispěla k tomu, aby bylo rozhodnuto o vyloučení celého ústředního výboru. J. Svoboda je toho názoru, že příklon k socialismu neprochází žádným zbožňováním minulosti, obdivem zakladatelských textů nebo památek po Rudé armádě, je přesvědčen o tom, že hodnoty socialismu mohou žít dál i bez těchto zastaralých odkazů pod podmínkou, že se komunisté veřejně zřeknou minulosti. „Komunisté se nedokázali distancovat od 50. let, vážně nechápu, proč tolik lpějí na kontinuitě s tímto obdobím“, poznamenal dále J. Svoboda [Mayerová 2009: 89-90].

Již úvodní vystoupení prvního tajemníka ÚV KSČS V. Mohority na XVIII. sjezdu, udávalo, že se bude jednat o sjezd naprosto odlišný od sjezdů předchozích, *jako jsou jiné společenské podmínky, v nichž se schází, jako je jiný*

⁵¹ Rozhovor F. Mayerové s J. Svobodou.

*svět, který nás obklopuje a který v posledním období prodělává převratné změny.*⁵² Pro tento sjezd byla vypracována řada dokumentů, které se zabývaly příčinami porážky strany, otázkou proč vlastně neuspěl tzv. reálný socialismus či analýzou událostí od 17. listopadu do mimořádného sjezdu. Listopadové události byly označeny za výsledek naprostého selhání modelu stalinského a neostalinského socialismu, neboť nedokázal pružně reagovat na měnící se vnitřní a vnější podmínky a vyvinout schopnost vlastního dynamického vývoje.⁵³ V dokumentech strana zmiňuje své překvapení a dezorientaci z rychlého obratu myšlení a jednání lidí proti vládnoucí garnituře, komunistické straně i společenskému systému.

Akční program z prosince 1989 byl základem pro volební program pro první svobodné volby v roce 1990, kde si strana kladla za cíl *demokratický, humanistický, materiálně i duchovně produktivní socialismus*. Program deklaroval *zásadní reformy ve všech oblastech života společnosti, které odstraní to, co se neosvědčilo*“. Zdůraznil odmítnutí toho, *aby chyby, omyly a nespravedlnosti, kterých se dopustila naše strana, a za něž jsme se na mimořádném sjezdu strany společnosti upřímně omluvili, byly vystřídány novými nespravedlnostmi*. Komunisté chtěli usilovat o to, *aby svoboda a demokracie platily skutečně pro všechny, kteří svobodu a demokracii uznávají a podporují, a ne jen pro někoho*⁵⁴

Ve volebním programu pro volby v roce 1990 strana prokázala v některých stanoviscích kontinuální návaznost na předchozí období, příkladem toho je prosazování tematiky sociální. Diskontinuita se objevuje například v podpoře zásadních reforem a tržního hospodářství, rovnoprávného postavení všech forem vlastnictví i různých typů podnikání, přechodu k demokratickému pluralitnímu systému. Nově také strana prosazuje rozpuštění vojenského

⁵² Vystoupení Vasila Mohority na 18. Sjezdu KSČS. In Dokumenty 18. sjezdu KSČS: 2.

⁵³ Zpráva ÚV KSČS o činnosti strany od mimořádného sjezdu KSČ. In dokumenty 18. sjezdu KSČS: 23-24.

⁵⁴ Volební program KSČS 1990.

seskupení Varšavské smlouvy. V předchozích programech také chyběl názor o vztahu Československa k mocnostem atd. Na otázku proč záměry uvedené v programu strana neplnila v době, kdy byla významnou silou v Československu, komunisté odpovídají: *tyto cíle komunistická strana neplnila právě proto, že měla monopolní vedoucí úlohu ve společnosti. Její neostalinský administrativně byrokratický model byl sám o sobě největší zábranou v realizaci prospěšných záměrů.*⁵⁵

Stále přetrvávala myšlenka internacionalismu a jednotného komunistického hnutí. Strana potvrzovala zájem o rozvoj vzájemných rovnoprávných kontaktů a spolupráce s představiteli komunistických, socialistických, sociálně demokratických a jiných levicových stran. Reakcí na tuto deklaraci byl souhlas M. Gorbačova s iniciativou KSČS o potřebě aktivizovat vzájemné kontakty a utvářet možnost společných kroků.⁵⁶

S blížícími se volbami sílil také antikomunismus. Období od listopadu 1989 do prvních svobodných voleb v červnu 1990 se vyznačovalo nebyvalým uvolněním antikomunismu různých podob, vyskytujícího se v širokých vrstvách společnosti [Mayerová 2009: 56]. Konalo se několik veřejných akcí jako „Den proti totalitě“, manifestace nazvaná „Pravda o KSČ“ či mítink Občanského fóra pražského podniku ČKD Polovodiče „Jak dál s KSČ“. V téže době zveřejnilo několik politických stran výzvu, v níž žádaly postavit KSČ mimo zákon. Politika konsenzu se však dále v zásadě neměnila [Suk 2011: 28]. Společným tématem volebních kampaní politických stran bylo zavržení komunistického režimu, jež prosazovali jeho odpůrci [Mayerová 2009: 63]. Ještě před volbami žádal V. Havel jednotlivé strany o takzvané prověření minulosti svých kandidátů, přičemž v této žádosti s výjimkou Komunistické strany Československa vyhověly všechny [Suk 2011: 38].

Červnové volby jednoznačně vyhrálo Občanské fórum, když získalo 49, 5 % hlasů, na druhém místě se objevili komunisté s 954 690 hlasy, tedy 13,24 %.

⁵⁵ Zpráva ÚV KSČS o činnosti strany od mimořádného sjezdu KSČ. In dokumenty 18. sjezdu KSČS: 37.

⁵⁶ Tamtéž: 40-41.

KSČ se stala druhou nejsilnější politickou silou [Volby do Poslanecké sněmovny 1990]. „Tento volební výsledek (v porovnání s velkými zisky OF) (...) sice znamenal, že se převážná část voličů přiklonila k „revolučnímu proudu“ (...) avšak komunistická strana obhájila nepřehlédnutelnou pozici ve stranickém spektru; navíc se do budoucna rýsovala možnost převzít určitou část reformně a zároveň levicově orientovaných voličů, kteří by nepodpořili „konkurenty“ KSČ“ [Fiala a kol 1999: 103]. Výsledky voleb jednoznačně ukázaly výraznou spjatost voličů komunistické strany s komunistickou ideologií a osobní a stranickou historií. Poměrně vysoký počet hlasů jí tak dal určitou legitimitu pro existenci ve stranicko-politickém systému polistopadového vývoje [tamtéž: 105-106].

Druhý povolební sněm Občanského fóra konaný 30. června 1990 se opětovně dotkl nespokojenosti s dosavadním řešením komunistické otázky. Povolebním postupem byla snaha vyvíjet neustálý tlak na komunistickou stranu, aby pokračovala v demokratizaci a definitivně se rozešla s bolševickými praktikami [Suk 2011: 31].

Výročí sovětské invaze 21. srpna 1990 opět sehrálo významnou roli, obdobnou létům 1969 a 1988 a přineslo symbolický zvrat v pohledu na komunistickou minulost. V. Havel si zřejmě uvědomoval nedostatečné zúčtování s komunistickou minulostí, nedostatečnou rehabilitaci obětí, nedostačující napravení spáchaných křivd či spravedlivé potrestání viníků [Suk 2011: 44]. A tak v srpnu 1990 vyhlásil potřebu „druhé revoluce“. V této atmosféře vznikaly požadavky „morálního tribunálu“ a potrestání konkrétních zločinců. „Explozivní radikalita obsažená v pojmu „druhé revoluce“ nebyla ani zdaleka kryta sociální realitou. Stalo se jen to, že kompromisní rétoriku nahrazovala rétorika radikální“ [Suk 2010]. Zamýšlené řešení však nebylo dokonáno nýbrž odloženo.

Po volbách 1990 se rodila myšlenka lustrací. Takzvaný velký zákon o lustracích byl přijat federálním parlamentem 4. října 1991. Jedná se o jeden z ústředních symbolů politických změn po listopadu 1989, který v první řadě umožnil zásadní diskontinuitu v personálním obsazení vedení státu [Žáček 2011]. V praxi zákon umožňoval identifikovat dvě kategorie „zdiskreditovatelných“

osob. Ty, které patřily ke komunistickým institucím nebo zastávaly odpovědné funkce v KSČ, a ty, které spolupracovaly s StB [Mayerová 2009: 65]. V letech 1990 – 1991 se tak zrodila trvalá rozpolcenost mezi tím, co bylo reálné ve věci dekomunizace udělat, a tím, co neustále a dokola nastoloval abstraktní morálně zakotvený antikomunistický diskurz a z něj plynoucí požadavky na všeobecnou očistu. Tato rozpolcenost mezi postkomunistickou kompromisní realitou a antikomunistickým morálním ideálem se neustále posouvala [Suk 2010].

Představitelé komunistická strany v Klatovech popisují tranzici k demokracii a své osobní zkušenosti následovně: *V 89. jsme to tady prožili jako všichni ostatní. Stranická organizace fungovala při sídlišti Hůrka. Byla to doba, kdy lidé hromadně odevzdávali stranické průkazy, kdy se stěhovaly stranické organizace ze závodů a šly do uličních organizací, bylo nás tam kolem stovky, byli to lidi vesměs kolem 50-ti let. Můžu říct, že za každou cenu jsme se snažili udržet, pochopitelně jsme nebyli sami, máme další kolegy v dalších okresech.*⁵⁷ Jiný straník zmínil, že pro tuto dobu bylo příznačné, že *spousta lidí převlékla kabáty a utekla.*⁵⁸ Dalším výklad událostí v době tranzice: *v Klatovech to bylo velmi složité období, tam jsme všichni bojovali o zachování a existenci naší politický strany, každý okres se bránil specifickým způsobem, podle schopností i znalosti místa, ale cílem bylo zachovat existenci strany, abychom zůstali v politickém spektru i po roce 90.*⁵⁹ Většina informátorů nezapomíná zmínit silný antikomunismus, který panoval ve společnosti: *Celá společnost útočila proti nám, odevzdávali jsme majetek, stravenky, úplně všechno, byla šílená nenávistná kampaň, měli jsme problémy v zaměstnáních, šlo i o individuální útoky jednotlivců, kteří nás chtěli poškodit. My to vnímáme jako majetkový převrat.*⁶⁰

Pro představu stručně uvádím, jak se rok 1989 odrážel v osobních příbězích některých komunistů v Klatovech (jak již bylo uvedeno, klatovský

⁵⁷ Funkcionář Klatovy B. J.

⁵⁸ Člen KSČM Klatovy L. D.

⁵⁹ Funkcionář Klatovy S. M.

⁶⁰ Poslanec.

okres byl specifický tím, že většina straníků byla vojáky z povolání): *Do strany jsem vstupoval na vojenské politické škole, v době, kdy jsem nastupoval, bylo mi jasné, že budu muset vstoupit do strany, to byl jeden z předpokladů dokončení studia, ale také jsem se vnitřně ztotožňoval s vedoucí úlohou strany a s tím, jak byla prezentována politika v té době, neměl jsem s tím problém. Stejně bych do strany vstoupil, pro mě je rozhodující myšlenka sociální jednoty. Byl jsem voják z povolání, po revoluci vojáci nemohli být členem žádné politické strany, já byl příslušníkem ozbrojených sil, proto jsem ze strany tehdy odešel. Měl jsem pozastavené členství a do strany jsem znovu vstoupil před několika lety, když jsem skončil, coby voják z povolání.⁶¹ Naopak o opačném osudu hovoří další informátor: *Abych mohl zůstat ve straně, odešel jsem z armády, osobně si myslím, že by člověk měl zůstat věrnej sám sobě, zůstal jsem tam kvůli té hlavní myšlence.*⁶²*

3.2. Hledání nové identity a legitimizace vlastní existence

*Programovým cílem KSČM je socialismus, demokratická společnost svobodných rovnoprávných občanů, společnost politicky a hospodářsky pluralitní, postavená na maximální občanské samosprávě, prosperující a sociálně spravedlivá, pečující o zachování a zlepšování životního prostředí, zabezpečující lidem důstojnou životní úroveň a prosazující bezpečnost a mír. Program KSČM vychází z marxistické teorie otevřené dialogu s mezinárodním komunistickým a levicovým hnutím, novým myšlenkám a poznatkům. KSČM usiluje o to, aby byla stranou masovou, která pracuje na základě kolektivnosti jednání a rozhodování, samosprávných principů a široké vnitrostranické demokracie.*⁶³

⁶¹ Člen KSČM Klatovy K. J.

⁶² Funkcionář Klatovy B. J.

⁶³ www.kscm.cz

KSČM vznikla v roce 1990, nepředstírá však, že nemá kořeny v minulosti, v předchozím vývoji KSČ i ve vývoji celého hnutí.⁶⁴

Komunistická strana Čech a Moravy je důkazem demokratických proměn KSČS⁶⁵

Ustavující sjezd Komunistické strany Čech a Moravy se konal 31. března 1990. Za prvního předsedu si komunisté zvolili J. Machalíka. Členem Výkonného výboru byl zvolen i M. Grebeníček. Voleb v červnu 1990 se Komunistická strana Čech a Moravy zúčastnila jako součást KSČS.⁶⁶ I. řádný sjezd KSČM se uskutečnil 13. – 14. října 1990 v Olomouci, schválil první samostatný program strany, „Organizační řád KSČM“ i „Teze ekonomického a sociálního programu KSČM“. Strana se snažila vyhýbat pojmu komunismus tím, že se hlásila k myšlence demokratického socialismu. Dokumenty tohoto sjezdu nastiňují, jakou identitu strana hodlá zaujmout. V olomouckém programu komunisté deklarují odhodlání stát se moderní stranou, zařadit se do spektra levicových sil v českém stranickém systému a být součástí mezinárodní levice a demokratických hnutí. Snahou bylo se co nejvíce distancovat od minulosti: *s koncepcemi, ideologií a způsobem organizační výstavby „předlistopadové doby“ nemůže naše strana spojovat svoji budoucnost. (...) Strana přijímá ideový pluralismus a otevírá se nemarkvistické levici. V tomto programu strana rovněž jednoznačně uznává demokracii a odmítá jakoukoliv diktaturu. Svobodu, lidská práva, všelidské hodnoty a humanismus staví nad úzce třídní a stranické zájmy. Jednoznačně a navždy odmítá monopol moci a jakékoliv snahy o něj a provždy zavrhuje ty principy své činnosti, které ji v minulosti přiřazovaly k nedemokratickým organizacím.* Dále KSČM potvrdila svůj již dříve vyhlášený rozchod s diktaturou proletariátu jako se systémem poplatným ideologii

⁶⁴ Zpráva ÚV KSČM o činnosti KSČM v období po IV. sjezdu v Liberci, prosinec 1995 – prosinec 1999: 58.

⁶⁵ Obsahové dokumenty 1. sjezdu Komunistické strany Čech a Moravy. In Dokumenty 1. sjezdu: 1.

⁶⁶ Zkratka KSČS začala být užívána s ohledem na slovenské požadavky [Fiala, Mareš, Pšeja 2005: 1414].

*minulého století a nevhodným pro vyspělou civilizovanou společnost a přihlásila se k tradicím levice v sociálně demokratickém hnutí v naší zemi a k těm úsekům dějin komunistického hnutí v Československu, v nichž komunisté dokázali překročit úzce třídní a stranické horizonty a stát se součástí široké fronty demokratických sil.*⁶⁷

Jako další cíl si komunisté stanovili navázat na ideový odkaz reformátorů, kteří stáli v čele pražského jara. Základ ideové identity strana spatřovala v demokratickém socialismu, jehož úsilím měla být demokratická sociálně spravedlivá společnost a sociálně právní stát.⁶⁸ Přijetí tohoto programu a dalších sjezdových dokumentů bylo podrobováno kritice – nejčastěji ze strany ortodoxních komunistů. Někteří, jak v rozhovorech prozradili, jej považovali za *zradu ideálů*⁶⁹ a neuvažovali o ničem jiném než *pokračovat v předchozím*.⁷⁰ Naopak jiní tvrdili, že *nezbývalo nic jiného a nešlo jinak* než změnit rétoriku a oprostít se od ideologie a *prohlašovat, že marxismus-leninismus je špatná ideologie*,⁷¹ neboť se *musela podřídít demokracii*.⁷²

Komunisté, jak uvádí v oficiálních dokumentech, chtěli prosazovat *takovou hospodářskou politiku, která bude spolu s dynamizací a zvyšováním výkonnosti ekonomiky věnovat prvořadou pozornost sociálním otázkám*, dále pak věnovat zvýšenou pozornost *ochraně zájmů pracujících, jejichž životní úroveň je závislá na mzdě* a hájit *spravedlivou soustavu důchodového, nemocenského a sociální zabezpečení a jejich valorizaci*. Úlohu státu spatřovali v *řešení strategických otázek strukturální, sociální a ekologické politiky*. Strana v programu schvalovala i *uvážlivou privatizaci*. Chtěla se zasadit o to, *aby přeměny vlastnických forem zabezpečily pracujícím spravedlivý podíl na zisku a*

⁶⁷ Program KSČM. In Dokumenty 1. sjezdu KSČM: 16.

⁶⁸ Tamtéž: 17.

⁶⁹ Funkcionář Klatovy B. J.

⁷⁰ Funkcionář Klatovy S. M.

⁷¹ Člen KSČM Klatovy K. J.

⁷² Člen KSČM Klatovy L. D.

*účast na řízení. Významnou úlohu by měla mít i družstevní a komunální forma vlastnictví.*⁷³

Větší přijatelnost pro okolí se strana snažila zajistit také tím, že za svého předsedu zvolila filmového režiséra J. Svobodu. Svobodův postoj vůči straně na základě rozhovoru zachytila F. Mayerová [2009: 88]. J. Svoboda, stejně tak jako řada jiných komunistických intelektuálů, zastával ambivalentní postoj ke straně i její minulosti. Na jedné straně cítil určitý respekt – obzvláště ke hnutí, které bylo pilířem protifašistického boje – a na straně druhé jistý odstup – především k některým osobám jako byl např. K. Gottwald. Rovněž nezastával kladný postoj k nastolené linii svých předchůdců ani k prosovětským normalizačním dogmatům. Komunismus pro J. Svobodu i nadále představoval hodnoty sociální spravedlnosti [Mayerová 2009: 88].

Představou J. Svobody na říjnovém sjezdu bylo KSČM profilovat do podoby moderní levicové strany evropského typu. Prosazoval různé typy forem vlastnictví včetně soukromého, předjímal obnovení tržního hospodářství a akcentoval možnost liberalizace cen. Podle Drdy a Dudka [2006: 41] konzervativní křídlo KSČM J. Svobodu nikdy nepřijalo, a to z důvodu jeho relativně odhodlaného postoje nebránit vyrovnávání se s minulostí. Naopak podle J. Ortmana – který usiloval o proměnu socialistického hnutí v rámci strany a později i mimo ni – ve skutečnosti J. Svoboda reformovat stranu nechtěl. Podobný názor zastávala a zastává řada dalších členů KSČM včetně klatovské okresní organizace: *Svoboda, ten žádný reformy nikdy dělat nechtěl, nebyl žádný reformátor,*⁷⁴ neboť se podle J. Ortmana „slova postupně rozcházela s činy.“ Jako zajímavý poznatek Mayerová uvádí, že na rozdíl od většiny komunistů J. Ortman nevěřil v žádnou teorii, která prohlašovala, že by pád komunistického režimu způsobilo spiknutí, ani v žádnou jinou zvláštní teorii o listopadových událostech. Podle Ortmana je „1989 kombinací toho všeho, trochu konspirace, hodně mezinárodního vývoje, trochu sociálního a občanského hnutí, trochu působení

⁷³ Program KSČM. In Dokumenty I. sjezdu KSČM: 19.

⁷⁴ Funkcionář Klatovy B. J.

disidentů“ [Mayerová 2009: 92]. Jinou interpretaci příčin roku 1989 např. nabídl jeden z klatovských funkcionářů: *Porážku v roce 1989 způsobily jistěže taky naše chyby, ale hlavně Gorbačov a spol zradili vlastní stranu, celou tu myšlenku poslali do háje.*⁷⁵

Postupem času se začala také rodit představa o přeměně jednotné KSČS na federaci KSČM a KSS. Na XVIII. sjezdu KSČS 3. – 4. listopadu 1990 byla schválena proklamovaná podoba federální strany. Komunistickou stranu Československa nyní tvořila federace Komunistické strany Čech a Moravy a Komunistická strana Slovenska (KSS). KSS se následně přeměnila ve Stranu demokratickej ľavice⁷⁶ [www.kscm.cz].

V období po I. sjezdu se ve straně začala objevovat nejednotnost a různé názorové proudy. Během stranické profilace se diskutovalo o otázce změny názvu. Referendum však rozhodlo o zachování názvu Komunistická strana Čech a Moravy [www.kscm.cz]. Ministerstvo vnitra České republiky tak 28. listopadu 1990 zapsalo do evidence politickou stranu pod názvem Komunistická strana Čech a Moravy se sídlem v Praze.

To, jak okolí a především voliči vnímali stranu a události uvnitř strany, se do určité míry odráželo v prvních porevolučních komunálních volbách, které se konaly 23. a 24. listopadu 1990. Pozice KSČM byla v mnoha místech a regionech po těchto volbách značně oslabena či výrazně změněna. KSČM byla ve většině obcí opozicí, nikoli silou řídící. Často působila jen na plenárních zasedáních zastupitelských sborů. Jen stěží mohla ovlivňovat práci rad, přičemž možnost působení mezi lidmi přes stranické struktury nebyla mnohdy využita. V mnoha obcích nezískala strana ani mandát. K výraznějšímu volebnímu úspěchu docházelo výhradně v menších obcích. Pokud však měla KSČM nějakou účast na správě, dostávala se do izolace a narážela na překážky z vysoké politiky. To potvrzují i tehdejší funkcionáři v Klatovech: *v prvních komunálních jsme byli*

⁷⁵Funkcionář Klatovy B. J.

⁷⁶ Pro plné osamostatnění se rozhodla ještě před rozdělením ČSFR. Federace KSČM a SDE zanikla 7. dubna 1992.

*oslabení, těžko jsme tu mohli něco prosazovat.*⁷⁷ Jako důkaz toho uvádějí komunisté: zákon o obcích, privatizační zákony či rozpočtovou politiku vlády.⁷⁸ Klatovští komunisté ve svých volebních programech, často zdůrazňují, že: *i přesto, že ve volbách (...) KSČM získala celkem 5 mandátů v Zastupitelstvu města Klatov, čímž potvrdila pozici druhé nejsilnější politické strany ve městě, jim nebylo umožněno pracovat ve vedení městské samosprávy a jejích odborných komisích. Tímto přístupem byl tak ze strany nového vedení města zcela ignorován občany udělený mandát KSČM.*⁷⁹ Toto vyjádření by se dalo chápat, že i na lokální úrovni nadále přetrvává výrazná izolace. Avšak v rozhovorech informátoři uvedli, že *izolace na komunální úrovni není, na komunální a krajské úrovni je to exekutivní role, lidé vás potřebují jako odborníka v konkrétní činnosti, tam se to stírá, tam není žádná, na národní úrovni, je to o něčem jiném.*⁸⁰ Což potvrdil i klatovský funkcionář: *tady se ty politické rozdíly neprojeví, tady se nerozlišuje, z jaké strany kdo je, tady se na to nehraje.*⁸¹

3.3. Vnitrostranický boj o komunistickou identitu

Pro období od prvního sjezdu byly charakteristické vnitrostranické boje jednotlivých uskupení, které se ve straně snažily prosadit vlastní vizi dalšího směřování strany. 12. – 13. prosince 1992 se v Kladně konal II. sjezd KSČM. Úvodní vystoupení M. Grebeníčka směřovalo k působnosti existujících platforem ve straně. Existenci plurality názorů ve straně označil za konkrétní a nepopíratelný důkaz vnitrostranické demokracie a měřítko stupně transformace strany od listopadu 1989. Transformaci strany považoval ještě za nedokončenou.

⁷⁷ Funkcionář Klatovy B. J.

⁷⁸ KSČM a komunální volby. In Dokumenty III. sjezdu: 29-30.

⁷⁹ Volební program pro komunální volby 2006_2010 v Klatovech.

⁸⁰ Poslanec.

⁸¹ Funkcionář Klatovy K. M.

Zdůraznil, že ta nesouvisí pouze s odmítnutím praktik bývalé státostrany, ale také s řešením generačních problémů. Podotkl, že proces transformace – *při vší úctě k lidem, kteří se stranou spojili dlouhodobě své životní osudy* – nebude dokončen, pokud strana nezíská sympatie a větší podporu příslušníků střední a mladé generace.⁸²

Spornými a zásadními otázkami tohoto období jsou identita strany a její název. Dokumenty II. sjezdu upozorňují na několik možných alternativ vývoje KSČM již v době I. sjezdu. Předložené alternativy nabízely řešení od dobrovolného rozpuštění strany až po návrat k předlistopadové identitě. *První z nich spočívala v možnosti uskutečnění radikálních změn, více méně podle představ držitelů moci, tedy především v zásadní změně názvu, snížení počtu členů, vyhlášení levicově orientovaného programu a výslovném odmítnutí jakékoliv myšlenky komunismu včetně uznání výlučné odpovědnosti za předchozí vývoj společnosti. V určité modifikaci, která by mohla být bezesporu i výsledkem konsensu vnějšího prostředí a KSČM, byla tato alternativa reálná za podmínek důsledného uskutečňování politiky národního porozumění.* Tuto možnost však komunisté vyloučili na základě opuštění politiky národního porozumění a silícího antikomunismu.

Jako druhá možnost pro další vývoj strany je uvedeno utváření KSČM na základě jedné ideologie, jež by více či méně zdůrazňovala principiální odpor vůči postupující transformaci společnosti *za aktivního působení fundamentalisticky orientovaných skupin uvnitř strany, jejichž motivací byla především myšlenka odvety za pád předlistopadového režimu, která byla těmito skupinami pocíťována jako osobní porážka.* Zdroje této možné alternativy spočívaly v tendencích části členské základny černobíle a navíc prizmatem doznívajících kategorií dřívějšího stranického vzdělávání *nazírat sociální realitu v té době negativně působící vůči KSČM.* Tato alternativa však byla formujícím se demokratickým prostředím

⁸² Úvodní slovo k předložené písemné zprávě ÚV KSČM o činnosti strany od 1. sjezdu KSČM a její nejbližší úkoly. In Dokumenty II. sjezdu KSČM: 4.

uvnitř KSČM a realisticky uvažujícími členy jasně odmítnuta a označena za sebevražedný a scestný krok.

Další možná alternativa spočívala v dobrovolném rozpuštění KSČM a přechodu členské základny do jiných politických stran. Ze všech tehdy existujících alternativ byla její reálnost nejméně pravděpodobná a to vzhledem k existujícímu nepřátelskému okolnímu prostředí, které svou antikomunistickou aktivitou naopak posilovalo pocit soudržnosti a vytvářelo stav nutnosti organizace jakožto prostoru vytvářejícího určité zázemí relativní jistoty pro členy strany.

Čtvrtou možností byl rozpad strany a vznik několika samostatných subjektů, které by se profilovaly podle názorových štěpení. I zde hrálo *svou roli vnější prostředí a pocit nutnosti udržení silné organizace jakožto prostředku sebezáchovy, působící silněji než názorová rozdílnost. Alternativa zákazu KSČM existovala rovněž jako reálná, více či méně v závislosti na konkrétní společensko-politické situaci. Možnost tohoto kroku mocenské elity není ještě ani dnes zcela vyloučena.*

Jako poslední alternativa je zmíněna transformace KSČM *ve stranu jakožto společenství lidí organizovaně vyjadřujících svůj konkrétní specifický zájem, který působí jako organizačně jednotící prvek, moment či báze, na níž je možné se organizačně sjednocovat. Rovina, v níž je tento zájem identifikován, pak určuje i šíři, rámeček i okruh možného sjednocování. V tomto případě se pak jako možný jednotící komponent ukazuje zájem čelit negativním důsledkům konkrétního způsobu společenské transformace, komplexněji vyjádřeném pociťovanou potřebou utvářet sociálně spravedlivou společnost, nikoliv však na základě ideologické reflexe sociální reality, tedy přizpůsobování této reality nějakému apriori vytvořenému ideálu, ale cestou odstraňování konkrétních příčin, které negativní důsledky způsobují.*⁸³

Panující rozpory je možné mimo jiné přikládat skutečnostem vznikajícím kolem platformy Demokratická levice uvnitř KSČM. Ta prosazovala podstatnou

⁸³ Zpráva ÚV KSČM o činnosti strany od I. sjezdu KSČM. In Dokumenty II. sjezdu KSČM: 7-8

transformaci strany, v první řadě změnu jejího názvu. K otázce proč KSČM nechce změnit svůj název, se tehdy vyjádřil tiskový mluvčí ÚV KSČM P. Vilhelm, který potvrdil, že vedení KSČM nadále je toho názoru, že *transformace strany v moderní levicovou sílu není záležitostí změny názvu a že ten procesu jejích dalších přeměn nebrání. Má na paměti slova Bohumíra Šmerala, že „... jsou období v dějinách, kdy správným myšlením jest jenom to, které dovede myslet nikoli ze stanoviska dne, nýbrž ze stanoviska století“*. Název naší strany neodvozujeme od podmínek III. komunistické internacionály – ale od původního obsahu pojmu komuna. Chceme se proto jako levicová síla profilovat především na řešení společenských problémů. Být stranou nemanipulativní racionality a tvořivé politické kultury, stranou, jejímž cílem je sociálně spravedlivá občanská společnost. A co jiného znamená komuna, než pospolitost svobodných občanů, svobodně sdružených na základě vzájemně lidské solidarity, tolerance a respektování lidské důstojnosti a individuality?“ [Vilhelm 1991: 1].

V parlamentních volbách v roce 1992 KSČM utvořila s levicovým subjektem Demokratická levice⁸⁴ koalici Levý blok.⁸⁵ Tím se KSČM snažila překonat izolovanost od ostatních stran a vyvarovat se tak problematizovanému názvu „komunistická“. Podle tehdejšího předsedy J. Svobody *Levý blok byl ve své době účelovým signálem, který ve své době měl velký smysl (...) spočíval v průkazné schopnosti KSČM vytvořit koalici s nekomunistickým subjektem (...) Byl to hmatatelný první signál, že KSČM chce překonat svou minulost* [Naše pravda 1993: 1]. Ve volebním programu pro období 1992 – 1996 KSČM prohlašovala: *My, komunisté, netoužíme po obnově předlistopadových pořádků. Nechceme se však ani vracet ke kapitalismu (...), který je nám v současnosti vnucován (...). Naším cílem je občanská rovnost: stejné šance pro všechny.*⁸⁶ Koalice společně získala od voličů 14,05 % hlasů a stala se tak druhým nejsilnějším subjektem parlamentu [Volby do Poslanecké sněmovny 1992].

⁸⁴ Neexistuje žádná souvislost mezi tímto subjektem a platformou Demokratická levice uvnitř KSČM.

⁸⁵ Existoval společný koaliční program i program KSČM.

⁸⁶ Volební program 1992_1996.

Eskalaci vnitrostranických sporů také zapříčiňovalo ochabování vztahů a ideologické vzdalování mezi českými a slovenskými komunisty. Vyvrcholení těchto sporů uvnitř KSČM v období let 1992 – 1993 znamenalo i zánik Levého bloku. Ve straně vzniklo několik platforem, tedy ideově politických proudů: 1. tradicionalistický proud, jenž se vyznačoval určitou kontinuitou na předlistopadovou KSČ, představovaly jej Marxisticko-leninské kluby, 2. sociálně demokratický proud, vyžadující rozchod s předchozím vývojem strany, reprezentována skupinou Demokratická levice uvnitř KSČM, odchod jejích hlavních aktérů z ÚV KSČM i ze strany však neznamenal zánik jejího jádra ve straně, 3. proud, který navázal na teoreticko-metodologické zdroje a kladl důraz na přítomnost a budoucnost je reprezentován Samosprávným klubem komunistů, 4. Demokratické fórum komunistů, jehož někteří protagonisté postupem času splynuli s pragmatiky ve vedení strany.⁸⁷

II. sjezd strany přijal programové dokumenty, které znamenaly jak kontinuitu se sjezdem předchozím, tak podle „Dokumentů III. sjezdu“ i jistý posun, který byl spojen s vyšším sebevědomím strany uvnitř českého stranického systému.⁸⁸ Přijal tzv. kladenský program, který vyjádřil *komunistickou orientaci strany v nových podmínkách*.⁸⁹ Tento program je pokládán za základní programový dokument strany, proto si také zaslouží citaci o něco většího rozsahu. Komunisté v něm prohlašují: *Impulsy komunistického hnutí výrazně a nesmazitelně ovlivnily moderní civilizaci v zápase za svobodu a spravedlnost. V jeho vývoji se však projeví i závažné omyly a systémové chyby. Omezení a hromadné porušování politické i ekonomické demokracie učinily systém tzv. reálného socialismu neživotaschopným. Výsledkem byla značná diskreditace ideálů, z kterých hnutí vycházelo a zpochybnění i dalších pokusů vytvořit sociálně spravedlivou společnost.*

⁸⁷ Zpráva ÚV KSČM o činnosti strany od 1. sjezdu KSČM. In Dokumenty II. sjezdu: 25.

⁸⁸ Zpráva ÚV KSČM o vývoji ve straně od II. sjezdu KSČM do III. sjezdu KSČM. In Dokumenty III. sjezdu: 7.

⁸⁹ www.kscm.cz.

KSČM zde dále poznamenává, že *pád tzv. reálného socialismu v mezinárodním měřítku na konci 80. let znamenal zhroucení autoritářského a ideálům socialismu vzdáleného systému. Kapitalismus však přes všechny změny zůstává společenskou soustavou, která umožňuje, aby jedna část obyvatelstva žila na úkor jiné. Některé rozpory kapitalismu se prohlubují a objevují se nové prvky, které zjevně ukazují na potřebu jeho překonání (...). V Československu byly po listopadu 1989 umožněny některé demokratické přeměny. Překážkou v jejich uplatňování a rozšiřování je však autoritářský postup pravice při obnově kapitalismu. Valná většina členů podle kladenského programu zásadně odmítla mocenskou svévoli předlistopadové byrokratické elity. Porážku a zhroucení socialismu stalinsko-brežněvovského typu pochopila především jako důsledek faktického opuštění socialistických a komunistických myšlenek (...). V nových podmínkách komunisté nemohou a především nechtějí pracovat starým způsobem. KSČM programově navazuje na humanistické poselství zakladatelů socialismu, na pokrokové ideje minulosti a současnosti, na teoretický přínos Marxe a Engelse (...). Programovým cílem KSČM je vybudování moderní socialistické společnosti svobodných rovnoprávných občanů, společnosti demokratické, samosprávné, politicky a hospodářsky pluralitní, prosperující a sociálně spravedlivé.⁹⁰ Socialistickou tržní ekonomiku, opírající se o hospodářskou demokracii komunisté považují za prostředek k dosažení výkonné ekonomiky, jejíž rozvoj závisí na svobodném uplatnění talentu a schopností každého. Tento hospodářský systém vytváří rovnost příležitostí pro každého občana na základě sociální spravedlnosti (...). Přeměna vlastnických vztahů je nezbytnou součástí ekonomické reformy, v našem pojetí vede ke smíšené ekonomice, ve které hraje národní majetek, spravovaný Fondem národního majetku a provozovaný podnikatelským způsobem, rozhodující roli. Jde nám o to, aby vznikl sektor založený na samosprávném vlastnictví, schopný soutěžit s ostatními formami vlastnictví.⁹¹*

⁹⁰ Program KSČM in Dokumenty II. sjezdu: 37-38.

⁹¹ Program KSČM. In Dokumenty II. sjezdu: 40.

Přijatý program zvedl vlnu dalších vnitrostranických sporů. V důsledku jeho odmítnutí se znovu přijatí představitelé předlistopadové KSČ jako M. Štěpán či J. Obzina začali sdružovat kolem platformy Za socialismus, neboť přijaté dokumenty považovali za nekomunistické⁹² [Mareš 1999]. Vznik této platformy považoval J. Svoboda či J. Mečl za nebezpečný počín. Proti J. Svobodovi se však postavila nemalá část členů KSČM, např. místopředseda strany M. Grebeníček či Demokratické fórum komunistů. Uvnitř strany se zrodil nekomunistický proud, jehož hlavním představitelem byl a doposud je M. Ransdorf. Ten nepřipouštěl diskuzi o změně názvu strany a dosavadní způsob vedení J. Svobody označil za autoritářský. Snahou M. Ransdorfa bylo jistými filozofickými konstrukcemi skloubit úsilí komunistů o systémovou změnu s rozvojem demokratického potenciálu společnosti [Fiala 1999: 123].

3.4. Jasný směr

III. sjezd byl na základě žádosti řady základních organizací svolán 26. června 1993 do Prostějova. Sjezd se přihlásil ke kladenskému programu a zvolil pragmatika M. Grebeníčka do funkce předsedy strany. Tento sjezd více méně znamenal ukončení dosavadních vnitrostranických bojů o identitu KSČM a ustanovil její orientaci jako strany komunistického typu. M. Grebeníček měl určitý potenciál stranu sjednotit a namísto reformní a konzervativní alternativy

⁹² Tato platforma na začátku ledna 1993 vydala svou deklaraci, ve které prohlašovala: *Vycházíme z pokrokových tradic a pozitivních výsledků komunistického hnutí u nás a ve světě. Teoreticky navazujeme na marxismus, marxismus-leninismus a zobecnění zkušeností mezinárodního dělnického hnutí u nás a ve světě. V současnosti však usilujeme o tvorbu soudobé teorie vědeckého socialismu v nových sociálně ekonomických a mezinárodně politických podmínkách konce XX. a počátku XXI století... Oceňujeme úspěchy socialistické výstavby Čínské lidové republiky, Korejské lidové demokratické republiky, Vietnamské socialistické republiky a Kubánské republiky, jakož i úsilí dalších zemí při budování sociálně spravedlivé společnosti... Jsme otevřeným názorovým proudem v rámci KSČM (...). Podílíme se na uskutečňování politiky KSČM ve všech směrech při dalším upevňování a rozvíjení jejího komunistického charakteru. Veškeré naše snažení směřuje k tomu, aby každá organizace a každý její člen se stali aktivními stoupenci a činiteli renesance socialistického světového názoru z hlediska komunistických perspektiv (...). Proto jsme proti restauraci kapitalismu v naší zemi, proto jsme za socialismus!* [Naše pravda 1993b].

prosadil umírněné vnitrostranické směřování strany. Ze strany se postupně oddělily menší skupiny zastupující postkomunistický reformní proud, které nebyly spokojeny s jeho výsledky. Tak později vznikly subjekty jako Strana demokratické levice a Levý blok.⁹³ Zároveň byli ze strany vyloučeni hlavní protagonisté ultralevého, ortodoxně-komunistického názorového proudu, a to M. Štěpán a J. Obzina. Toto názorové spektrum se později sdružovalo ve Straně československých komunistů, která se poté přejmenovala na Komunistickou stranu Československa. *S touto stranou KSČM vztahy neudrží, její působení považuje za úmyslnou provokaci, nahrávající záměrům nejmilitantnější části pravicového spektra, která volá po zásazích proti levici a zejména proti KSČM.*⁹⁴

Již před sjezdem byla opětovně nastolena otázka změny názvu strany vedením strany, jež reprezentovali zejména J. Svoboda a J. Mečl, kteří si vysvětlovali program KSČM jako nekomunistický. Tudíž tento nekomunistický ráz programu a nekomunistická orientace strany celkově – dle jejich slov – vyžadovaly úpravu názvu strany.⁹⁵ Sjezd stvrdil zachování dosavadního názvu strany na základě vnitrostranické diskuze,⁹⁶ která probíhala od března do dubna 1993. Zatímco v některých okresních organizacích byla diskuze přijímána kladně, řada základních organizací v mnoha okresech ji jednoznačně odmítala. Hlavními závěry této vnitrostranické diskuze bylo, že 1. Všechny okresní organizace strany se přihlásily ke kladenskému programu. 2. Pro zachování celistvosti a soudržnosti strany se vyjádřila valná většina okresních organizací, základních článků i členů strany. 3. Všechny okresní organizace měly zájem na zachování Levého bloku a činnosti strany v jeho rámci. 4. Většina členů se

⁹³ Ve volbách však strana Levý blok a Strana demokratické levice nezískaly patřičnou podporu voličů. Později se sloučily v jednu ve Stranu demokratického socialismu [www.kscm.cz].

⁹⁴ www.kscm.cz.

⁹⁵ Zpráva ÚV KSČM o vývoji ve straně od II. sjezdu KSČM do III. sjezdu KSČM. In Dokumenty III. sjezdu: 5.

⁹⁶ Členům strany byly položeny čtyři otázky: 1. Jste pro změnu názvu strany? 2. Jste pro zavedení pojistky v přijímání bývalých vedoucích funkcionářů KSČM? 3. Jste pro vymezení působnosti platform ve straně? 4. Jste pro vymezení vztahu poslanců a strany?

vyslovlala pro zachování současného názvu.⁹⁷ 5. V řadě okresních organizací byly vysloveny kritické výhrady vůči činnosti předsedy strany, práci VV ÚV KSČM i práci ÚV KSČM. Pro zachování názvu strany se vyjádřil i okres Klatovy.⁹⁸ Klatovští komunisté výsledek komentují: *Klatovy byly nakonec pro zachování názvu strany. I když někteří chtěli změnit název, ale pokud chci dělat komunistickou politiku, tak se za to nemůžu stydět a musím to obhajovat pod pravým jménem.*⁹⁹ Další názor je takový, že název strany má určitý význam, *tady přece nejde o to, jestli se vztahuje k minulosti, ke KSČ, nebo ne, ale jaké má kořeny, vycházíme z marxistického učení.*¹⁰⁰ Jeden z funkcionářů Okresního výboru poznamenal: *To že se nám podařilo udržet v názvu přívlastek komunistická, je jedno z největších pozitiv, protože v jiných státech vypadlo slovo komunistická.*¹⁰¹ Naopak jedna členka prozradila, že sice tehdy hlasovala pro zachování názvu strany, *ale kdyby tenkrát ke změně došlo, možná by to bylo lepší pro současnost, že by ta strana přilákala víc mladých lidí.*¹⁰²

Dříve nastíněný vývoj tedy prokázal, že i přes úsilí vedení strany může početná „konzervativní“ členská základna brzdit proces reformace strany. Síla členské základny v určování porevolučního směřování strany je však v řadě studií často opomíjena. Zejména to, že pro úspěšné přežití strany hrál významnou roli, jak stranickoorganizační konzervatismus, tak i stabilita členské základny, kterou spojoval poměrně specifický typ kolektivní identity a zakořeněnost v historické identitě a komunistické tradici. Nebo se to alespoň tak jevílo

⁹⁷ V průběhu diskuze se část členů vyslovlala pro přejmenování strany, ale pro kladenský program, některé ZO KSČM odmítaly o změně názvu vůbec diskutovat, někteří členové konstatovali, že přijmou rozhodnutí sjezdu, někteří členové čekali na závěry sjezdu a na základě toho se rozhodnou o svém dalším členství.

⁹⁸ Zpráva Komise o vyhodnocení výsledků vnitrostranické diskuze. In Dokumenty III. sjezdu KSČM: 13-19.

⁹⁹ Funkcionář Klatovy B. J.

¹⁰⁰ Člen KSČM Klatovy L. D.

¹⁰¹ Funkcionář Klatovy K. M.

¹⁰² Členka KSČM Klatovy.

vnitrostranickým aktérům [Perottino, Polášek 2013: 16]. V případě, že byla členská základna zdrojem pro přežití a další fungování strany, pak zároveň omezovala potenciálnost jakékoliv změny. Perottino a Polášek [2013: 16-17] ji označují za spolehlivého ochránce ideologického a organizačního statusu quo. To ilustrují na dvou spolu souvisejících příkladech, a to vytváření platformy uvnitř strany jako změny organizační a nastolování myšlenky o změně názvu jako změny ideologické. Oba typy změn byly iniciovány vedením. Změnu proreformního vedení je tedy možné vnímat nejen jako koncepční krok stranické elity, ale také jako konformní přizpůsobení se žádosti členské základny jako rigidního voličstva [Kunštát 2011: 18]. Důvodem takového vyústění byl také fakt, že snahy o proměnu identity byly prosazovány bez pevné mocensko-organizační opory ve straně. Významnou roli hrál také fakt semknuté strany pod hrozbou jejího zákazu, což vedlo k výraznému posílení dogmatického křídla [Kunštát 2013: 188]. Důležité je také podotknout, že v organizační struktuře se strana v podstatě zřekla principu demokratického centralismu, který nebyl obnoven ani po pozdější recentralizaci KSČM, která souvisela s nástupem M. Grebeníčka [tamtéž: 186].

Nové vedení znamenalo, jak konec reformního proudu ve straně, tak i změnu dosavadního diskurzu. Neboť nynější potvrzování komunistického dědictví ostře kontrastovalo s tím, co strana proklamovala doposud od listopadových událostí. Pohled tohoto vedení jde podle Mayerové [2009: 96-97] proti duchu dekomunizačních zákonů, nový diskurz však nepovažuje za jakýsi návrat zpět, i když často čerpá z minulosti, ale „v nových podmínkách (národních i mezinárodních) vytváří stranickou paměť ve smyslu vztahu k minulosti vedený zájmy, které nesouvisejí s poznáním, ale s příkladem nebo s identitou“ [Mayerová 2009: 97].

Výrazná kontinuita členské základny mezi KSČ a KSČM zapříčinila, že na rozdíl od jiných středoevropských stran nemohla KSČM předlistopadový vývoj odsoudit se silnou razantností, jak bylo od nekomunistického okolí vyžadováno. Někteří autoři doslova hovoří o zajetí stranického vedení členskou

základnou [Balut, Cabada 2000: 68]. Nové stranické vedení (ať už J. Svoboda nebo M. Grebeníček) muselo neustále „kolísat“ mezi vnitřním a vnějším tlakem. Na straně jedné existovaly zájmy a představy členů, které spojovala předlistopadová minulost a na straně druhé požadavky mimostranického okolí. „Navzdory převažující mediální představě nemělo vedení strany v otázce „vyrovnání se s minulostí“ příliš velký manévrovací prostor. Řešení ani nemohlo být jiné než kompromisní“ [Perottino, Polášek 2013: 116]. Někteří členové nepopírají návaznost strany na předlistopadovou KSČ a vystopování vedení sami vnímají pouze jako *účelové a z taktických důvodů*.¹⁰³

Vnitrostranickou organizací se zabývají Dokumenty III. sjezdu, konkrétně koncepcí komunální politiky, zde je jako klíčová zdůrazněna potřeba většího propojení komunální politiky na práci parlamentu. Je podotýkáno, že centrum přípravy komunálních voleb v roce 1994 bude sice v místech samotných, ale role vedení bude i zde nezastupitelná.¹⁰⁴ Na základě této koncepce byly vypracovány Celorepublikové teze pro komunální volební programy,¹⁰⁵ neboť zásadní význam pro formování strategie komunální politiky KSČM má celkový charakter politiky, kterou chce strana v budoucnu provádět.¹⁰⁶ Fungování této praxe jasně potvrzuje OV KSČM v Klatovech, kde základem pro fungování okresní

¹⁰³ Členka KSČM Klatovy.

¹⁰⁴ Zpráva ÚV KSČM o vývoji ve straně od II. sjezdu KSČM do III. sjezdu KSČM In Dokumenty III. sjezdu: 12.

¹⁰⁵ Příklad některých tezí: 1. Vazba na celostátní a regionální politiku (postavení státní správy a samosprávy a decentralizace správy, spolupráce mezi obcemi, mezi regiony a regionů s centrem, rovnost šancí jednotlivých regionů a program podpory problémových oblastí), 2. Rozvoj místní samosprávy (odpovědnost práce zastupitelstva voličům, posílení postavení zastupitelstva ve vztahu k radě i ke státní správě), 3. Ekonomická základna místní správy (posílit vlastnictví obcí a rozvíjet podnikatelské činnosti obcí, zvýšit podíl místních poplatků a daní a zefektivnit kontrolu daňových úniků), 4. Podpora v nezaměstnanosti, 5. Právo na bydlení, 6. Zdravotní a sociální péče. 7. Postavení ženy (uznání a ochrana postavení žen-matek pečujících o dítě, azylová střediska pro ženy v těžké osobní situaci). 8. Školství a výchova mládeže (zachovat předškolní zařízení, zachovat kvalitu vyučování na ZŠ, vytvořit účinný systém příspěvků sociálně slabším na studium), 9. Ochrana spotřebitele, 10. Rozvojové investiční záměry (dopravní, technická a informační infrastruktura obce a regionu, koncepce řešení průmyslového a komunálního odpadu), 11. Veřejný pořádek a bezpečnost občanů [Celorepublikové teze pro komunální volební programy. In Dokumenty III. sjezdu: 32-33].

¹⁰⁶ KSČM a komunální volby. In Dokumenty III. sjezdu KSČM: 29.

organizace jsou pochopitelně programové dokumenty, vymezená témata, která se centru jeví jako problémová, taktika a strategie zvolená centrem a její striktní dodržování. V komunálních volbách v listopadu 1994 KSČM zaznamenala úspěch. Jak uvádí Zpráva ÚV KSČM, k dobrému výsledku v různých okresech přispěla často spíše stabilita politických orientací členů strany než konkrétní činnost organizací.¹⁰⁷ KSČM v těchto volbách nominovala největší počet kandidátů, i to svědčí o její schopnosti mobilizace členské a sympatizantské základny. Pozitivním důsledkem úspěchu těchto voleb je podle komunistů jednak vstup nových členů do KSČM, i přestože nebyl v tak velkém rozsahu, jaký by si strana přála a jednak jeho psychologické působení na členy a sympatizanty.¹⁰⁸

Avšak ani po prostějovském sjezdu se nedá hovořit o tom, že by strana byla homogenním subjektem. I v současnosti ve straně existuje několik názorových proudů. Žádný z nich však výrazně neovlivnil celkový ideologický profil strany.

Jeden proud tvoří tzv. ortodoxní komunisté. Někdy se také pojí s přívlastkem dogmatický, konzervativní, skalní či stalinistický. U veřejnosti tento proud vzbuzuje nejvíce pozornosti. Pro tuto skupinu je charakteristická oslava různých představitelů komunistických stran, režimů a ideologie, např. V. I. Lenina nebo J. V. Stalina, v českém prostředí především K. Gottwalda. Za události hodné oslavování považují například Velkou říjnovou socialistickou revoluci v roce 1917, únorové vítězství v roce 1948 či srpen 1968. V symbolické rovině jsou často uznávány soudobé komunistické režimy jako KLDR, Čína, Kuba či Vietnam. ... *samotný odkaz na tyto osoby a jejich činnost ze strany současné KSČM je nutno konkretizovat, individualizovat a hodnotit (v našem případě by se dalo hovořit o osobě K. Gottwalda), zda se jedná o glorifikaci jejich zločinných činností a aktivit, či aktivit jiných, které takto označit*

¹⁰⁷ Zpráva ÚV KSČM IV. sjezdu KSČM o činnosti strany v období po III. sjezdu. In dokumenty IV. sjezdu: 38.

¹⁰⁸ Tamtéž: 40.

*jednoznačně nelze.*¹⁰⁹ Jsou to „ti, kteří lpějí na komunistických totalitních tezích z předlistopadových časů a na politické „důslednosti““ [Drda, Dudek 2006: 62]. Drda a Dudek [2009: 62] odhadují, že takto orientovaných politiků a jejich stoupenců (členů strany a případně voličů) je kolem 50 – 70 %. Příznivci a představitelé ortodoxního proudu by se ovšem takto neoznačili. Sami se považují za jediné pravé komunisty [Fiala 1999: 223]. Do tohoto proudu patří jednoznačně M. Semelová, která často pobuřuje veřejnost některými svými projevy, dokonce poslankyni hrozilo trestní stíhání za své výroky, jež se týkaly např. M. Horákové či srpnových událostí 1968. Přičemž M. Semelová zpochybňovala, že by přiznání M. Horákové byla vynucená. A k srpnu 1968 se vyjádřila následovně: *Já bych to v žádném případě nenazvala okupací. Nazvala bych to internacionální pomocí, která ale nám jako komunistické straně přinesla do budoucna mnohé problémy s tím, jak se lidé dívali na komunistické hnutí.*¹¹⁰

Další skupinou jsou tzv. neokomunisté, nebo také reformisté. Jejimi představiteli jsou například J. Dolejš a M. Ransdorf. Tento proud se od ostatních odlišuje například tím, že podporuje vstup České republiky do Evropské unie. J. Dolejš rovněž často připomíná, aby se KSČM ještě důrazněji než dřív omluvila za zločiny spáchané v letech 1948 – 1989. Ransdorf hovoří o pojmu „neokomunismus“, přičemž zdůrazňuje návrat ke kořenům spravedlivé společnosti a „nevnucovat ji lidem násilím“ [Drda, Dudek 2006: 61].

Třetí skupinu tvoří takzvaní pragmatici, jedná se většinou o poslance a vysokou reprezentaci. Nejvýznamnějšími postavami jsou M. Grebeníček či V. Filip. „Jsou to mocnější praktici, velmi dobře si uvědomují, jaké možnosti jim KSČM poskytuje, ale zároveň vědí, že ještě větší šance do budoucna by jim dala spolupráce se sociálními demokraty (...). Jejich názory jsou pružné, podle potřeby „dialekticky“ proměnlivé, ovšem jen tak, aby to členskou základnu neúnosně nepopudilo“ [Drda, Dudek 2009: 62].

¹⁰⁹ Znalecký posudek 2011: 29.

¹¹⁰ Hyde Park 13. 2. 2014.

3.5. Síla komunistické identity

Přes existující názorové proudy strana vystupuje jako jednotný subjekt, jež má ambice stát se významnou levicovou a zároveň akceschopnou stranou, která usiluje o dosažení svého cíle, kterým je přeměna společenského systému.

IV. sjezd KSČM konaný 2. prosince 1995 v Liberci potvrdil nastoupenou linii stabilizované strany i souhlas členské základny se strategií a programatikou započatou po III. sjezdu. *Liberecký sjezd byl sjezdem konsolidované, jednotné strany, která překonala krizi.*¹¹¹ Tento sjezd přijal „Politickou deklaraci IV. sjezdu“, ve které strana prohlašuje, že: *Programovým cílem KSČM je zásadní přeměna společenského systému směrem k socialismu. Socialismus musí vycházet ze současných podmínek, možností a úkolů, musí se poučit z minulých zkušeností. Nepřipustí opakování toho, co vedlo ke stagnaci a porážce.* KSČM hovoří o dvou základních etapách, ve kterých bude formovat podmínky, za nichž bude umožněn přechod k socialismu. V první etapě musí dojít k zadržení posunu doprava a vytvoření silné a stabilní levicové vlády, která se bude opírat o podporu odborů, zájmových organizací či občanských iniciativ. Součástí druhé etapy by bylo vytvoření a podpora různých forem samosprávného vlastnictví zaměstnanců, družstev, drobných vlastníků, obcí, regionů i dalších sdružení občanů, zvýraznění úlohy rad zaměstnanců a odborů při řízení soukromých a státních podniků, reforma parlamentního systému i obecní a regionální samosprávy.

Taktéž se dočítáme, že: *KSČM se přes všechny problémy stala dostatečně silnou, aby vkročila do blížícího se 21. století s reálnou a přitažlivou alternativou společenského vývoje a byla schopná ji prosazovat. V KSČM na rozdíl od jiných levicových subjektů české politické scény jsou programové cíle jednoznačně antikapitalistické, metodologie důsledně marxistická a vnitrostranický život vysoce demokratický. Na praktických zkušenostech jsme se přesvědčili, že vědecká teorie, jejíž základy položili K. Marx a B. Engels a k jejímu rozvoji výrazně přispěl i V. I. Lenin, je schopna nám i nadále poskytovat pravdivý obraz*

¹¹¹ Zpráva ÚV KSČM o činnosti KSČM v období po IV. sjezdu v Liberci, prosinec 1995-1999: 2.

o světě a společnosti a je plně slučitelná s moderními vědeckými poznatky. Komunistem KSČM rozumí naplnění odvěkých snů lidstva po pokroku a sociální spravedlnosti a podmínku udržení a rozvíjení humanisticky zaměřené civilizace, dále pak společenské hnutí směřující ke skutečnému osvobození člověka i komplex hodnot a způsob života odpovídající tomuto cíli.¹¹²

Na IV. sjezdu byla také předložena zpráva „Úvod do analýzy příčin 17. 11. 1989.“¹¹³ „Svým obsahem, tak vylíčením historie zapadá do dlouhé tradice propagandistických textů KSČ“ [Mayerová 2009: 98]. Rozboru této listiny se podrobně věnovala F. Mayerová [2009]. V dokumentu je analyzován vývoj socialismu od druhé poloviny 40. do 90. let. Dozvídáme se, že *období 1948 – 1989 stále patří přes všechny kritické výhrady k nejlepším stránkám historie českého a slovenského lidu, přičemž dnes je dílo několika generací ostouzeno jako jakási „zločinná éra“ a zastánci socialistické alternativy zatlačeni do role odsuzované a znevažované menšiny.*¹¹⁴ Příčiny krize socialistického systému komunisté spatřují za prvé ve vnitřních a objektivních faktorech, jako byl nedokonalý systém vlastnických vztahů, za druhé ve faktorech vnitřních a objektivních, přičemž se jedná o postupnou ztrátu odpovědnosti části řídicího a politického aparátu vůči občanům, zejména vůči pracujícím, a konečně i ve vnějších faktorech, a to stálém, promyšleném, dobře organizovaném a koordinovaném nátlaku kapitalistických států a jimi podporovaných odpůrců socialismu. Krizi strany připisují opotřebením moci, degeneraci řídicího aparátu, jenž byl příliš byrokratický, odcizený a odříznutý od reality a od základny. To vše v souvislosti s vazbou na SSSR bylo rovněž jednou příčinou krize systému v Československu.

Komunisté v dokumentu odsuzují vykonstruované soudní procesy 50. let, ale zároveň upozorňují, že byly jakousi odpovědí na vnější a vnitřní tlaky. Za dvě

¹¹² Politická deklaráce IV. sjezdu KSČM; 1995: 105-107.

¹¹³ III. sjezd uložil obnovu prací „na zpracování analýzy příčin listopadu 1989 a následujícího vývoje ve straně, včetně analýzy poválečného vývoje v ČSSR“ [Dolejš 2014].

¹¹⁴ Úvod do analýzy příčin 17. 11. 1989. 1995. In Mayerová 2009: 99.

zásadní krizová období považují léta 1968 a 1989. Je zde odsouzena intervence vojsk Varšavské smlouvy a vůbec vměšování Sovětského svazu. Což bylo možnou příčinou zakonzervování chyb v československém systému a tím pádem přerušení jakýchkoliv snah o další vývoj. Příčiny listopadových událostí přikládají těmto faktorům: zesílení vnějšího tlaku a finanční i logistické podpoře disidentů, přímému zásahu zpravodajských služeb, selhání politického vedení a zradě ostatních. Velký význam přikládají *vyostření zájmové difference a orientace jednotlivých sociálních skupin, z nichž mnohé již neměly se socialismem nic společného*.¹¹⁵ Listopadové události v tomto dokumentu však nepovažují za revoluci, nýbrž za státní převrat. Analýza také obsahuje postoj komunistů k vývoji společnosti po roce 1989. V první řadě zdůrazňuje, že mýtus o čtyřiceti letech devastace je historickou lží a společenský a hospodářský marasmus stejně jako likvidace česko-slovenské jednoty jsou plody listopadu 1989. Díky odhodlání členů, kteří ve straně zůstali i navzdory kampaním proti komunismu, strana nezanikla. Vývoj strany se zrcadlí po vzoru vývoje společnosti, po několika letech se ve straně utvořila majorita, která vytlačila extremisty na okraj a je podporována základnou, jejíž členové nevykonávali žádnou odpovědnou funkci a byli schopni kriticky posuzovat bývalý systém [Mayerová 2009: 100-101]. V období mezi léty 1994 – 1996 komunisté zvolili vůči tehdejší vládní koalici a polistopadovému vývoji nekompromisní rétoriku.

IV. sjezd také přijal návrh na podobu volebního programu KSČM pro volby do Poslanecké sněmovny ČR v roce 1996. Volební program pro léta 1996-2000 měl název „Socialismus – šance pro budoucnost“. V programu se v hodnocení současného stavu společnosti dočítáme, že jsou *svoboda a demokracie jen pro bohaté, byrokracie pro všechny, vidíme růst zločinnosti, korupce a prostituce, omezování občanských a sociálních práv*.¹¹⁶

V roce 1996 strana získala 10,33 % hlasů od voličů [Volby do Poslanecké sněmovny 1996]. *Ve volbách si sice strana uchovala stabilní okruh voličů, ale*

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ Volební program KSČM 1996-2000.

*nedařilo se dosahovat výraznějších výsledků, jak se předpokládalo v závěrech IV. sjezdu KSČM (...). Desetiprocentní hranice byla zřejmě základní mezí, dosažitelnou díky stabilitě a věrnosti jádra členů a příznivců.*¹¹⁷ K poklesu hlasů došlo ve všech okresech [tamtéž]. Pokles volebních hlasů byl zjevně způsoben výrazným nástupem ČSSD.

Období mezi IV. a V. sjezdem považují komunisté za etapu pokračujícího procesu proměny strany, jak obnovy, tak i posilování jejích pozic. Strana si uvědomuje a zmiňuje pokračující vnitřní problémy, jako je například vysoký věkový průměr členské základny, zhoršování přístupu k informacím v některých organizacích či snižování aktivity a dílčí ztráty ve volbách. Naopak se zpomalil pokles členské základny a KSČM v českém politickém systému stabilizovala své postavení. Vzrůst celkového vlivu strana mimo jiné přikládá vzrůstajícímu sociálnímu napětí i zklamání z politik polistopadových vlád. Strana si nadále zachovává komunistický charakter. Komunisté vyzdvihují, že si dokázala uhájit svou jednotu proti rozbíječským pokusům, proti snahám o její sociáldemokratizaci i proti dogmatickému voluntarismu.¹¹⁸ Ve „Zprávě ÚV KSČM“ se dočítáme, že pozice KSČM *se posiluje, stává se jednou z určujících sil české politické scény.*¹¹⁹

Mimořádné volby do Poslanecké sněmovny proběhly 19. – 20. června 1998. Do předčasných voleb komunisté vstupovali s heslem „Jiní o lidech, my s lidmi“. KSČM se začala viditelně zaměřovat na témata zahraniční politiky. *Za zvláště nedůstojnou považovala tuto politiku ve vztahu k USA a k Německu,*¹²⁰ jednalo se zejména o nesouhlas s Česko-německou deklarací a politikou odporu proti vstupu České republiky do NATO a jeho rozšiřování. V těchto volbách

¹¹⁷ Zpráva ÚV KSČM o činnosti KSČM v období po IV. sjezdu v Liberci, prosinec 1995-1999: 33-39.

¹¹⁸ Zpráva ÚV KSČM o činnosti KSČM v období po IV. sjezdu v Liberci, prosinec 1995 – prosinec 1999: 1.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Zpráva ÚV KSČM o činnosti KSČM v období po IV. sjezdu v Liberci, prosinec 1995 – prosinec 1999: 54.

získala KSČM 11,03 % hlasů [Volby do Poslanecké sněmovny 1998]. Po těchto volbách se KSČM stala opozicí vůči jednobarevné menšinové vládě ČSSD, což znamenalo posílení jejího opozičního potenciálu. Rovněž díky opoziční smlouvě ztrácela ČSSD značné množství voličů, kteří tehdy dávali přednost KSČM, a tak v polovině roku 1999 došlo k silnému nárůstu preferencí KSČM.

Komunální volební programy v roce 1998 byly opětovně sestavovány na základě tzv. Celorepublikových tezí volebního programu pro volby do zastupitelstev v obcích. Kandidáti KSČM získali podle volebních stran ve volbách do všech typů zastupitelstev třetí nejvyšší počet hlasů, a to 13,58 %.¹²¹

V lednu 1999 proběhla Programová konference, která měla význam pro předsjezdovou ideovou diskuzi. Podle komunistů v první řadě pomohla dát diskuzi jasnější směr.¹²² Na počátku roku byla dokonce M. Grebeníčkem nastíněna možnost změny názvu strany. Již před sjezdem byla – po nesouhlasných reakcích členské základny – nastolená otázka považována za nepřijatelnou.¹²³ Své komunistické cítění strana obzvlášť prokazovala při kritice zásahů NATO v Jugoslávii [Fiala 1999: 135].

V. sjezd KSČM se uskutečnil v termínu 4. – 5. prosince 1999 ve Žďáru nad Sázavou. Sjezd potvrdil komunistickou identitu strany a přijal následující dokumenty: „Program obnovy (programový dokument V. sjezdu)“, „KSČM na přelomu tisíciletí“ a „Lepší cesta pro naši zemi (prohlášení k občanům)“. Dokumenty jsou kritikou současného stavu společnosti, kde podle komunistů převládá hluboká ekonomická, politická, ekologická, tak i morální krize, přičemž komunisté nabízejí cestu z této krize ven. Dočítáme se, že: *S vývojem společnosti je nespokojena převážná část naší populace. KSČM se profilovala jako hlavní opoziční síla s uceleným programem změny a překonáním současné společenské krize. KSČM se v této době staví do pozice konstruktivní opoziční strany, která je ochotná a schopná se spojovat s jinými politickými stranami. Cílem komunistů*

¹²¹ Tamtéž 46.

¹²² Tamtéž 71.

¹²³ www.kscm.cz.

je prosazení silné sociální politiky. KSČM se vypořádala *s minulostí, a to důsledně analyticky, jak přísluší straně vysoké politické kultury. Jednoznačně jsme odmítli deformace, které diskreditovaly myšlenku socialismu, současně hájíme vše, co lidé v dřívějších podmínkách sociálních jistot prací vytvořili a co jim bylo po listopadu 1989 odcizeno. Program KSČM vyjadřuje dlouhodobou orientaci na utváření moderní socialistické společnosti.*¹²⁴ V. sjezd se podle komunistů tak stal utvrzením konsolidačního vývoje ve směru modernizující se neokomunistické strany.

Ve zprávě ÚV KSČM o činnosti KSČM v období po V. sjezdu KSČM se dozvídáme, že primární snahou strany bylo vstoupit do vědomí občanů jako stabilní součást politického spektra, která se chce stát pevnou a vlivnou silou, kterou nebude možné obcházet. Tento záměr KSČM ve zprávě považuje za splněný. *KSČM své právo na existenci nejen uhájila, ale potvrdila i svůj narůstající vliv.*¹²⁵ Dále se v tomtož dokumentu dočítáme, že komunisté odmítají předstírat, že KSČM je stranou bez minulosti. Domnívají se, že strana úspěchu dosahuje proto, že dokáže reagovat na proměňující se společenské podmínky, mění se a hledá nové způsoby při zachování své komunistické identity.¹²⁶ KSČM – jak se píše v této zprávě – nezměnila a nepovažovala za potřebné zásadně měnit svůj vztah k činnosti KSČ. Komunisté nezměnili svůj název, poněvadž nepovažují za možné principiálně měnit svou identitu, neboť *podstata komunistického hnutí je trvalá, přesahuje hranice minulosti i přítomnosti.*¹²⁷ Výraznou podporu KSČM znamenal úspěch strany v krajských volbách v roce 2000, kde KSČM předstihla ČSSD.

Do voleb do Poslanecké sněmovny PČR v roce 2002 KSČM vstupovala s volebním programem „S lidmi pro lidi“. V tomto programu se strana zaměřila

¹²⁴ KSČM na přelomu tisíciletí. In Dokumenty V. sjezdu KSČM: 1999.

¹²⁵ Zpráva ÚV KSČM o činnosti KSČM v období po V. sjezdu KSČM. In Obsahové materiálu VI. sjezdu KSČM: 8.

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Tamtéž 12.

na tři hlavní témata: na lepší životní podmínky občanů, na dynamický rozvoj české ekonomiky a na rozvoj demokracie, samosprávy i odpovědnou roli státu.

Co se týče případného vstupu do EU, KSČM požaduje vypsaní a schválení zákona o referendu.¹²⁸ Ve stanovisku ke vstupu do EU však KSČM jednotně nevystupuje, objevuje se zde určitá rozpolcenost, přičemž konzervativní, neboli nacionalistická platforma vstup do EU odmítá, naopak levicově liberální křídlo by ho uvítalo. V těchto volbách komunisté získali 18, 51 % hlasů, což znamená, že se pro KSČM vyslovil nadprůměrný počet voličů. Počet poslanců tak narostl z 24 na 41 [Volby do Poslanecké sněmovny 2002], to komunisté později označují za značné zvýšení prestiže a také síly i vyjednávacích pozic klubu. *Konečně začalo, právě díky naší větší síle, prolamování bariéry izolace KSČM na politické scéně.*¹²⁹

V období mezi V. a VI. sjezdem KSČM zůstala nejmasovější stranou. Přes nepříznivý vývoj ve struktuře členské základny bylo ve straně více než 28 tisíc členů do 60 let.¹³⁰ Za prioritu následujícího VI. sjezdu si komunisté stanovili zvýšení autority strany ve společnosti a její posílení v mezinárodním měřítku.¹³¹ Mezi svými ambicemi však strana nezmiňuje převzetí moci, ale spíše získání pozic a posílení vlivu jak na regionální, tak i národní úrovni.

U příležitosti výročí vítězství nad fašismem se ve dnech 8. – 9. května 2004 v Římě konal ustavující sjezd Strany evropské levice.¹³² Účastníkem sjezdu byla i Komunistická strana Čech a Moravy, která se však nestala jedním ze zakládajících členů. KSČM se postavila proti požadavku zahrnout do stanov

¹²⁸ Volební program KSČM 2002-2006.

¹²⁹ Zpráva o činnosti klubu KSČM v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR pro VI. sjezd KSČM. In Dokumenty IV. sjezdu: 63.

¹³⁰ Zpráva ÚV KSČM o činnosti KSČM v období po V. sjezdu KSČM. In Obsahové materiálu VI. sjezdu KSČM: 40.

¹³¹ Tamtéž 50.

¹³² Jedná se o evropskou stranu, jejímiž členy jsou ve valné většině eurokomunistické strany. Strana evropské levice zdůrazňuje odpor ke kapitalismu, ale zahrnuje i stalinismus. Česká republika má zde svého zástupce, a to Stranu demokratického socialismu. KSČM je jen pozorovatelem.

„nepřijatelnost stalinistických praktik,“ na kterých trval F. Bertinotti z italské Partito della Rifondazione Comunista. Čeští komunisté však neúspěšně prosazovali formulaci, odsuzující „nedemokratické praktiky a zločiny ve jménu socialismu“ a prozatím se členy strany nestali [Balík 2004].

Na dny 15. – 16. května 2004 byl do Českých Budějovic svolán VI. sjezd KSČM. Strana přijala několik usnesení, které se týkaly mládeže, společenských problémů, voleb, ale i vnitrostranických témat. Strana přijala dokument „Naděje pro Českou republiku,“ kde KSČM za základní programový cíl označila socialismus, tedy *demokratickou společnost svobodných, rovnoprávných občanů, společnost politicky a hospodářsky pluralitní*.¹³³ M. Grebeníček byl opětovně potvrzen ve funkci. Na tomto sjezdu se komunisté rozhodli zachovat personální i programovou kontinuitu. Nezvolení M. Ransdorfa a V. Balína můžeme považovat za neúspěch reformní platformy uvnitř strany.

Od června 2004 působí čeští komunisté v Evropském parlamentu. KSČM má zde své zástupce, kteří patří do frakce radikální levice, která sdružuje komunisty a demokratické socialisty v politickém seskupení Evropská sjednocená levice a Severská zelená levice. Po prvních volbách v roce 2004 měla KSČM v Evropském parlamentu šest svých představitelů. To taktéž posílilo pozici KSČM i na domácí scéně.

Od 1. října 2005 se stal po Grebeníčkově rezignaci předsedou strany V. Filip. Otočíme-li se zpětně za působením M. Grebeníčka ve funkci předsedy strany, kterou zastával více než dvanáct let, můžeme jej shrnout následovně: jak již bylo v předchozím textu zmíněno, pragmatická orientace M. Grebeníčka pro stranu znamenala vypořádání se jak s reformní snahou J. Svobody, tak i ortodoxnějšími formami. Během Grebeníčkovy vedení došlo k poměrné stabilizaci strany i na politické scéně, KSČM ve volbách do Poslanecké sněmovny dosahovala zisků, které odpovídaly třetí nejsilnější parlamentní straně. Období mezi léty 1999 – 2004 jsou některými označovány jako „tučná léta“ pro KSČM [Holubec 2007]. Oproti J. Svobodovi kladl M. Grebeníček důraz na kontinuitu

¹³³ Naděje pro Českou republiku. In Dokumenty VI. sjezdu.

klíčových částí politické identity strany. Akcentoval tak význam stranické organizace a prosadil vidinu sevřenější strany v protikladu k jejímu rozmělnění do širšího transformovaného projektu po vzoru slovenské SĎL nebo dalších stran v bývalém východním bloku [Perottino, Polášek 2013: 115]. V rámci KSČM je M. Grebeníček zařazován do tzv. pragmatického proudu, už jen díky svým ambivalentním postojům. Na straně jedné straně je jeho rétorika umírněná a konstruktivní. Příkladem může být vystoupení na V. sjezdu roku 1999, kde M. Grebeníček deklaroval oproštění se od minulých praktik, které přžívají do současnosti i od nostalgického vzpomínání na předlistopadové období. Naopak v projevech určených pouze pro členskou či sympatizantkou základnu volí rétoriku radikálnější, jež je zpravidla obhajobou předchozího režimu.

3.6. Otázka modernizace strany

Ve volbách v roce 2006, které se konaly 2. – 3. června KSČM získala 12,81 % hlasů, což znamená, že se jí nepodařilo obhájit výsledek z roku 2002 [Volby do Poslanecké sněmovny 2006]. Rok 2006 nebyl pro KSČM nikterak příznivý, utrpěla porážku, jak ve volbách parlamentních, tak i senátních. Výsledky komunálních voleb rovněž nebyly pro stranu ničím výjimečným. „Začíná být jasné, že tyto porážky nejsou pouze dílčí, ale mají systémový charakter“ [Holubec 2007]. Po neúspěšném roce 2006 dochází k opětovné debatě o potřebě modernizace strany a o tom, zda je KSČM vůbec schopná sama sebe modernizovat a oslovit tak širší voličstvo.

S. Holubec [Dolejš, Holubec 2007] hovoří o dvou situacích, za kterých je možné si modernizaci strany představit. Za první se jedná o volební porážku, která by mohla nastítnit potřebu určité změny. Přičemž konstatuje, že volební porážka v roce 2006 však k žádné změně ani k pokusu o reformy nevedla. Jako důvody uvádí, že tato porážka zřejmě nebyla dostatečně silná, nebo naopak mohla vést k psychologickému semknutí řad v období krize. Jako třetí důvod

uvádí, že nebylo evidentní, kdo ji zapříčinil. Stalinisté, jež odmítali stranu reformovat, či naopak reformátoři, kteří z ní dle stalinistů udělali „béčko sociální demokracie“? Druhou situací by mohlo být přizvání KSČM k účasti na vládnutí, a to ze strany ČSSD. Ovšem za předpokladu, že dojde ke splnění několika reformních kroků jako například distancování se od minulosti či akceptování členství České republiky v NATO. Na jedné straně si je však strana dobře vědoma určitých rizik těchto kroků, jak tomu bylo například v Německu či Francii, přičemž účast na vládě znamenala pozdější prohru pro krajní levici. Pokud by však touha po exekutivě nad strachem z porážky zvítězila, jednalo by se spíše o čistě pragmatickou modernizaci, tvrdí Holubec [Dolejš, Holubec 2007]. Ta by se ovšem s největší pravděpodobností nepřibližovala radikální levici západoevropského typu, nýbrž ke staré sociálně demokratické levici, což by opět pro ni mohlo znamenat konec v českém parlamentu. J. Dolejš si uvědomuje, že *modernizační strategie je ale v každém případě pro KSČM nutností. Jinak se strana nevypořádá s vlastní přestárlostí, ani s podstatnými změnami (ve svém) okolí. K úvaze je, zda budeme zavádět nezbytné změny postupně a nebo s větší razancí* [Dolejš, Holubec 2007].

Další, tedy VII. sjezd KSČM se konal ve dnech 17. – 18. května 2008 v Hradci Králové. Podle J. Dolejše neměl být *sjezdem nějakých programových kotrmelců*, přičemž měl vytvořit *základy pro perspektivu kvalitní obměny funkcionářské garnitury* [Dolejš, Holubec 2007]. Sjezd schválil několik deklarácí, prohlášení i rezolucí, která nám již nastíní hlavní témata a orientaci strany. Například se jedná o „Deklaraci VII. sjezdu KSČM k mládeži“, „Prohlášení VII. sjezdu KSČM k živnostníkům, malým a středním podnikatelům“, „Rezoluci VII. sjezdu KSČM proti radarové základně USA na území České republiky“, „Rezoluci VII. sjezdu KSČM k dopadům reformy veřejných financí“, „Deklaraci o socialismu“, „Výzvu VII. sjezdu KSČM radikální levici Evropy“ či „Výzvu delegátů sjezdu KSČM všem členům a sympatizantům ČSSD“. Ve funkci předsedy byl potvrzen V. Filip, který byl často označován za pragmatičtějšího politika než jeho předchůdce, avšak za jeho

dosavadního působení nedošlo k žádnému výraznému posunu komunistické identity. Podle komunistů na tomto sjezdu KSČM navázala *pouze na pozitivní stránky minulosti*.¹³⁴

Osvědčeným tématem KSČM stává stále výrazněji kritika kapitalismu a volání po obnovení socialistické neboli sociálně spravedlivé společnosti: *My, komunisté, jsme přesvědčeni, že globální kapitalismus ze své povahy lepší být nemůže. Společnost, která vykupuje blahobyt menšiny lidí bídou většiny, ztrácí své historické opodstatnění. Je na čase, aby odešla ze scény (...). Ve druhé polovině minulého století se vytvořila situace, kdy naplnění myšlenek sociálně spravedlivé společnosti bylo na dosah. Vlivem mnoha historických okolností se však první pokus o socialismus nepodařilo postavit na trvalé základy (...), na tuto zkušenost chceme navázat a nedostatky překonat*.¹³⁵ V jiném dokumentu strana uvádí, že: *Socialismus nemůže být prostým popřením kapitalismu, ale jeho překonáním. Socialismus dědí po kapitalismu rozvinuté výrobní síly, jejich technické a organizační formy, civilizační výdobytky, kulturní a umělecké hodnoty (...). V soudobém kapitalismu se prosazuje globální nadvláda superburžoazie, nadnárodní korporace svými sítěmi opřádají planetu a rychle se rozvíjí technologická a informační revoluce*.¹³⁶ Proti pravicové vládě vystupuje komunistická strana v tomto období s hesly typu: *Občané, neohrožují vás komunisté, ale tuneláři, bezohlední spekulanti a jejich političtí představitelé!*¹³⁷

Za bezprostřední cíle sjezd stanovil například obranu demokracie a suverenitu ČR, obranu sociálního státu, zastavení církevních restitucí, tak i amerického radaru a vysílání českých vojáků do zahraničních misí v zájmu USA. KSČM *trvale odmítá existenci cizích vojenských základen na území jiných států, včetně pobytu cizích vojsk a zásadně nesouhlasí s bilaterální smlouvou mezi ČR a*

¹³⁴ Leták KSČM Stop reformám, které škodí nám všem.

¹³⁵ Jiný svět je možný, Deklarace o socialismu. In dokumenty VII. sjezdu.

¹³⁶ Socialismus pro 21. století. In Dokumenty VII. sjezdu: 2.

¹³⁷ Leták KSČM stop reformám, které škodí nám všem.

USA.¹³⁸ Za dlouhodobý cíl strana předkládá *překonání kapitalismu, který ohrožuje lidskou civilizaci a zhoršuje životní podmínky většiny občanů, a to demokratickým a humánním způsobem, s podporou většiny občanů.*¹³⁹ V podmínkách restaurovaného kapitalismu si však KSČM udržuje svou autoritu, protože si udržela identitu radikální strany usilující o sociálně spravedlivou společnost.¹⁴⁰

Co se ekonomiky týče, tak za ekonomickou základnu socialismu KSČM považuje společenské vlastnictví. *Socialistická ekonomika v našem pojetí bude tržní ekonomickou se strategickým plánováním, usměrňovanou k zabezpečení společenských priorit a opírající se o kontrolu rozhodujících pozic v národním hospodářství.*¹⁴¹

V dokumentu „Výzva VII. sjezdu KSČM radikální levici Evropy“ komunisté hovoří o myšlence jednotné radikální levice v Evropě. *„Proto se obracíme na radikální levici celé Evropy: Spojme své síly od Atlantiku až po Ural! (...) Spojme své síly, dokud je čas! Změňme je v politickou sílu, jež zastaví i globálně propojený kapitál!“* (Výzva VII. sjezdu KSČM radikální levici Evropy).

V některých vyjádřeních komunistické strany však nepřestává panovat určitý rozpor, mezi tím, že strana nikdy nezměnila svou identitu, ale zároveň hovoří o vlastní historii a vlastních zkušenostech naprosto odlišných od doby před rokem 1989. To např. dokazuje následující citace z projevu V. Filipa: *...kráčíme za obnovením důvěry ve společnosti. Nezměnili jsme svůj název, identitu a směřování k sociálně spravedlivé společnosti“* (...) *„Máme již nejenom svoji vlastní tvář, ale i svoji vlastní historii, odlišnou od historie dolistopadové, máme své vlastní zkušenosti a představy o budoucnosti.“*¹⁴²

¹³⁸ Rezoluce VII. sjezdu KSČM proti radarové základně USA na území ČR.

¹³⁹ Leták KSČM stop reformám, které škodí nám všem.

¹⁴⁰ Jiný svět je možný, Deklarace o socialismu. In dokumenty VII. sjezdu.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Projev V. Filipa na VII. sjezdu Komunistické strany Čech a Moravy.

Do voleb v roce 2010 vstupovala KSČM s programem, který byl reakcí na reformy pravicové vlády M. Topolánka a dopady světové finanční a hospodářské krize. *Nedejte se ovlivňovat strašákem komunismu a návratu před listopad 1989, kterým mávají dnešní zbohatlíci a kariéristé. KSČM přejímá z minulosti jen to pozitivní, dávno se poučila z dřívějších chyb a deformací.*¹⁴³ V programu komunisté opět nabízejí, sociální jistoty a řadu jednoduchých řešení současných problémů.

Předchozí čtyřleté období vnímala jak strana, tak i její pozorovatelé jako složitou etapu vývoje. Jednak díky sílícímu antikomunismu podporovaného vládní garniturou a jeho snahou stranu zdiskreditovat a *kriminalizovat*¹⁴⁴ a jednak zásadnímu oslabení pozic KSČM na parlamentní úrovni, neboť se z pozice třetí nejsilnější strany Poslanecké sněmovny posunula na čtvrté místo¹⁴⁵. Ve volbách 2010 do Poslanecké sněmovny ČR komunisté získali 11,27 % hlasů [Volby do Poslanecké sněmovny 2010]. Strana sice obhájila počet mandátů a volební výsledky byly sice důkazem stability voličské základny, ale jedná se o propad zhruba o 100 tisíc hlasů. Tento volební výsledek by měl být pro KSČM jasným, však ne zrovna příznivým signálem, neboť jako protestní strana nedokázala ve svůj prospěch využít okolností, které jí jako komunistické straně přímo nahrávají, tj. ekonomická krize či ztráta sociálních jistot [Kunštát 2013: 216]. Po těchto volbách KSČM přišla i o post místopředsedy Poslanecké sněmovny.

¹⁴³ Volební program KSČM 2010-2014.

¹⁴⁴ Vláda ministroví vnitra v červenci 2011 uložila vypracovat návrh na pozastavení činnosti KSČM. Ministerstvo si nechalo vyhotovit analytické posudky odborníky na extremismus. Ani jeden posudek pozastavení činnosti nedoporučil [Ministerstvo vnitra ČR 2011].

¹⁴⁵ Zpráva ÚV KSČM o činnosti strany v období od VII. do VIII. sjezdu KSČM: 1-3.

3.7. Současná tvář strany a její další směřování

Na dosavadní vývoj strany můžeme nahlížet tak, že od ukončení vnitrostranických sporů a určení jasného směru KSČM se orientace strany utváří na ostré kritice polistopadového vývoje. To jasně dokumentuje VIII. sjezd strany a jím přijaté dokumenty i vystupování a názory jejích členů.

VIII. sjezd KSČM se konal 19. – 20. května 2012 v Liberci. Post předsedy strany obhájil V. Filip. Dalšími kandidáty byli S. Grospič a M. Juroška. Sjezd stvrdil dosavadní programovou orientaci strany. Za hlavní cíle mezi VIII. a IX. sjezdem si komunisté stanovili například porážku Nečasovy vlády, vypsání nových voleb, zastavení prováděných restitucí církevního majetku, zpracování státního protikorupčního programu, bezplatnou zdravotní péči v souladu s Listinou základních práv a svobod, bezplatné studium na vysokých školách, pomoc mladým rodinám či zastavení důchodové reformy.¹⁴⁶

Dlouhodobým cílem KSČM je – jak sama opakovaně deklaruje – sociálně spravedlivá společnost – socialismus. *Svět za více než sto šedesát let, které uplynuly od vize Marxe, Engelse a těch, kteří je následovali, od V. I. Lenina až po současné představitele komunistického hnutí, se sice změnil, komunismus a jeho první fáze – socialismus je však stále aktuálním a humánním cílem lidstva. Jen se bude lišit od představ z 19. století. To se týká i cest k němu.*¹⁴⁷ Přejít k socialismu vidí komunisté jako novou formu sociální revoluce, v níž *občané musí donutit vládnoucí struktury, aby přijaly demokratická pravidla hry a nepokoušely se sáhnout ke zbraním.* Předpovídají, že tato sociální revoluce bude mít dvě etapy, přičemž první bude fází, kdy bude ještě existovat poměrně silný kapitalistický sektor, a druhá, kdy začne být socialismus dominantní.¹⁴⁸

Pojem revoluce bývá často spojován se zásadní změnou politického režimu zdola, doprovázenou zpravidla násilím. Komunisté ve svých

¹⁴⁶ Hlavní úkoly a zaměření práce strany po VIII. sjezdu KSČM.

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ Socialismus pro 21. století. In Dokumenty VII. sjezdu. 2008: 3.

dokumentech rovněž upozorňují, že výrazným rysem velkých revolucí byla právě násilná stránka doprovázená proléváním krve. KSČM nejednou čelila kritice za některé formulace ve stranických dokumentech, které se týkali právě onoho způsobu systémové změny. Komunisté však své výroky, které by se daly spojovat s násilným uchopením moci nebo jakýmkoliv omezování lidských práv či svobod, bedlivě rozvažují. Přesto v některých prohlášeních je možné spatřovat podezření teoretické obhajoby násilného svržení společenského řádu, stejně jako po něm podle Drdy a Dudka [2006: 43-50] volá Manifest komunistické strany. Také Kubát [2010: 118] zdůrazňuje, že při pozorném čtení programových dokumentů, které strana prezentuje, je možné jasně vyčíst delegitimační postoje, které neuznávají demokratický systém. Avšak přímou souvislost prokázat nelze, ani doposud nebyla prokázána. Jen je možné poukázat na fakt, že ve svých stranických dokumentech strana často zdůrazňuje.

Podle komunistů: *Marxisté však socialistickou revoluci s násilím nutně nespojují.*¹⁴⁹ A od násilí se distancují i členové: *Naše teorie není zastáncem nějakého násilí, to není pravda, proti tomu se ohrazuju jednoznačně.*¹⁵⁰ *KSČM považuje nekrvavou a demokratickou revoluci za cestu, která nejvíce odpovídá potřebám a zájmům lidí a je nejlépe slučitelná s humánní podstatou systémové změny.*¹⁵¹ A kdo má být hlavním nositelem revolučních změn, jestliže se v hospodářsky vyspělých zemích počet dělníků výrazně snížil? Podle KSČM aktivním subjektem socialistické revoluce bude taktéž rostoucí skupina pracovníků ve službách, tak i jiní vykořisťovaní zaměstnanci. Jak dále uvádí, v kontextu technologické, informační revoluce získává značná část dělnické třídy ale i jiných zaměstnanců znaky tzv. znalostního proletariátu, přičemž se bude postupně utvářet uvědomění si jak vlastního vykořisťování, tak i sounáležitosti se všemi zaměstnanci.¹⁵²

¹⁴⁹ Socialismus pro 21. století. In Dokumenty VII. sjezdu: 12.

¹⁵⁰ Funkcionář Klatovy B. J.

¹⁵¹ Socialismus pro 21. století. In Dokumenty VII. sjezdu: 12.

¹⁵² Tamtéž: 13.

Socialistickou ekonomiku (ta je předstupněm ekonomiky komunistické) si komunisté nepředstavují jako popření všeho, co bylo vytvořeno v ekonomice kapitalistické. Zdůrazňují, že se tato ekonomika bez tržních vztahů neobejde, neboť tržní prvky budou *sloužit jednak jako korektiv vládní hospodářské strategie, jednak jako měřítko hospodářské efektivnosti podniků a pracovních zásluh jejich zaměstnanců*.¹⁵³ Socialistické hospodářství má být plánovanou tržní ekonomikou. Zásadní změnu však spatřují v oblasti vlastnických vztahů. Socialismus má navázat na dějinnou tendenci směřující k zespolečenštění práce. Úkolem socialismu je vyloučit vykořisťování člověka člověkem, zastavit plýtvání pracovní silou i omezenými přírodními zdroji, a to za pomoci společenského vlastnictví. Nemá se však jednat o „nějaké administrativní a všeobecné znárodňování“¹⁵⁴. Po celou dobu polistopadového fungování panuje ve straně v antiamerický (viz otázka radaru či vstupu ČR do NATO) a antiněmecký diskurs (požadavky sudetských Němců).

Podle Kunštáta [2013: 193] je pro ideologický tradicionalismus KSČM příznačné její vztahování se k marxistickým postulátům, přičemž se jmenovitě hlásí k odkazu klasiků Marxe, Engelse i Lenina. Avšak na neformálních vnitrostranických fórech ovšem někteří představitelé strany oslavují K. Gottwalda či nekriticky oceňují celé předlistopadové období. To nám můžou dokázat následné, mediálně známe citace: *Vážené soudružky, vážení soudruzi, v únoru roku 1948 započalo nejúspěšnější období v našich dějinách: období socialismu*.¹⁵⁵ Nutné je však také dodat, že přijímání výroků M. Semelové není ve straně jednoznačné. Vedení strany se od těchto výroků obvykle distancuje s vysvětlením, že názor M. Semelové není názorem KSČM.

¹⁵³ Socialismus pro 21. století. In Dokumenty VII. sjezdu: 5.

¹⁵⁴ V socialistické ekonomice budou ekonomickými subjekty podniky nadnárodní, státní, samosprávných zaměstnaneckých kolektivů, družstevní, regionální a komunální podniky, také soukromé, individuální, respektive rodinné, případně i podniky nadací a jiných organizací [Socialismus pro 21. století: 5].

¹⁵⁵ Poslankyně Marta Semelová. 2004. Olšanské hřbitovy. Výročí Vítězného února.

Je možné hovořit takzvané dvojí tváři strany. Jednu tvář lze označit za oficiální, která předstírá „hru na demokracii“, jež je určena veřejnosti. Zatímco druhá tvář je považována rétoricky otevřenější a radikálnější. Ta je totiž obrácena směrem ke členům a sympatizantům a slouží k jejich mobilizaci. Lze tedy nalézt výrazný rozdíl mezi politikou, která je určována reprezentací KSČM a tou, která je viditelná na manifestacích, mítincích, demonstracích [Kunštát 2013: 194]. Další úrovní, kterou nesmíme opomenout, je rétorika členské základny, která se též určitým způsobem vyjadřuje k polistopadovému vývoji a předlistopadovým událostem. K předlistopadovým událostem se někteří členové okresní organizace vyjádřili následovně: *rok 1948 nepovažuji za žádnéj komunistickéj puč, byla to normálně provedená národně demokratická revoluce, se vším všudy, byla podporována většinou národa, fakta hovoří.*¹⁵⁶ Další výrok se týká 50. let: *50. léta nevnímám tak, jak je nám to teď předhazováno, všelijakým způsobem, je nutné se podívat na dlouhodobý kontext. Samozřejmě, že byli političtí vězňové, strana sama v 60. roce postavila komisi, která měla prověřit, jestli ty všechny tresty byly spravedlivě uděleny nebo ne, řada rozsudků byla zmírněna nebo zrušena, stát už nepotřeboval tak silnou ochranu, už ta společnost vypadala jinak.*¹⁵⁷

Kritika polistopadového vývoje, má téměř totožnou rétoriku s vedením strany a stranickými dokumenty. *Rok 1989 mě vyloženě zklamal, nenaplnilo se nic z těch hesel, kterých tam bylo hromadně, bylo toho dosaženo dost málo, otevřeli se hranice – není zde rovnocenné partnerství, můžeme cestovat – ale nemáme na to peníze.*¹⁵⁸ *Rok 1989 nepřinesl nic nového, akorát sem teče primitivní kultura, která mě nemůže uspokojit.*¹⁵⁹ Ve straně se však objevuje i mírnější rétorika: *každá doba nesla svoje, tehdy se dost věcí nepovedlo, dnes je to podobné, neexistovala nezaměstnanost, kriminalita nebyla v tak vysokém*

¹⁵⁶ Funkcionář Klatovy B. J.

¹⁵⁷ Člen KSČM Klatovy L. D.

¹⁵⁸ Funkcionář Klatovy S. M.

¹⁵⁹ Člen KSČM Klatovy L. D.

*měřítka, nemůžeme tu dobu celou zahrnout, ale posadit ji do současnosti a některé principy propojit.*¹⁶⁰

I v současné době mezi námitky vůči KSČM – ať už oprávněně, či neoprávněně – patří, že se jedná o stranu nereformovanou, jež se dosud nevyrovnala se svou vlastní minulostí. Tuto námitku považují komunisté za neopodstatněnou s odkazem na své programové dokumenty. Ve kterých, jak tvrdí J. Dolejš [2014] lze nalézt „demokraticky inovovanou socialistickou orientaci ve spojení s aktuální praktickou levicovou politikou.“ KSČM se v nich snaží „nebýt ani druhou sociální demokracií, ani nějakým stalinistickým monolitem“ [Dolejš 2014]. Oficiální dokumenty (a hlavní protagonisté strany v oficiálních vyjádřeních) nás sice nabádají k přesvědčení, že komunistická identita je jasně vyjádřena v programu KSČM.¹⁶¹ Samotní komunisté přiznávají, skutečnou identitu strany však z programu vyčíst nelze, neboť *politický program pro volby se podřizuje nejen zájmům politické strany, ale podřizuje se tomu, koho chce oslovit. Pokud chceme oslovovat i mladou generaci v tom, že jim nabízíme alternativu vývoje jinou, na jiných základech, nemůžeme jít výhradně podle starých atributů, musíme nabízet nějakou přijatelnější formu. Musíme ten program i tím obsahem částečně upravit podmínkám, ve kterých jsme, nemůžeme být pouze filozofové, kteří dávají nějaký cíl a vizi, těžko bychom oslovovali občany na té komunální, krajské, národní úrovni jako komunisté tím, že chceme komunismus, beztřídní společnost, socialismus na základě principů, které kdysi byly nastaveny.*¹⁶²

Komunisté přiznávají, že nejednost strany v otázce identity v roce 1993 neskončila a provází stranu nadále. Chybí také „jasný přístup k teorii marxismu-leninismu. Ideologická práce strany není na úrovni a není ani snaha něco udělat ke změně stavu. Proto také není možné hovořit o jednotě strany a její akceschopnosti, o jejím vlivu na veřejnost“ [Bulka 2013]. Stranické dokumenty i

¹⁶⁰ Členka KSČM Klatovy.

¹⁶¹ Usnesení VIII. sjezdu KSČM 2012.

¹⁶² Poslanec.

stranické vedení Komunistickou stranu Čech a Moravy stranu představují jako moderní levicovou stranu. Řadoví členové však takovou identitu strany nepřijímají. *Představitelé říkají, že jsme moderní levicová strana, ale já takové hodnocení nesdílím, do komunistické identity nám chybí ještě dost, vedení mluví zvláštní řečí, nesnaží se o systémovou změnu, pomocí voleb to nestačí.*¹⁶³ Určitý nesouhlas s vedoucími představiteli vyjádřil ve svém článku i J. Bulka, bývalý předseda OV KSČM Klatovy, který přiznává, že není s názory vedení „povětšinou nevybočujícími z rámce přípustné demokracie spokojen. Dále poznamenává, že „obecné odpovědi nemohou získat ani pozornost případných posluchačů nebo čtenářů, natož jejich podporu“ [Bulka 2013]. Další informátor v rozhovoru zdůraznil, že je *stanoven jasný cíl, jasná vize, ke které se KSČM hlásí, a to prostřednictvím nástrojů, která má, například stanovy, tam je jasná demokratická podmínka v tom smyslu, že ten kdo se nedokáže identifikovat s naším programem, naším cílem, tou politickou vizí, tak nemusí být členem. Členy se stávají ti, kteří se identifikují s tím obsahem toho, co chceme dělat, není to jenom o tom, že někdo chce být komunista, musí se naladit stejně jako je ten program.*¹⁶⁴

V předčasných volbách v roce 2013 však KSČM získala 14,91 % od voličů [Volby do Poslanecké sněmovny 2013], což jasně dokazuje, že předurčovaný zánik strany z 90. let není v dohledné době na pořádku dne. Co se dalšího směřování strany týká, řada komunistů přiznává – ať už v médiích nebo v rozhovorech vedených pro účel této diplomové práce, že strana by měla svou politiku prosazovat daleko akčněji a dynamičtěji. „Neměli bychom být jen pasivním subjektem, který reaguje na to, co se ve společnosti děje“ konstatuje v rozhovoru M. Juroška¹⁶⁵ pro Deník Referendum [Dostál 2012]. *V současné době by se komunistická strana měla mnohem razantněji prezentovat ve*

¹⁶³ Funkcionář Klatovy B. J.

¹⁶⁴ Poslanec.

¹⁶⁵ Kandidát na předsedu KSČM v roce 2012.

*sdělovacích prostředcích.*¹⁶⁶ „Myslím, že bychom neměli být spokojeni se svou stabilní pozicí, ale že bychom se měli snažit získávat větší a větší autoritu ve společnosti“ míní M. Juroška, který byl kandidátem na předsedu v roce 2012 [Dostál 2012]

Co se budoucnosti týče, není KSČM v úvahách o ní rovněž jednotná. Mladší členové strany z mých informátorů, měli na cíle strany a její směřování naprosto odlišný pohled. Přičemž první by si přál, *aby se dokázali sjednotit strany levicového smýšlení, aby se strana dokázala sjednotit názorově s ČSSD, protože ze strany ČSSD je pořád znát, že se KSČM nevyrovnala se svou minulostí a pořád nastala doba na to, abychom společně vytvořili nějakou koalici, přál bych si sblížení levice, ať už ČSSD nebo jiný levicový subjekt.*¹⁶⁷ Naopak cílem druhého informátora byl jasný návrat k předlistopadovému období. *Musíme se víc prosazovat, získat na svou stranu víc lidí, musí nastat změna a ukončit ten tvrdý kapitalismus a řešením je jediné revoluce a nemusí být zrovna sametová.*¹⁶⁸

Dalším názorem je, že *sblížování se sociální demokracií by byla chyba, my jako komunistická strana se musíme profilovat na tom našem odlišném cíli, než je cíl sociální demokracie, chceme dosáhnout sociálně spravedlivé a beztrždní společnosti. Byl bych nerad, kdybychom se sociální demokracií splynuli.*¹⁶⁹ Jiní se nedrží pouze stranického systému v České republice, ale hledí na nadnárodní spolupráci. *Strana by měla usilovat o lepší a provázanější spolupráci s dělnickými a jinými komunistickými stranami. Diskutovat, vyměňovat si názory a dospět tak k vytvoření nového typu komunistické internacionály.*¹⁷⁰ Toto vyjádření nám dokazuje jasnou kontinuitu na komunistické hnutí z doby předlistopadové.

¹⁶⁶ Člen KSČM Klatovy M. Z.

¹⁶⁷ Člen KSČM Klatovy K. J.

¹⁶⁸ Člen KSČM Klatovy M. Z.

¹⁶⁹ Poslanec.

¹⁷⁰ Funkcionář Klatovy B. J.

Strana si taktéž uvědomuje výrazný úbytek členské základny. Za cíl si na posledním sjezdu strana stanovila zisk nových členů.¹⁷¹ Klatovští komunisté to považují za jeden z nejvážnějších problémů ve své okresní organizaci. *Je nás podstatně méně, než nás bylo před deseti, dvanácti lety, starší lidi odcházejí, přísun mladých lidí je nepatrný, v informační blokádě je těžký se k lidem nějak dostat.*¹⁷² Ale zároveň dodávají, že *situace se samozřejmě vyvíjí, většina lidí si uvědomuje, kam jsme se dostali, nevidí další lepší perspektivy, já té myšlence sociální spravedlnosti, opravdové demokracii, já jí věřím, máme na to vědeckou teorii marxismu, to je teorie správná, dokud budou existovat rozdíly mezi chudými a bohatými, do té doby žádná demokracie nemůže být.*¹⁷³ Podle J. Dolejše [2014] dnes již není úkolem KSČM její transformace, nýbrž trvalá modernizace a kvalitní generační obměna. Problémem je totiž vztah řady straníků k bývalému režimu, neboť valná většina současných straníků vstupovala do strany ještě před rokem 1989. Je však otázkou, zda by přísun mladých členů dokázal stranu vůbec reformovat, často jejich názory bývají ortodoxnější než názory „starého jádra strany“. Může souviset až *s jistou formou fanatismu,*¹⁷⁴ takovým členům však dosavadní vedení nesvěřuje žádné stranické funkce.

¹⁷¹ www.kscm.cz.

¹⁷² Funkcionář Klatovy B. J.

¹⁷³ Funkcionář Klatovy S. M.

¹⁷⁴ Funkcionář Klatovy K. M.

ZÁVĚR

Tato diplomová práce se zabývala konverzí a kontinuitou komunistické politické identity, přičemž kladla důraz na transformace, které probíhaly po roce 1989. Snažila se především postihnout vývoj politické identity KSČM. Problematiku se snažila zasadit do širšího kontextu jak teoretického, tak i historického. V teoretické části se zabývala ideologickou stránkou komunistických stran. Na počátku byl vymezen pojem politická ideologie, dále pak socialismus a komunismus. Podle nejcitovanějších autorů byla představena typologie krajní levice a tak i charakteristika komunistických stran. Nedílnou součástí práce samozřejmě bylo vymezení pojmů politická identita a paměť. Neméně důležité pro pochopení polistopadového vývoje komunistické identity bylo představení toho, jak se česká společnost vyrovnávala se svou komunistickou minulostí, což mělo na její formování výrazný vliv.

Následující část práce se věnovala volební geografii České republiky a charakteristice voličů. Jelikož politickou identitu komunistické strany neutváří výhradně její vrcholní představitelé a centrum, snažila se tato práce vytvořit i určitou představu o politice komunální a členské základně. K tomu měla posloužit okresní organizace KSČM v Klatovech.

Pro pochopení porevolučního vývoje strany a její současné prezentace je nutné pochopení i historického kontextu. Proto se práce zabývala i formováním komunistické politické identity před rokem 1989, přičemž v tomto období se objevují výrazné obraty. Kapitoly této etapy jsou členěny podle objevujících se konverzí ve vývoji strany. První konverzí, kterou se práce zabývala, byl samostatný vznik Komunistické strany Československa. Následující konverze se začíná objevovat v poválečném období a vrcholí v roce 1948, další vrcholí vstupem vojsk Varšavské smlouvy do Československa v roce 1968. Poslední a rovněž nejzásadnější konverzí je listopad roku 1989.

Po roce 1989 se komunistická strana ocitá ve fázi hledání identity nové. Stávalo se otázkou, jaká by ta nová identita měla být. Bude postavena na

zavržení minulosti? Použije něco od své předchůdkyně? Nebo bude jejím jasným nástupcem? Na tyto otázky, jak bylo poukázáno, není ani dnes možné jednoznačně odpovědět.

V první fázi budování nové identity se strana snaží přijmout reformní opatření a zároveň odpovědnost za předchozí politiku. Stanovuje závazek stát se „moderní demokratickou stranou“ v pluralitním systému. Jednoznačně odmítá stalinské modely a tzv. deformace marxismu. V prvním porevolučním programu strany je patrná kontinuita v prosazování politiky sociální. Naopak konverze se objevuje v podpoře tržního hospodářství a rovnoprávném postavení všech forem vlastnictví.

Již první volební výsledky znamenaly výraznou spjatost voličů komunistické strany s komunistickou ideologií a osobní stranickou historií. Tím strana získala určitou legitimitu své existence. V březnu 1990 vzniká nová politická strana KSČM, která je charakteristická výraznou kontinuitou v oblasti personální. Avšak rozchází se s demokratickým centralismem, ačkoliv někteří komunisté tvrdí, viz P. Degťar [2003], že komunistická strana má být na tomto principu postavena. V polistopadovém vývoji strany se však objevuje řada rozporných prohlášení a názorů. Svě vyjádření od samého počátku přizpůsobuje buďto dané situaci či tomu, komu jsou výroky směřovány. Na jedné straně KSČM prohlašuje definitivní rozchod s KSČ, ale na straně druhé nepopírá své kořeny v minulosti.

Nejvýraznějšími konverzemi v polistopadovém vývoji jsou rozchod s diktaturou proletariátu a třídním bojem, a jakoukoliv diktaturou celkově, distancování se od monopolu moci a jakéhokoliv násilí. Konverze se týká také nyní prosazované „uvážlivé privatizace“. Naopak kontinuita spočívá v přihlášení se k tradicím levice v sociálně demokratickém hnutí a otázkám sociálním, také v učení marxismu-leninismu. Cíl rovněž zůstává stejný, a to vybudování socialistické a následně komunistické společnosti. Komunisté nyní prosazují socialistickou tržní ekonomiky, která se bude opírat o hospodářskou demokracii.

Ovšem ne všichni členové s vyřčenými fakty a směřováním strany souhlasí. Již od založení strany existovaly v KSČM vnitrostranické boje o identitu strany. Jejichž jediným řešením bylo vítězství tzv. pragmatického proudu, které bude vyhovovat jak reformnímu proudu a přitom zohledňovat tlaky „z vnějšku“ strany, tak i ortodoxní platformě a poněkud konzervativní členské základně, která jak se ukázalo má mnohem silnější hlas, než by se dalo očekávat. Vedení strany se tudíž nemohlo chovat jinak než kompromisně.

Postupem času se strana cítí dostatečně silnou, aby se o něco rázněji začala pasovat do role alternativy současného vývoje, a také na to, aby vystoupila z izolace a spojila se s jinými politickými stranami. Nyní strana staví svou image na antikapitalistické rétorice. Získáváním většího sebevědomí strana volí i o něco odvážnější a radikálnější rétoriku a ostře vystupuje proti vládní koalici. Radikálně vystupuje proti USA a některým otázkám týkající se Německa (otázka Sudet). V tomto období se KSČM již nebojí výrazněji se hlásit k minulosti. V dalším období KSČM prochází řadou porážek. Začíná se objevovat otázka modernizace strany. Ačkoliv výhradně ze strany moderního proudu.

KSČM si dává bedlivý pozor na své výroky, obzvláště pak ve stranických dokumentech. Kontinuita pokračuje v odkazování se na Marxe, Engelse a Lenina. Avšak na neformálních či stranických akcích nemají problém představitelé strany oceňovat celé předlistopadové období či případně oslavovat např. osobu K. Gottwalda. Tím se práce snažila poukázat na dvojí prezentaci strany. Přičemž v jedné, která je určena pro veřejnost, se strana snaží působit přijatelně pro své okolí, zatímco v druhé má mnohem radikálnější rétoriku. Ta je směřována „dovnitř“ strany, členské základně a sympatizantům.

Tato práce se neopomněla zaměřit i na rétoriku některých řadových členů a rétoriku představitelů na komunální úrovni. Zde je možné zaznamenat mnohem radikálnější rétoriku oproti stranickým dokumentům a prohlášením vedení strany. Lze ji obzvláště zaznamenat v hodnocení předlistopadové doby. Kritiku polistopadového režimu je možné označit za totožnou. Je nutné však brát úvahu, že výzkum okresní organizace probíhal v Klatovech, kde je radikálnější rétorika

dána především geograficko-historickým kontextem, na který bylo poukázáno v úvodu práce. Přičemž konzervativnější názory zastávají především starší generace.

LITERATURA

BACZKO, B. 1984. *Les imaginaires sociaux: mémoires et espoirs collectifs*. Paris: Payot.

BALÍK, S. 2004. „KSČM a její vztah k vlastní minulosti“. *Středoevropské politické studie* 2-3 (6).

BALÍK, S. 2009. *Komunální politika. Obce, aktéři a cíle místní politiky*. Praha : Grada.

BALÍK, S., HOLZER, J. ŠEDO, J. 2005. „Komunistická strana Československa.“ In: Malíř, J., Marek, P. a kol. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004. II. díl, Období 1938 – 2004*. Brno : Doplněk.

BALUT, A., CABADA, L. 2000. „Postkomunistické strany v České republice a Slovinsku.“ *Politologická revue* 6 (1).

BASTL A KOL. 2011. *Krajní pravice a krajní levice v ČR*. Praha : Grada.

Blackwellova encyklopedie politického myšlení. 2003. Brno : Barrister & Principal.

BULKA, J. 2013. „Proč není možné hovořit o jednotě strany a její akceschopnosti, o jejím vlivu na veřejnost.“ In: XXXIV. *Pražská teoreticko-politická konference*. Dostupné z: <http://tresnicka.kscm.cz/article.asp?thema=6465&item=78788>. (Nahlíženo dne 12. 2. 2014)

CÍSAŘ, O. NAVRÁTIL, J. VRÁBLÍKOVÁ, K. 2011. „Staří, noví, radikální: politický aktivismus v České republice očima teorie sociálních hnutí.“ *Sociologický časopis* 47 (1).

COURTOIS A KOL. 1999. *Černá kniha komunismu. Zločiny, teror, represe I.* Praha : Paseka.

Československé dějiny v datech. 1987. Praha : Svoboda.

DEGŤAR. P. 2013. „K aktuální problematice komunistické identity.“ In: *XXXIII. Pražská teoreticko-politická konference.* Dostupné z: <http://prahavychod.kscm.cz/article.asp?thema=6328&item=72208>. (Nahlíženo dne 22. 4. 2014)

DOLEJŠ. J. 2014. *Vybledne stín minulosti na KSČM?* Deník Referendum. Dostupné z: <http://denikreferendum.cz/clanek/17473-vybledne-stin-minulosti-na-kscm>. (Nahlíženo dne 21. 11. 2013)

DOSTÁL, V. 2012. *Kandidát na předsedu KSČM Martin Juroška: Mluvme o budoucnosti.* Deník Referendum. Dostupné z: <http://denikreferendum.cz/clanek/13094-kandidat-na-predsedu-kscm-martin-juroska-mluvme-o-budoucnosti>. (Nahlíženo dne 22. 11. 2013)

DRDA, A., DUDEK, P. 2006. *Kdo ve stínu čeká na moc: čeští komunisté po listopadu 1989.* Praha : Paseka.

HOLUBEC. S., DOLEJŠ. J. 2007. „Je schopná KSČM modernizovat sebe samu? Spor Jiřího Dolejše a Stanislava Holubce.“ *Literární Noviny* 41. Dostupné z: <http://www.sds.cz/view.php?cislocianku=2007101002>. (Nahlíženo dne 10. 3. 2014)

FIALA A KOL. 1999. *Komunismus v České republice.* Brno : Mezinárodní politologický ústav.

FIALA, P. MAREŠ, M. PŠEJA, P. 2005. „Komunisté a jejich strany.“ In: Malíř, J., Marek, P. a kol. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004. II. díl, Období 1938 – 2004.* Brno : Doplněk.

HEYWOOD, A. 2008. *Politické ideologie*. Praha : Victoria Publishing.

Hlavní úkoly a zaměření práce strany po VIII. sjezdu KSČM. (interní dokument)

HLOUŠEK, V. KOPEČEK, L. 2010. *Politické strany. Původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. Praha : Grada Publishing.

HOLUBEC, S. 2007. Budoucnost KSČM. *Listy* 1. Dostupné z: www.listy.cz/archiv.php?cislo=071&clanek=010706. (Nahlíženo dne: 25. 12. 2013)

HOLUBEC, S. 2008. „Kultura každodennosti pražské KSČ v letech 1921-1938“. *Kuděj*. 10 (1-2). 71-90.

Hyde Park 13. 2. 2014.

Jiný svět je možný, Deklarace o socialismu. In: Dokumenty VII. sjezdu. (interní dokument)

KOPEČEK, L. 2001. „Transformace středoevropských komunistických stran – polský a maďarský případ.“ *Středoevropská politická studia* 3 (2).

KRÁL, O. 2013. *Volební geografie ČR: analýza volební podpory KSČ a KSČM*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci.

KSČM a komunální volby. In: Dokumenty III. sjezdu KSČM. (interní dokument)

KSČM na přelomu tisíciletí. In: Dokumenty V. sjezdu KSČM. (interní dokument)

KUBÁT, M. 2006. „Teorie antisystémovosti a Komunistická strana Čech a Moravy.“ *3. kongres českých politologů Olomouc 8.-10.9.2006*. 548 – 556.

KUBÁT, M. 2010. *Politická opozice v teorii a středoevropské praxi*. Praha : Dokořán.

KUNŠTÁT, D. 2004. „Veřejná podpora KSČM po roce 1989: historická východiska, politické a sociální souvislosti, perspektivy.“ *Naše společnost* 2 (1). 20-25.

KUNŠTÁT, D. 2008. *Antisystémová identita KSČM*. Praha : Sociologický ústav AV ČR.

KUNŠTÁT, D. 2011. „Historická paměť a politická identita voličů KSČM.“ *Naše společnost* 9 (2).

KUNŠTÁT, D. 2013. *Za rudou oponou. Komunisté a jejich voliči po roce 1989*. Praha : Slon.

LENIN, V., I. 1949. *Co dělat? Palčivé otázky našeho hnutí*. Praha : Nakladatelství Svoboda.

Leták KSČM Stop reformám, které škodí nám všem. (interní dokument)

LINEK, L. 2008. Kdy vymřou voliči KSČM? K věkové struktuře elektorátu KSČM. *Politologický časopis* 15(4).

LIPTÁK, L. 1998. *Slovensko v 20. století*. Bratislava : Kalligram.

MAREK, P. 2005. „Komunistická strana Československa.“ In: Malíř, J., Marek, P. a kol. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004. II. díl, Období 1938 – 2004*. Brno : Doplněk. S. 711-746.

MAREŠ, M. 1999. „Lidová unie národní a sociální záchrany a vývoj ortodoxně-komunistického proudu v České republice.“ *Středoevropské politické studie* (1). Dostupné z: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=139>. (Nahlíženo dne 1. 4. 2014)

MAREŠ, M. 2005. „Reformists versus Dogmatists. The Analysis of the Internal Party Conflict inside the KSČM.“ In: Kopeček, L. *Trajectories of the left : social*

democratic and (ex-communist parties in contemporary Europe: between past and future. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury.

MAREŠ, M. 2006. „Transnacionální spolupráce krajní levice v Evropě.“ 3. kongres českých politologů Olomouc 8.-10.9.2006. 566-573.

MARCH, L. MUDDE, C. 2005. „What's Left of the radical left? The European Radical Left after 1989: Decline and Mutation“. *Comparative European Politics* 3(1).

MARX, K. ENGELS, B. 1972. *Manifest komunistické strany*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství.

MAYEROVÁ, F. 2009. *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*. Praha : Argo.

Naděje pro Českou republiku. In Dokumenty VI. sjezdu. (interní dokument)

Naše pravda. 1993. *J. Svoboda si nepřestává šlapat na jazyk*. 20.

Naše pravda. 1993b. *Deklarace názorového proudu „Za socialismus“*. 4.

NOVOTNÝ, L. 2007. „Historická paměť podle Maurice Halbwachse“. *Socioweb* 4.

Obsahové dokumenty 1. sjezdu Komunistické strany Čech a Moravy. In: Dokumenty I. Sjezdu. (interní dokument)

OTÁHAL, M. 1994. *Opozice, moc, společnost 1969-1989*, Praha.

Oxfordský slovník světové politiky. 2000. Praha : Ottovo nakladatelství.

PERNES, J. 2005. „Komunistická strana Československa“. In: Malíř, J., Marek, P. a kol. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004. II. díl, Období 1938 – 2004*. Brno : Doplněk.

PEROTTINO, M., POLÁŠEK, M. 2013. „KSČM v perspektivě stranickoorganizační.“ In: Polášek, M. Novotný, V. Perottino, M. *Mezi masovou a kartelovou stranou*. Praha : Slon. 110-128.

PINK, M. 2012. „The Electoral Base of Left-Wing Post-Communist Political Parties in the Former Czechoslovakia.“ *Středoevropské politické studie*. 14 (2-3). Dostupné z: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=518>. (Nahlíženo dne 3. 3. 2014)

Písemná zpráva ÚV KSČS pro 18. Sjezd KSČS In: Dokumenty 18. sjezdu KSČS. (interní dokument)

Politická deklaráce IV. sjezdu KSČM. (interní dokument)

Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ. 1970. (interní dokument)

Praktiky KSČ pro boj s Občanským fórem. Instrukce řadovým členům KSČ a ZO KSČ. 1989. (interní dokument)

Program KSČM. In Dokumenty II. sjezdu. (interní dokument)

Prohlášení k občanům ČSSR 1989. (interní dokument)

Projev V. Filipa na VII. sjezdu Komunistické strany Čech a Moravy. (interní dokument)

Provolání k bývalým členům KSČ, vyloučených a vyškrtnutých po období 1968-69, 1989. (interní dokument)

Provolání Občanského fóra 1989.

Program KSČM. In: Dokumenty 1. sjezdu KSČM. (interní dokument)

Přehled dějin Československa a KSČ v letech 1945 – 1948, 1972. Praha : Vysoká škola politická ÚV KSČ.

- PŠEJA, P. 2005. *Stranický systém České republiky: politické strany a jejich vývoj 1989-1998*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- PULLMAN, M. 2011. *Konec experimentu: přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha : Scriptorium.
- Rezoluce VII. sjezdu KSČM proti radarové základně USA na území ČR. (interní dokument)
- ROSŮLEK, P. 2007. „Politické ideologie.“ In: Cabada, L., Kubát, M. *Úvod do studia politické vědy*. Plzeň : Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk. 122-167.
- RUPNIK, J. 2002a. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Praha : Academia.
- RUPNIK, J. 2002b. „Politika vyrovnávání s komunistickou minulostí. Česká zkušenost.“ *Časopis Soudobé dějiny* 9 (1).
- SCRUTON, R. 1999. *Slovník politického myšlení*. Brno : Atlantis.
- Socialismus pro 21. století. In: Dokumenty VII. sjezdu. (interní dokument)
- SUK, J. 2010. „Komunistická minulost jako politický problém. Nástin vývoje 1989 – 2009.“ *Sborník z konference „1989 – 2009: Společnost. Dějiny. Politika.“*
- SUK, J. 2011. „Politické hry s nedokončenou revolucí. Účtování s komunismem v čase Občanského fóra a po jeho rozpadu“. In: Gjuričová, A. a kol. *Rozdělení minulostí. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*. Praha : Edice Knihovny Václava Havla.
- SVOBODA, I. 2011. *Znalecký posudek. Vypracovaný pro Ministerstvo vnitra ČR ve věci podání návrhu na pozastavení činnosti KSČM*. Praha.

SZALÓ, C. 2003. „Sociologie formování sociálních identit“. In Szaló, C, Nosál, I. *Mozaika v re-konstrukci. Formování sociálních identit v současné střední Evropě*. Brno : MU Brno.

ŠUBRT, J. 2011. „Antinomie sociální paměti“. *Sociológia* 42 (2).

ŠULÁK, T. 2003. „Komunisté v krajské a komunální politice“. *Listy* (2).

Usnesení VIII. sjezdu KSČM 2012. (interní dokument)

Ústava Československé socialistické republiky. 1960. Dostupné z: www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html. (Nahlíženo 5. 4. 2014)

Ústavní zákon č. 135. 1989. *Sbírka zákonů*.

Úvodní slovo k předložené písemné zprávě ÚV KSČM o činnosti strany od 1. sjezdu KSČM a její nejbližší úkoly. In: Dokumenty II. sjezdu KSČM. (interní dokument)

VALEŠ L. 2003. „Orgány MNV v systému komunistické moci.“ In: Hájek. M. *Hierarchie jako přednost i slabina komunistického vládnutí*. Praha : Sociologický ústav AV ČR.

VALEŠ. L. 2004. *Rok 1989 pohledem „okresu na Západě“*. Internetová verze Sborníku AMV (2). Dostupné z: www.abscr.cz/data/pdf/sbornik/sbornik2-2004/rok1989_pohledem_okresu.pdf (Nahlíženo dne 6. 1. 2014)

VÁVRA, M. 2006. „Tři přístupy k analýze diskurzu – neslučitelnost nebo možnost syntézy?“. *Miscellanea sociologica*. Praha : FSV UK.

VILHELM, P. 1999. „Proč KSČM nemění svůj název?“. *Naše pravda* 5.

Výzva VII. sjezdu KSČM radikální levici Evropy. (interní dokument)

Volby do Poslanecké sněmovny 1990. Praha : ČSÚ.

Volby do Poslanecké sněmovny 1992. Praha : ČSÚ.

Volby do Poslanecké sněmovny 1996. Praha : ČSÚ.

Volby do Poslanecké sněmovny 1998. Praha : ČSÚ.

Volby do Poslanecké sněmovny 2002. Praha : ČSÚ.

Volby do Poslanecké sněmovny 2006. Praha : ČSÚ.

Volby do Poslanecké sněmovny 2010. Praha : ČSÚ.

Volby do Poslanecké sněmovny 2013. Praha : ČSÚ.

Volby do Národního shromáždění 1920 až 1935. Praha : ČSÚ.

Volební program KSČS 1990.

Volební program KSČM 1992-1996.

Volební program KSČM 1996-2000.

Volební program KSČM 2002-2006.

Volební program KSČM 2010-2014.

Volební program pro komunální volby 2006-2010, Klatovy.

Vystoupení Vasila Mohority na 18. Sjezdu KSČS. In Dokumenty 18. sjezdu KSČS. (interní dokument)

www.kscm.cz/nase-strana (nahlíženo dne 12. 11. 2013)

www.kscm.cz/nase-strana/24002/kscm-kdo-jsme?chapter=1297 (nahlíženo dne 10. 11. 2013)

www.kscm.cz/volby-a-akce/viii-sjezd-kscm-v-liberci (nahlíženo dne 23. 11. 2013)

www.rozhlas.cz/historie/1968/_zprava/provolani-predsednictva-uv-ksc-text-z-deniku-prace-21-8-1968--478456 (nahlíženo dne 10. 11. 2013)

www.totalita.cz/volby/volby_1946.php (nahlíženo dne 13. 13. 2014)

www.totalita.cz/vysvetlivky/ki_podm.php (nahlíženo dne 26. 3. 2014)

www.totalita.cz/60/60.php (nahlíženo dne 15. 7. 2013)

Zpráva Komise o vyhodnocení výsledků vnitrostranické diskuze. In: Dokumenty III. sjezdu KSČM. (interní dokument)

Zpráva o činnosti klubu KSČM v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR pro VI. sjezd KSČM. In: Dokumenty IV. sjezdu. (interní dokument)

Zpráva ÚV KSČM IV. sjezdu KSČM o činnosti strany v období po III. sjezdu. In: Dokumenty IV. sjezdu. (interní dokument)

Zpráva ÚV KSČM o činnosti strany od I. sjezdu KSČM. In: Dokumenty II. sjezdu. (interní dokument)

Zpráva ÚV KSČM o činnosti KSČM v období po IV. sjezdu v Liberci, prosinec 1995- prosinec 1999. (interní dokument)

Zpráva ÚV KSČM o činnosti KSČM v období po V. sjezdu KSČM. In: Obsahové materiálu VI. sjezdu KSČM. (interní dokument)

Zpráva ÚV KSČM o činnosti strany v období od VII. do VIII. sjezdu KSČM. (interní dokument)

Zpráva ÚV KSČS o činnosti strany od mimořádného sjezdu KSČ. In: Dokumenty 18. sjezdu KSČS. (interní dokument)

Zpráva ÚV KSČM o vývoji ve straně od II. sjezdu KSČM do III. sjezdu KSČM. In: Dokumenty III. sjezdu. (interní dokument)

ŽÁČEK, P. 2011. „Lustrační zákon po dvaceti letech“. *Dějiny a paměť* (4).